

**UNIVERZITET
U NOVOM PAZARU**

University of Novi Pazar

Ekonomski izazovi

Časopis Departmana za ekonomske nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

Economic Challenges

Journal of the Department of Economic Sciences
University of Novi Pazar

**Godina 15, Broj 30
Year 15, No. 30**

**Novi Pazar,
april 2026. godine
April 2026**

Ekonomski izazovi/ Economic Challenges

Časopis departmana za ekonomske nauke / Journal of the Department of Economic Sciences
Univerziteta u Novom Pazaru/ University of Novi Pazar

Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor

Redakcija/ Editorial office: **Dženis Bajramović**, glavni i odgovorni urednik
Irma Mašović-Muratović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika

Kimeta Hamidović, sekretar i tehnički urednik

Uređivački odbor/
Editorial bord: **Edib Smolo**, Effat University, Saudijska Arabija
Brikend Aziri, Univerzitet u Tetovu
Daniel Tomić, Sveučilište/Univerzitet Jurja Dobrile u Puli
Alija Avdukić, University of Dundee
Darko Lacmanović, Univerzitet Mediteran

Lektor/ Proofreader: **Ilma Lotinac**, Univerzitet u Novom Pazaru
Nedim Pašović, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice/ Design: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž/ Circulation: 150 primjeraka

Štampa/ Print: Graficolor, Kraljevo

Termin izlazaka: tri puta godišnje

ISSN: 2217-8821
e- ISSN: 2560-4805

Adresa redakcije/
Address of the
editorial office: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića 65
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 316 634
E-mail: ekonomski.izazovi@uninp.edu.rs

Sajt časopisa/
website:

<https://publikacije.uninp.edu.rs/index.php/ei>

Bibliografska baza/
Bibliographic base:

- Repozitorijum NBS
- Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- University Library of Regensburg
- SCI indeks Srbija K52 za 2019 i 2020
- M53 lista Ministarstva Prosvete za 2015, 2016, 2017 i 2018 i 2020
- M52 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2019
- M52 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2021
- M52 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2022
- M51 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2023
- M51 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2024.
- M52 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2025.
- ERIH plus od 2023. godine
- M23 od 2023. godine: prema članu 14. Pravilnika o kategorizaciji i rangiranju naučnih časopisa

UVODNA RIJEČ UREDNIKA

Dragi čitaoci,

Pred Vama je 30. broj časopisa Ekonomski izazovi, koji je ušao u petnaestu godinu kontinuiranog izlaženja. U ovom broju donosimo vam zanimljive radove iz različitih disciplina, kako ste već navikli. Uvjeren sam da ćete uživati u čitanju i da ćete naučiti važne stvari o savremenim trendovima u nauci i poslovanju.

Od prošle godine časopis je počeo da izlazi tri puta godišnje što će povećati kvalitet i atraktivnost samih radova. Posebno nam je zadovoljstvo da istaknemo kako je naš časopis kategoriziran kao M52 od strane Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, što nas svrstava među nacionalne časopise za 2026. godinu velikog značaja. Zajedničkim snagama možemo postići još više.

Do sljedećeg čitanja, želim vam svako dobro.

Glavni urednik: doc. dr Dženis Bajramović

FOREWORD BY THE EDITOR

Dear Readers,

We are pleased to present the 30th issue of the journal Economic Challenges, which has now entered its fifteenth year of continuous publication. This issue features a selection of insightful papers from a range of disciplines, in line with the standards you have come to expect. We trust that you will find the content both engaging and informative, offering valuable perspectives on contemporary trends in science and business.

Since last year, the journal has been published three times annually, a development that is expected to further enhance the quality and scholarly value of the published contributions. We are particularly pleased to note that the journal has been classified as M52 by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia, thereby positioning it among nationally significant journals for 2026. We remain confident that, through continued collaboration and commitment, even greater achievements lie ahead.

Until the next issue, we extend our best regards.

Editor-in-Chief: assis. prof. Dženis Bajramović

Sadržaj / Contents

PRIMENA SISTEMA UPRAVLJANJA ZAŠTITOM ŽIVOTNE SREDINE U PREDUZEĆIMA KOJA SE BAVE SERVISIRANJEM AUTOMOBILA U BEOGRADU.....	10
Edin Kalač	10
IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEMS IN COMPANIES DEALING WITH CAR SERVICING IN BELGRADE	10
POREZ NA DOBIT PREDUZEĆA KAO INSTRUMENT FISKALNE POLITIKE: UTICAJ NA BUDŽETSKI DEFICIT ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA	22
Gordan Janković	22
Miloš Golubović.....	22
CORPORATE INCOME TAX AS AN INSTRUMENT OF FISCAL POLICY: IMPACT ON BUDGET DEFICIT IN THE WESTERN BALKANS COUNTRIES	22
ECONOMIC ASPECTS OF SUSTAINABLE AGRICULTURE AND ENVIRONMENTAL PROTECTION	34
Enis Ujkanović.....	34
Suad Bećirović.....	34
Ibro Skenderović	34
Jasmina Kurpejović	34
EKONOMSKI ASPEKTI ODRŽIVE POLJOPRIVREDE I ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE ...	35
ANALIZA BUDŽETSKIH RESURSA U CILJU OPTIMALNOG FINANSIRANJA RAZVOJA I UVOĐENJA KOMANDNO – INFORMACIONOG SISTEMA U VOJSCI SRBIJE.....	47
Dragan Stanković	47
Tamara Gajić.....	47
Nenad Stajković.....	47
Emilija Đorđević.....	47
Mile Anđelić.....	47
BUDGET RESOURCES ANALYSIS WITH THE GOAL OF OPTIMAL FINANCING OF THE DEVELOPMENT AND INTRODUCTION OF THE COMMAND - INFORMATION SYSTEM IN THE SERBIAN ARMY	48
INSTITUTIONALISATION OF ISLAMIC BANKING IN SERBIA	60
Almir Pramenković	60
Omran Nezar	60
Misala Pramenković.....	60
INSTITUCIONALIZACIJA ISLAMSKOG BANKARSTVA U SRBIJI.....	60
SPISAK RECENZENATA ČASOPISA EKONOMSKI IZAZOVI.....	80
LIST OF REVIEWERS OF THE JOURNAL ECONOMIC CHALLENGES.....	81
TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA	83
TECHNICAL GUIDE FOR PAPER FORMATTING	89

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

PRIMENA SISTEMA UPRAVLJANJA ZAŠTITOM ŽIVOTNE SREDINE U PREDUZEĆIMA KOJA SE BAVE SERVISIRANJEM AUTOMOBILA U BEOGRADU

Edin Kalač

Fakultet organizacionih studija „EDUKA“
Beograd, Srbija

edin.kalac@vos.edu.rs, <https://orcid.org/0009-0002-0021-9144>

Apstrakt

Svrha ovog istraživanja je da se proceni stepen implementacije sistema upravljanja zaštitom životne sredine u kompanijama koje se bave servisiranjem automobila u Beogradu, odnosno da se utvrdi procenat preduzeća iz ove oblasti sertifikovanih prema ISO 14001 i EMAS. Empirijsko istraživanje u ovom radu sprovedeno je na primeru podataka prikupljenih od 22. kompanije koje se bave servisiranjem vozila u Beogradu. Podaci su prikupljeni terenskim istraživanjem, anketiranjem menadžmenta kompanija putem upitnika, dok je analiza podataka izvršena korišćenjem deskriptivne statistike. Rezultati ukazuju da su glavni razlozi za implementaciju dobijanje novih poslova (dobijanje sertifikata ovlašćenih dilera/servisa), poboljšanje zadovoljstva kupaca i odnos prema životnoj sredini.

Ključne reči: ISO 14001, EMAS, sistem upravljanja zaštitom životne sredine

IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEMS IN COMPANIES DEALING WITH CAR SERVICING IN BELGRADE

Abstract

The purpose of this research is to assess the level of implementation of environmental management systems in companies engaged in automobile servicing in Belgrade, as well as to determine the percentage of enterprises in this sector that are certified according to ISO 14001 and EMAS. The empirical research in this paper was conducted using data collected from 22 companies engaged in vehicle servicing in Belgrade. The data were gathered through field research, by surveying company management using questionnaires, while the data analysis was carried out using descriptive statistics. The results indicate that the main reasons for implementation are obtaining new business opportunities (acquiring authorized dealer/service certificates), improving customer satisfaction, and concern for environmental protection.

Keywords: ISO 14001, EMAS, Environmental Management Systems.

UVOD

Danas na globalizaciju možemo gledati i kao na proces stalnog fokusiranja na ekološke izazove 21. veka, što uključuje rešavanje problema oštećenja ozonskog omotača, globalnih klimatskih promena, preveniranja pojave novih bolesti i epidemija velikih razmera, u krajnjem sprečavanje neadekvatnog odlaganja otpada, kao i sprečavanje nivoa zagađenja u svim mogućim oblicima. Generalno, poboljšanje u sprečavanju zagađenja uglavnom se pripisuje otklanjanju uzroka zagađenja uključivanjem svih aktera, edukacijom stanovništva, informisanjem i motivisanjem pre svega proizvođača što doprinosi poboljšanju kvaliteta životne sredine na globalnom nivou.

Kako u Republici Srbiji postoji veliki broj malih i srednjih preduća to je implementacija sistema kvaliteta upravljanja zaštitom životne sredine u njima od velikog značaja. Velika preduća su već duboko zagazila u svet standardizacije i dobar deo njih je dobio značajne sertifikate sistema kvaliteta zaštite životne sredine poput ISO 14001 ili je na putu dobijanja istih. Proces standardizacije malih i srednjih preduća Republike Srbije, čiji je broj znatno veći, je u toku. Od uspešnosti implementacije i broja sertifikovanih preduća u mnogome zavisi ekološka budućnost Republike Srbije. Značaj praćenja uvođenja standarda ogleda se i u budućim poslovnim aranžmanima i zajedničkim ulaganjima sa velikim sistemima i inostranim partnerima. Ovim se logistički znatno umanjuju prepreke kod potencijalnih stranih ulagača, koji sada imaju dovoljno kvalitetnih domaćih partnera koji poseduju najviše međunarodno priznate standarde, i koji mogu da obezbede sigurnu sirovinu, poluproizvod ili proizvod za svoje inopartnere, ali takođe izvršiti prodajnu i postprodajnu uslugu za iste.

Naši potrošači zaslužuju da imaju mogućnost dobijanja visokokvalitetnih proizvoda i usluga koje nisu pruzrokovale direktno ili indirektno zagađenje životne sredine, te da na vreme budu informisani o svim rizicima koji mogu ugroziti njihovo zdravlje. Brojni su negativni efekti koji se javljaju usled zagađenog okruženja, oni su neugodni a mogu biti i fatalni, što u krajnjem dovodi do većih troškova lečenja, gubitka prihoda, nezaposlenosti i sudskih sporova.

Savremeni razvoj društva nalaže da se primene principi održivog razvoja u pogledu korišćenja materijalnih resursa, ali i da se poveća reciklaža što indirektno utiče na nekontrolisano zagađenje životne sredine. Održivi razvoj kao koncept u okviru koga se uvažavaju potrebe sadašnjice, a da se, pri tom, ne ugrožavaju buduće generacije treba da bude motiv autoindustrije da smanji zagađenje pri proizvodnji i eksploataciji automobila. Kao polaznu osnovu posmatranja i analize u ovom radu vidimo u zagađenjima koja dobijamo usled eksploatacija raznih prevoznih sredstava posebno prilikom njihovih redovnih servisa. Ovaj rad ima za cilj da ukaže na veliki udeo koji imaju postprodajne usluge automobilske industrije na zagađenje životne sredine, te samim tim i potencijal koji se može iskoristiti u jačanju cirkularne ekonomije. Evropska komisija je usvojila Akcioni plan za cirkularnu ekonomiju (COM/2015/614) koji doprinosi unapređenju sistema upravljanja otpadom: smanjenje odlaganja otpada i povećanje stepena ponovne upotrebe kroz reciklažu. Kada je reč o implementaciji cirkularne ekonomije u Srbiji, za većinu kompanija ovo još uvek

predstavlja novi koncept. One su ili u procesu prikupljanja informacija (46%) ili smatraju da je nerealno očekivati implementaciju u narednih pet godina (10%) (Đuričin, D., Kuč, V., & Vuksanović Herceg, I. 2024).

Prema (Morrow and Rondinelli 2002) kompanije sa ISO 14001 sertifikatom prijavljuju poboljšanje ekoloških performansi, posebno u oblasti reciklaže otpada, smanjenje emisije štetnih gasova kao i otpada, ponovnu upotrebu materijala, očuvanje energije i vode, i smanjenje incidenata koji ugrožavaju životnu sredinu. Ovi nalazi postavljaju temelj za istraživanje koliko je zastupljena primena sistema upravljanja zaštitom životne sredine u preduzećima koji se bave servisiranjem automobila u Beogradu pa i Srbiji.

EKOLOŠKA SVEST POTROŠAČA KAO ŠANSA

Ekološki problemi mogu se definisati kao „bilo koja promena stanja u fizičkom okruženju do koje je došlo zbog ljudske aktivnosti kojom se narušava to stanje, a ima učinke koje društvo drži neprihvatljivim po prihvaćenim ekološkim normama” (Črnjar, 2002, str. 25). Postoji mnogo opisa ekološke svesti, ali generalno ona se definiše kao razumevanje važnosti i potrebe očuvanja životne sredine i, ako je moguće, njenog poboljšanja. Ekološka svest se ispoljava kroz prihvatanje vrednosti o faktorima koji ugrožavaju našu bezbednost ali i naše svakodnevno ponašanje u skladu sa znanjima i navikama. Nivo svesti potrošača o ekološkim pitanjima u Srbiji je još uvek nizak posebno u pogledu održivog privrednog i društvenog razvoja koji ima uticaj na okolinu. Ipak postoji segment potrošača koji su ekološki osvešteni te su probirljivi pri kupovni proizvoda i usluga. Posledično, izraženija ekološka svest potrošača može dovesti i do promena u strukturi potražnje te dati nove prilike za preduzeća koja prate ove trendove. Povećanje svesti o veličini tenutnih izazova održivosti neminovno vodi ka uvođenju ekološki podobnih „čistih“ tehnologija i zelenih proizvoda i postupaka. Danas se ogromna količina sredstava i energije troši na saniranje posledica koje nastaju delovanjem raznih privrednih sistema, a upravo njima indirektno daju podršku potrošači kupujući njihove proizvode. Suprotan tok, koji preventivno deluje, jača one proizvođače koji su orijentisani na očuvanje životne sredine, te je sve brojnija armija onih potrošača koji žele baš njihov proizvod/uslugu. Ekološki menadžment predstavlja novi koncept za rešavanje ekoloških problema u vremenu mnogobrojnih lokalnih i globalnih po ekologiju negativnih pojava, koje prete globalnim uništenjem našeg okruženja, zdrave životne sredine i biosfere u celini. Savremena proizvodnja dovodi do stvaranja sve većih količina otpadnog materijala, zato su neophodna ulaganja da se minimizira štetni uticaj kroz kreiranje inovativnih, a istovremeno ekološki podobnih proizvoda, a na drugu stranu pronalaženjem načina za umanjene negativnih efekata na životnu sredinu. Vođenje organizacije po savremenim principima zaštite životne sredine u realizaciji održivog, dugoročno orijentisanog razvoja zasnovanog na sigurnim tehnologijama, od fundamentalnog su značaja za današnje preduzetnike.

Briga o zaštiti životne sredine predstavlja jedan od najvažnih faktora izgradnje poverenja od strane potrošača, što direktno utiče na konkurentnost preduzeća (Erhemjamts & Huang, 2019). Rast ekološke svesti među potrošačima,

preduzetnicima otvara šansu tj. tržišnu priliku, a ne samo obavezu koju moraju ispuniti. Tako su stavovi o očuvanju životne okoline i vlastitog zdravlja, među glavnim prioritetima kod ekološki osvešćenih potrošača i pozitivno utiču na njihove kupovne navike. Ekološka svest se značajno podiže istovremeno i kod kupaca i kod proizvođača automobila. Svedoci smo ubrzanog razvoja električnih i hibridnih, kao jednog od najznačajnijih rezultata takve izmene svesti. Automobilska industrija je prošla značajan put od momenta kada su se prvi put pojavili električni automobili u komercijalnoj upotrebi 1997. godine, do današnjih dana kad apsolutno svi veliki proizvođači automobila imaju u svom proizvodnom programu električna i hibridna vozila.

Sve zastupljeniji novi pravni pristup podrazumeva da za nastalu ekološku štetu zagađivač odgovara već zbog same činjenice što se bavi rizičnim delatnostima po životnu sredinu i što njegove aktivnosti i kod urednog i regularnog poslovanja predstavljaju potencijalnu ekološku opasnost (Petrović, 2012). Pitanje koje se postavlja je koliko domaća mala i srednja preduzeća imaju informacija o direktivama koje je EU donela u poslednjih 20 godina a tiču se usaglašavanja proizvoda sa ekološkim standardima, poput direktiva (Directive 2005/32/EC on the Eco-Design of Energy-using Products – EuP) koje je Evropski parlament usvojio sada već daleke 2005. godine, a kojom se obezbeđuju panevropska koherentna pravila u pogledu primene principa eko-projektovanja. Ekološki standardi i zakoni EU su rigorozni i nameću poštovanje standarda i veću pažnju pridaju ne samo održivoj privredi, ekologiji nego i zdravstvenoj zaštiti svojih zaposlenih i bezbednosti na radu.

Direktiva je definisala zahteve koje se odnose na ekološki relevantna svojstva proizvoda te mogućnosti njihovog efikasnog unapređivanja. Ista je 2009. godine zamenjena novom, sa oznakom 2009/125/EC gde se uvodi oznaka CE (fr. Conformité Européenne) tj. izjava proizvođača da je proizvod u skladu sa relevantnim propisima EU. Dalje specifične zahteve za pojedine grupe proizvoda Evropska Komisija opisuje u merama za implementaciju gde su definisani uslovi za dostizanje usaglašenosti sa zahtevima direktive za tačno određenu grupu proizvoda. Našim preduzećima svakako treba pomoći u pružanju adekvatnih uputstava, te naročito finansijske i knowhow podrške, kako bi ispunili sve uslove za postizanje usaglašenosti proizvoda. Primena sistema ima za cilj unapređenje održivog razvoja, kao i smanjenje štetnog uticaja na životnu sredinu uz odgovornije upravljanje prirodnih resursa i energije.

Nedavno istraživanje ukazuje da kompanije koriste sertifikaciju više kao signal za reputaciju nego kao pravi alat za poboljšanje ekoloških performansi i transparentnosti. (Vasilic, Gavrić, 2025), što indirektno ukazuje da dobijeni sertifikati kod posmatranih kompanija ne garantuju i njihovu doslednu primenu regulativa. Zato je neophodno vršiti češće provere poslovanja i angažovanje ekološke inspekcije. U istraživanju sprovedenom u Austriji (Schyländer, & Martinuzzi, 2007), kao motiv za uvođenje ISO 14001 standarda navode usaglašavanje sa zakonima, poboljšanje ekoloških performansi, uštede u troškovima i motivisanje zaposlenih. Slično istraživanje kod švedskih preduzeća (Poksinska, et al., 2003) ukazuje na sledeće motive za implemenatciju ISO 14001 standarda: redukcija troškova, unapređenje kvaliteta i odnosa prema životnoj sredini, motivisanje zaposlenih, izbegavanje potencijalnih

izvoznih barijera, korporativni imidž, pritisci kupaca, pritisak konkurencije idr. Na osnovu ovih pitanja je bazirano istraživanje ovog rada.

SISTEMI UPRAVLJANJA ZAŠTITOM ŽIVOTNE SREDINE

Uvođenje sistema upravljanja životnom sredinom prema standardu ISO 14001 je strateški zadatak za svako preduzeće koje time izražava svoju društvenu odgovornost, postiže veću konkurentnost i uštede zbog ekonomičnijeg poslovanja. Sistemi upravljanja zaštitom životne sredine jedan su od mogućih alata za kompanije i druge organizacije da poboljšaju svoje ekološke performanse uz uštedu energije i drugih resursa. U procesu ISO sertifikacije prema međunarodnim standardima preduzeća definišu politiku kvaliteta, svoju ekološku politiku što uključuje obaveze da se ispune zahtevi kao i da se kontinuirano unapređuje sistem. Svi zahtevi međunarodnog ISO standarda su generički i predviđeno je da budu primenljivi za sve organizacije (pa i za servisere automobile), bez obzira na njihov tip, veličinu i proizvode ili usluge, koje isporučuju.

Sistem upravljanje životnom sredinom je deo ukupnog sistema upravljanja organizacijom, koji uključuje organizacione aspekte, planiranje aktivnosti, odgovornosti, procedure, razvoj, realizaciju, postizanje postavljenih ciljeva, pregled i održavanje politike upravljanja životnom sredinom. Prema (Jovanović & Janjić, 2018) brojna empirijska istraživanja ukazuju da su mnoga preduzeća ostvarila značajne koristi u poslovanju nakon usvajanja i implementacije ISO 14001 standarda. Usvajanje i implementacija ISO 14001 standarda u poslovanje preduzeća se može posmatrati kao ulaganje radi poboljšanja imidža preduzeća, odnosno, ostvarenja dodatnog prihoda koje se mogu, rasta efikasnosti i veće profitabilnosti. Takođe kao glavni motivi za uvođenje i implementaciju ISO 14001 standarda su izgradnja imidža društveno odgovorne kompanije, bolja reputacija preduzeća i unapređenje performansi (Jovanović & Janjić, 2018).

U većini zemalja je primena ekomenadžmenta dobrovoljna, ali sve više preduzeća uviđa da im primena ekomenadžmenta u znatnoj meri unapređuje poslovanje i kreira pozitivan imidž. Okruženje se brzo menja i preduzeća moraju da nadgledaju šta to za njih znači da bi preživela - i napredovala. Sistem upravljanja zaštitom životne sredine (EMS) zasnovan na ISO 14001 pomaže organizacijama da efikasno upravljaju rizicima i iskoriste mogućnosti koje donosi naš promenljivi svet. Primena EMS-a pruža brojne pogodnosti kao što su efikasnije korišćenje prirodnih resursa i energije, poboljšana usklađenost sa zakonskim zahtevima i bolji odnosi sa kupcima. Uspostaviti sistem upravljanja zaštitom životne sredine prema zahtevima međunarodnog standarda ISO 14001 znači unaprediti postojeći sistem zaštite životne sredine tj. uspostaviti prelazni sistem između postojećeg i sistema koji preferira poslovnu izvrsnost u pogledu zaštite životne sredine

Primena sistema upravljanja zaštitom životne sredine zasnovan na ISO 14001 može izgledati kao veliki zadatak, ali to ne znači da je namenjen samo većim igračima na tržištu. Ključ je raščlanjivanje na faze. Danas ISO dokument sa smernicama pomaže preduzećima svih oblika i veličina da postave sistem na način koji njima odgovarai iskoriste blagodati na svakom koraku. Tako sistemi upravljanja zaštitom životne

sredine iz ISO serije standarda omogućavaju da se fazno i fleksibilno ispunjavaju zahtevi te da se isti prilagođavaju specifičnim potrebama.

EMAS (Eco Management and Audit Scheme) je dobrovoljni program za menadžment zaštitom životne sredine i proveru. On omogućava organizacijama usklađivanje individualnih sistem menadžmenta zaštitom životne sredine sa odgovarajućim Uredbama Evropskog parlamenta i Saveta. EMAS integriše sve zahteve standarda ISO 14001, kao i dodatne zahteve koji su strožiji od ISO 14001. Cilj EMAS-a je promovisanje stalnih poboljšanja u ekološkim performansama organizacija uspostavljanjem i primenom sistema upravljanja životnom sredinom, procenom učinka takvog sistema, pružanjem informacija o ekološkim performansama, otvorenim dijalogom sa javnošću i druge zainteresovane strane i aktivno uključivanje zaposlenih (COMMISSION DECISION (EU) 2017/2285). EMAS je u Srbiji u zakonskoj regulativi delimično definisan Zakonom o zaštiti životne sredine, te njegovim izmenama iz 2016. godine (Zakon o zaštiti životne sredine Republike Srbije (Sl.Gl.RS 135/04, 36/09, 72/09, 43/11 i 14/2016). Kompanije koje su uskladile svoj ekološki sistem sa zahtevima EMAS-a, i verifikovale ga kod ovlašćenih tela, imaju pravo da istaknu posebnu oznaku da su primenile sistem upravljanja zaštitom životne sredine prema EMAS zahtevima (Kondić, Piškor, 2010).

REZULTATI I DISKUSIJA

Jedan od najčešćih zagađivača životne sredine je otpad – neželjeni materijal koji nastaje kao rezultat određene industrijske operacije ili kao output procesa potrošnje energije i dobara u domaćinstvima i drugim institucijama za kojim ne postoji ekonomska potražnja i koji mora biti odbačen. Spoljašnju sredinu zagađuju pre svega nesavesni učesnici koji otpad iz mnogih industrijskih grana neadekvatno tretiraju. Analiza ovog rada se odnosi na značaj sistema za upravljanje zaštitom životne sredine kod preduzetnika koji se bave servisnim uslugama: popravkama i servisiranjem automobila. Analiziran je uticaj povezanosti ovakvih servisa sa multinacionalnim kompanijama sa kojima isti imaju potpisane ugovore o zastupništvu ili ovlašćenim servisima, kao i motivi koji doprinose da se serviseri opredele za implementaciju standarda. Razlog za odabir ove grupe preduzeća je taj što je servisna mreža danas u Srbiji veoma raširena, najveći broj servisa je svakako smešten u Beogradu. Targetirana je grupa od 381. servisa koji su evidentirani na teritoriji glavnog grada. Ispitivanje se zasniva na sumiranju i uporednoj analizi rezultata sa terena iz uzorka od 40 kompanija sa teritorije Grada Beograda koji su registrovani za sledeće delatnosti: trgovina automobila i lakih motornih vozila kao i servis automobila i lakih motornih vozila. Drugi razlozi zbog kojih je izabrana ova grupacija je veoma prljava tehnologija koja se javlja kao rezultat procesa servisa i to: otpadne gume, iskorišćena ulja iz motora, menjača, razne hidrauličke tečnosti, iskorišćeni filteri, boje, maziva isl. Pored toga tu je i ambalažni otpad od iskorišćenih materijala koji se koriste za zamenu istrošenih ulja, boja, maziva, filtera isl. a što veoma ugrožava životnu sredinu ukoliko se na adekvatan način ne tretira nakon upotrebe. Poznata je činjenica da samo litar iskorišćenog motornog ulja zagađi 1 milion litara podzemne vode. Najznačajnije je zagađenje podzemnih i površinskih voda, a prema nekim podacima petina svih

zagađenih voda dolazi iz otpadnih ulja. Koncentracija ulja u vodi od samo 1-2 mg po litru vode čini ga nepitkom i štetnom po zdravlje (Čizmić, et al., 2004). Zagađenje korišćenim uljima je aktuelan i poseban problem naročito kada vlasnici automobila sami nekontrolisano menjaju i odlažu iskorišćena ulja. Zamenom u auto servisima moguće je izvršiti kontrolu gde to ulje završi. Korišćena ulja spadaju u kategoriju opasnog tehnološkog otpada, pa se njihovim odlaganjem onemogućava moguće zagađenje životne sredine (zemljište, voda, more) uzrokovano njihovim nepravilnim odlaganjem. Druga vrsta opasnosti se pojavljuje pri sagorevanju otpadnih ulja koja sadrže razne aditive te gasovi nastali sagorevanjem su veoma štetni po zdravlje ljudi. Kako je nastajanje ove vrste otpada rezultat porasta životnog standarda a u direktnoj korelaciji sa rastom broja automobila, samim tim i nastajanje otpada je svake godine u porastu, što ukazuje na potrebu institucionalnog bavljenja ovim problemom kroz razvoj zakonodavstva, edukacijom i razvijanjem javne svesti.

Upitnik se sastoji od 12 pitanja, pri čemu su u ovom radu analizirani odgovori koji se odnose na razloge za implementaciju ili neimplementaciju ISO 14001 standarda tj. o implementiranim standardima sistema upravljanja i zaštite životne sredine. Većina pitanja u upitniku je zatvorenog tipa, sa opcijama dodatnog komentarisanja i pojašnjenja pojedinih odgovora. Od ukupno 40, e.mailom, kontaktiranih preduzeća njih 22. je dalo odgovore, što daje i konačnu korisnu stopu odgovora od 55%. Analizom dostupnih bilansa, utvrđeno je da svi ispitanici spadaju u grupaciju malih i srednjih preduzeća. Prema Zakon o računovodstvu i reviziji Republike Srbije, ukupno 3 preduzeća spada u kategoriju mikro, 17 malih, i 2 srednjih preduzeća.

Prikaz nalaza prati strukturu istraživačkih pitanja, prvo je predstavljena struktura preduzeća prema tipu servisa i standardima koji su implementirani. Ispitanici su podeljeni u četiri grupe tabela br.1.: ovlašćeni serviseri za Toyotina vozila, ovlašćeni serviseri za vozila WV grupacije, ovlašćeni serviseri za neka druga "Brand name" vozila i preduzeća koja nisu imala status "ovlašćenog" servisera, te svoje usluge pružaju vlasnicima različitih tipova vozila.

Tabela 1

Tip servisera i standardi koji su implementirani

Tip servisera	Broj ispitanika	ISO 14001	EMAS
Ovlašćeni serviser za Toyota vozila	2	2	0
Ovlašćeni serviser za vozila WV grupacije	2	2	0
Ovlašćeni serviser za neka druga "Brand name" vozila	4	2	0
Serviser za različite tipove vozila	14	3	0
Ukupno	22	9	0

Izvor: Istraživanje autora

Podaci u tabeli ukazuju na broj ispitanika koji su pozitivno odgovorili na pitanje da li imaju implementirane navedene standarde. U navedenom primeru, između dve promenljive: postojanja ovlašćenja za servisnim uslugama "Brand name" vozila i poslovanja po principima ISO 14001 standarda postoji visoka korelacija, što govori

u prilog tvrdnje da su “nametnute” obaveze od strane partnera našim preduzetnicima ipak najveći motiv za implementaciju ovih standarda.

Tabela 2

Broj standardizovanih preduzeća prema veličini

Veličina preduzeća	Broj preduzeća	ISO 14001
Mikro	3	0
Mala	17	8
Srednja	2	1
Ukupno	22	9

Izvor: Istraživanje autora

U tabeli broj 2. dat je prikaz odnosa veličine preduzeća i primene standarda ISO 14001 na osnovu kojih možemo videti da postoji značajna korelacija između veličine preduzeća i primene standarda.

U tabeli br. 3 prikazani su najčešći razlozi zašto preduzeća nemaju implementiran standard. Od 13 preduzeća koja nemaju implementiran standard ISO 14001 njih 6 je odgovorilo da je započelo proces standardizacije ali je kasnije odustalo. Razlog odustajanja je bio taj, što se kroz sistem pripreme i obuke videlo da je standardizacija veoma ozbiljan i zahtevan posao tako da su neki odložili taj poduhvat za neki budući period. Takođe kao najzastupljeniji odgovor zašto nisu uveli neki od standarda, preduzeća su odgovorila da je implementacija teška zbog manjka kvalifikovanog kadra, kao da im trenutno nije potrebna sertifikacija. Veliki broj preduzeća je navelo da im finansijska sredstva nisu problem i da to nije razlog zašto nisu primenili standard.

Tabela 3

Najčešći razlozi zašto nije implementiran standard ISO 14001

Razlozi zašto niste implementirali standard	DA	NE
Nismo zainteresovani za implementaciju	7	6
Nedovoljni broj kvalifikovanog kadra	11	2
Komplikovana procedura	12	1
Nemamo dovoljno finansijskih sredstava	3	10

Izvor: Istraživanje autora

Treba navesti da bez obzira što implemenatacija standarda nije zakonska obaveza, ona se često postavlja kao zahtev industrije i međunarodnog tržišta. Utisak je da većina ispitanih preduzeća upravo ovu činjenicu smatra kao ključnom, “nije zakonska obaveza, a naši klijenti to ne traže od nas” odgovor je jednog menadžera poprilično velikog servisa sa 22 zaposlena.

Ključni proces pri implementaciji ISO standarda, jeste motivisanje zaposlenih. Zaposleni se u manjim preduzećima najčešće identifikuju sa svojim organizacijama,

ali oni za svoj posao očekuju zadovoljavajuću platu, odgovarajuće uslove rada, sigurnost radnog mesta i izvestan stepen uvažavanja. Kako implementacija standard dovodi do izvesnih promena u organizaciji i kada se promene dogode, zaposleni se suočavaju s potencijalno neprijatnim periodom prilagođavanja tokom kojeg treba da nađu svoje mesto u novoj, najčešće komplikovanijoj organizacionoj strukturi ili reorganizovanom radnom mestu. Ponekad, zaposleni ne mogu da shvate zbog čega je potreban novi cilj jer ne poseduju informacije koje poseduju menadžeri ili jednostavno zaposleni ne znaju da li će u novoj organizaciji biti kompetentni da obavljaju zadatke koji se pred njih postavljaju ili žale za "starim dobrim vremenima". S obzirom da znanje i iskustva preduzetnika menadžera koja su sticali na tradicionalnom tržištu ne mogu biti dovoljna za samostalno uvođenje standarda od velikog je značaja još u ranoj fazi uvesti konsalting i edukaciju radnika i kroz savetodavne usluge omogućiti našim kompanijama ravnopravnu tržišnu utakmicu sa međunarodnom konkurencijom. U dalju analizu su uključena samo preduzeća koja imaju implementiran ISO 14001 standard, dok će preostalih 13 preduzeća biti isključeno iz analize s obzirom na to da nisu mogli da daju odgovor na pitanja koja se odnose na ISO 14001 standard, jer ga nemaju.

Tabela 4

Najčešći razlozi zašto je implementiran standard ISO 14001

Razlozi zašto ste implementirali standard	DA	NE
Zahtevi klijenata - dobijanje sertifikata ovlašćenih dilera	9	0
Sticanje prednosti nad konkurencijom	8	1
Odnos prema životnoj sredini	8	1
Pritisak konkurencije	8	1
Smanjenje troškova i poboljšanje performansi	7	2
Jačanje imidža preduzeća	6	3
Širenje tržišta na međunarodnom nivou	5	4

Izvor: Istraživanje autora

Odgovori na pitanja preduzeća koja su dobila sertifikat ISO 14001 ukazuju da su se kao primarni motivi za uvođenje standarda izdvojili: pritisci klijenata, odnos prema životnoj sredini i pritisak konkurencije. Kao dodatni motivi su se izdvojili poboljšanje ekoloških performansi, korporativni imidž, redukcija troškova i izbegavanje potencijalnih izvoznih barijera.

Neki od komentara koji su menadžeri preduzeća isticali kao značajne prednosti dobijene standardizacijom su smanjenje grešaka pre početka pružanja usluga kao i smanjenje eksternih troškova nedostataka. Adekvatnom primenom standarda serviseri automobila smanjuju troškove popravke ili zamene, troškove potrošačevih žalbi i povraćaja kao i troškove obnavljanja renomea. Takođe gubitak prihoda usled ugradnje neodgovarajućih proizvoda i pružanja loših usluga se svodi na minimum.

ZAKLJUČAK

Proces standardizacije vodi jačanju konkurentske prednosti preduzeća koja su preduzela taj korak. Razvojem adekvatne dokumentacije, koja je neophodna za adekvatnu primenu sistema kvaliteta, sticanjem novog znanja a pre svega jačanjem imidža marke, preduzeća koja se bave servisiranjem automobila stižu bolju tržišnu poziciju i povećavaju svoju ukupnu vrednost.

Kako preduzeća koja posluju sa uvedenim sistemima zaštite životne sredine smanjuju interne i eksterne troškove nedostataka proizvoda, tj. pažnju posvećuju prevenciji i kontroli, to bi ova preduzeća novim standardom pospešila svoja poslovanja uštedama po principu „raditi stvari na pravi način“ tj. efikasnosti. Ovi sistemi mogu ukazati na niz područja u kojima je moguće ostvariti uštede, odnosno smanjiti troškove kao što su npr.: smanjenje škarta, racionalnije korišćenje sirovina, smanjenje troškova zagađivanja, smanjenje inspeksijskih kazni i sl.

Razlog za slabu primenu međunarodnih standarda za sisteme menadžmenta kvalitetom je uglavnom neadekvatna informisanost preduzetnika o koristima i značaju koji implementacija nosi, tome doprinosi i slaba edukacija vlasnika i menadžmenta preduzeća i neadekvatna promocija ovog koncepta. Poboljšanje ekoloških performansi olakšano je uspostavljenim formalnim sistemima. Međutim, posebno malim i srednjim preduzećima je implementacija EMS-a često teška zbog manje osoblja i resursa. Sa druge strane razlog odsustva pritiska javnosti te slabog učešća građana u ekološkom aktivizmu leži u relativno niskom životnom standard, neinformisanosti o ovim problemima i nerazvijenim obrazovnim procesima. Potencijalno rešenje je uvođenja ekološkog obrazovanja, specijalnih obrazovnih televizijskih emisija za podizanje opšte ekološke svesti stanovništva.

Glavno ograničenje ovog istraživanja odnosi se na veličinu uzorka. Naime, mali uzorak je ograničio primenu zahtevnije obrade podataka te je neophodno uključiti sva preduzeća koja imaju implementiran neki od standarda za zaštitu životne sredine.

LITERATURA

1. Čizmić, V., Pančocha, D., Anić, T., Barišić, A. (2004). Zbrinjavanje rabljenih ulja. *Goriva i maziva*, 43 (5), 279-287.
2. Črnjar, M. (2002). *Ekonomika i politika zaštite okoliša*. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci i Glosa, Rijeka.
3. Directive 2005/32/EC on the Eco-Design of Energy-using Products – EuP , Official Journal of the European Union L 191/29, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:191:0029:0058:EN:PDF> (pristupljeno Decembra 2023)
4. Đuričin, D., Kuč, V., Vuksanović Herceg, I. (2024). Akcioni plan zelene tranzicije za Srbiju - zahtev za hitnom, sistemskom, sveobuhvatnom i promišljenom akcijom. *Economics of Enterprise*, 72(1-2), 1-32. <https://doi.org/10.5937/EKOPRE2402001>
5. Erhemjamts, O., Huang, K. (2019). Institutional ownership horizon, corporate social responsibility and shareholder value. *Journal of Business Research*, 105(1), 61-79. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.05.03>

6. Jovanović, D., & Janjić, V. (2018). Motivi, koristi i računovodstvena podrška implementaciji ISO 14001 standarda. *Ekonomski horizonti*, 20(1), 27-43. <https://doi.org/10.5937/ekonhor1801027J>
7. Kondić, V., Piškorić, M. (2010). Sustav upravljanja zaštitom okoliša prema normi ISO 14001 i razvoj metodologije za njenu implementaciju. *Tehnički glasnik*, 4 (1-2), 111-118.
8. Morrow, D., Rondinelli, D. (2002). Adopting Corporate Environmental Management Systems: Motivations and Results of ISO 14001 and EMAS Certification. *European Management Journal*, 20(2), 159–171.
9. Official Journal of the European Union nr. L 328/38, COMMISSION DECISION (EU) 2017/2285
10. Petrović, N. (2012). *Ekološki menadžment*. Beograd, Republika Srbija: Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu
11. Poksinska, B., Dahlggaard, J. J., & Eklund, J. A. E. (2003). Implementing ISO 14000 in Sweden: Motives, benefits and comparisons with ISO 9000. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 20(5), 585-606. doi. org/10.1108/02656710310476543
12. Schylander, E., & Martinuzzi, A. (2007). ISO 14001 - experiences, effects and future challenges: A national study in Austria. *Business Strategy and the Environment*, 16(2), 133-147.
13. SRPS ISO 14001: 2005., Sistem upravljanja zaštitom životne sredine-Zahtevi sa upustvom za primenu, standard, Institut za standardizaciju Srbije, II izdanje.
14. Vasilić, M., & Gavrić, O. (2025). Zeleno ili nevidljivo? Studija o ekološkoj transparentnosti korporativnog sektora u Srbiji. *Economics of Enterprise*, 73(3-4), 202-212. <https://doi.org/10.5937/EKOPRE2504202V>
15. Zakon o zaštiti životne sredine Republike Srbije (Sl.Gl.RS 135/04, 36/09, 72/09, 43/11 i 14/2016).

SUMMARY

A primary objective of this research was to assess the level of implementation of an Environmental Management System (EMS) in the car servicing companies in Belgrade, the largest city and the capital of Serbia. Considering the fact that today it is very important to get information about how many companies operating in this field are certified to ISO 14001 and EMAS in order to get a positive impact on the number of companies in this field and the quality of their work. According to the analysis presented in this research, it is significant that the management system for environmental protection is important to entrepreneurs who provide services, such as car repairs or maintenance services. This study is based on summarizing and comparing the results of the field research in the territory of the City of Belgrade in companies that are registered for trade of cars and light motor vehicles and service of cars and light motor vehicles. As a result of contacting 40 companies, 22 of them responded and these responses were then further processed. A key finding from the data that stands out after processing it is that there is a high correlation between two variables: the existence of authorization to provide "Brand Name" vehicle service and business according to ISO 14001 principles. This data supports the claim that the biggest motivation for implementing these standards is still the obligations "imposed" by partners on our entrepreneurs as a result of the compliance requirements imposed

by these partners. Of the 13 companies that have not implemented the ISO 14001 standard, six of them stated that they started the standardization process, but later stopped due to fact that the system of preparation and training made it clear that standardization was a very serious and demanding job, so they postponed that undertaking for a later time. Furthermore, the most common answer given by companies as to why they did not implement standards was due to a lack of qualified staff. A large number of companies have stated that their financial resources were not a problem and that this was not the reason why they did not apply the standard. The answers of the companies that have been awarded the ISO 14001 certificate to the questions have indicated that the primary motives for introducing the standard were client pressure, positive attitude towards the environment, and competition in the market. Additionally, improvement of environmental performance, corporate image, cost reductions, and the avoidance of potential export barriers were cited as additional motives for the initiative.

POREZ NA DOBIT PREDUZEĆA KAO INSTRUMENT FISKALNE POLITIKE: UTICAJ NA BUDŽETSKI DEFICIT ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA¹

Gordan Janković

Inovacioni centar, Univerzitet u Nišu
Niš, Srbija

jankovic.gordan90@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3172-6990>

Miloš Golubović

Inovacioni centar, Univerzitet u Nišu
Niš, Srbija

milos.golubovic19@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7783-719X>

Apstrakt

Ovaj rad analizira ulogu poreza na dobit preduzeća kao regresora dinamike budžetskog deficita u zemljama Zapadnog Balkana. Korišćenjem panel-regresione analize, uz kontrolu makroekonomskih varijabli kao što su realni rast BDP-a, državni rashodi i inflacija, utvrđeno je da povećanje udela prihoda od poreza na dobit u BDP-u ima značajan pozitivan efekat na fiskalni bilans. Dobijeni rezultati ukazuju da porez na dobit preduzeća može doprineti fiskalnoj konsolidaciji, ali i da postoji rizik od volatilnosti prihoda, posebno u manjim i tranzicionim ekonomijama. Rad zaključuje da porez na dobit može biti efikasan, ali ne i samodovoljan instrument fiskalne politike, te da je potrebna diversifikacija poreskih prihoda radi jačanja fiskalne stabilnosti.

Ključne reči: porez na dobit preduzeća, budžetski deficit, fiskalna politika, korporativno oporezivanje, Zapadni Balkan, fiskalna održivost, makroekonomska stabilnost.

CORPORATE INCOME TAX AS AN INSTRUMENT OF FISCAL POLICY: IMPACT ON BUDGET DEFICIT IN THE WESTERN BALKANS COUNTRIES

Abstract

This paper analyzes the role of corporate income tax as a regressor of budget deficit dynamics in the Western Balkan countries. Using panel regression analysis, and controlling for macroeconomic variables such as real GDP growth, government expenditures, and inflation, it is determined that an increase in the share of corporate income tax revenues in GDP has a significant positive effect on the fiscal balance. The results indicate that corporate income tax can contribute to fiscal consolidation, but also that there is a risk of revenue volatility, particularly in smaller and transitional economies. The paper concludes that corporate income tax may serve as an effective, yet not self-sufficient, instrument of fiscal policy, and that diversification of tax revenues is necessary to strengthen fiscal stability.

Keywords: corporate income tax, budget deficit, fiscal policy, corporate taxation, Western Balkans, fiscal sustainability, macroeconomic stability.

¹ „Ovaj istraživački rad finansijski je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Ugovor br. 451-03-68/2022-14/200371)“

UVOD

U savremenim uslovima fiskalne konsolidacije i stalnih pritisaka na održivost javnih finansija, pravilno koncipirana struktura poreskih prihoda postaje ključno pitanje makroekonomske politike. Posebno značajno mesto zauzima porez na dobit preduzeća, koji u mnogim državama predstavlja jedan od najvažnijih direktnih izvora javnih prihoda. Najnovije analize ukazuju da se učešće poreza na dobit preduzeća u ukupnim poreskim prihodima poslednjih godina povećalo, čineći ovaj porez sve važnijim instrumentom fiskalne strategije (OECD, 2025).

Ipak, stabilnost i predvidivost prihoda od poreza na dobit i dalje predstavljaju izazov. Prema Međunarodnom monetarnom fondu, naplata poreza na dobit je u brojnim zemljama izrazito volatilna, što otežava fiskalno planiranje i povećava rizik od neočekivanih budžetskih odstupanja (IMF, 2025). Ova volatilnost naročito pogađa ekonomije u tranziciji, među koje spadaju i zemlje Zapadnog Balkana, gde se poreska baza često zasniva na ograničenom broju profitabilnih sektora i preduzeća.

U tom kontekstu, razumevanje odnosa između poreza na dobit preduzeća i kretanja budžetskog deficita postaje posebno važno. Ovaj rad ima za cilj da, kroz teorijski i empirijski pristup, analizira ulogu poreza na dobit preduzeća kao regresora dinamike budžetskog deficita u državama Zapadnog Balkana, te da pruži uvid u to u kojoj meri promene u prihodu od poreza na dobit mogu doprineti stabilizaciji javnih finansija. Poseban akcenat stavljen je na procenu da li porez na dobit može predstavljati pouzdan instrument fiskalne konsolidacije, ili pak dodatni izvor fiskalne volatilnosti (IMF, 2023; OECD, 2020).

TEORIJSKI OKVIR ULOGE POREZA NA DOBIT PREDUZEĆA KAO REGRESORA DINAMIKE BUDŽETSKOG DEFICIT

Porez na dobit preduzeća predstavlja centralni instrument fiskalne politike sa značajnom ulogom u obezbeđivanju javnih prihoda, stabilizaciji privrednih kretanja i obezbeđivanju fiskalne održivosti. Fiskalna teorija ga svrstava u direktne poreze čija se osnovica zasniva na profitabilnosti korporativnog sektora, što ih čini visoko osetljivim na ekonomske cikluse (Musgrave & Musgrave, 1989). Upravo iz te osetljivosti proističe i značaj poreza na dobit u objašnjavanju dinamike budžetskog deficita, jer se promene u profitabilnosti preduzeća neposredno odražavaju na kretanja javnih prihoda. U ekspanzivnim fazama privrednog ciklusa rast profita dovodi do uvećanja poreske baze i povećanja javnih prihoda, dok u periodima recesije pad profitabilnosti smanjuje prihode od ovog poreza, što doprinosi rastu budžetskog deficita (Stiglitz & Rosengard, 2015). OECD i MMF ukazuju da je porez na dobit jedan od najvolatilnijih fiskalnih izvora, što ga čini naročito važnim za analizu ukupne fiskalne stabilnosti i procenu budućih budžetskih kretanja (OECD, 2020; IMF, 2021). U teorijskom smislu porez na dobit preduzeća može imati prociklični ili anticiklični karakter. U praksi, međutim, naročito u zemljama sa slabijim institucionalnim kapacitetima i izraženijom fiskalnom nestabilnošću, poput zemalja Zapadnog Balkana, istraživanja ukazuju na preovlađujući prociklični efekat poreske politike (Alesina & Perotti, 1995; Fatás & Mihov, 2003). Procikličnost se manifestuje tako što

rast poreskih prihoda tokom ekspanzije dodatno poboljšava budžetske pozicije, dok pad prihoda u krizi produbljuje deficit. Time porez na dobit deluje kao kanal amplifikacije ekonomskih ciklusa, a ne kao stabilizator, pa se njegova uloga u modelima budžetske dinamike pokazuje posebno relevantnom.

U ekonometrijskim modelima koji analiziraju determinante budžetskog deficita porez na dobit preduzeća zauzima važno mesto među regresorima. Klasični radovi u fiskalnoj teoriji, poput Barroa (1979) i Blancharda (1990), ukazuju da fiskalni prihodi, uključujući i prihode od poreza na dobit, predstavljaju ključne varijable za razumevanje kretanja javnog duga i deficita. Savremeni modeli fiskalne analize, poput panel-regresionih pristupa, strukturnih VAR modela ili dinamičkih panel-modela javnog duga, redovno uključuju porez na dobit kao indikator cikličnosti i volatilnosti poreskih prihoda (Blanchard & Perotti, 2002; Wyplosz, 2019). Njegova visoka elastičnost u odnosu na BDP, investicione aktivnosti i korporativnu profitabilnost čini ga pouzdanim prediktorom fiskalnih disbalansa, što u praksi znači da fluktuacije u prihodima od poreza na dobit imaju direktan i merljiv efekat na kretanje budžetskog deficita.

Rezultati empirijskog istraživanja sprovedenog 2020. godine pokazuju da izmene u visini poreza na dobit preduzeća u Srbiji imaju statistički značajan i pozitivan efekat na kretanje bruto domaćeg proizvoda. Prema nalazima autora, povećanje ovog poreskog prihoda za jednu jedinicu dovodi do rasta vrednosti BDP-a, što ukazuje na direktnu povezanost između nivoa oporezivanja korporativne dobiti i ekonomske aktivnosti u zemlji (Đurović-Todorović et al., 2020, str. 321–322).

Iskustvo Irske dodatno ilustruje kompleksnost oslanjanja na prihode od poreza na dobit. Ova zemlja značajan deo budžetskih prihoda ostvaruje od oporezivanja profita multinacionalnih korporacija, ali Irski fiskalni savet upozorava da je veliki deo tih prihoda „povremene prirode“ i zavisi od globalnih poslovnih i poreskih okolnosti. Procene pokazuju da bi, u odsustvu ovih izrazito promenljivih priliva, Irska beležila godišnji fiskalni deficit od oko 6,3 milijarde evra, što ukazuje na potencijalne rizike prekomernog oslanjanja na nestabilne izvore finansiranja (Webber, 2024).

Specifičnost zemalja Zapadnog Balkana ogleda se u karakteristikama poreskih sistema koji uključuju relativno niske nominalne stope poreza na dobit, usku poresku bazu, visok nivo izuzeća i poremećenu strukturu prihoda. Kao rezultat toga, fiskalni sistem se suočava sa izrazito volatilnim prihodima od poreza na dobit, što budžetski saldo čini osetljivijim na ciklične fluktuacije u privredi. Regionalne analize Svetske banke i MMF-a potvrđuju da su prihodi od poreza na dobit među najpromenljivijim izvorima javnih prihoda u ovim zemljama, te da varijacije u korporativnoj profitabilnosti snažno utiču na fiskalne performanse (World Bank, 2022; IMF, 2023). Zbog toga se u empirijskim modelima budžetskog deficita Zapadnog Balkana porez na dobit preduzeća opravdano koristi kao ključni regresor, jer omogućava razumevanje uzročno-posledične veze između privrednog ciklusa, javnih prihoda i fiskalne održivosti.

EMPIRIJSKA OPSERVACIJA DETERMINISANOSTI BUDŽETSKOG DEFICITA POREZIMA NA DOBIT U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA

Posmatrane zemlje Zapadnog Balkana čine koherentnu fiskalnu i makroekonomsku celinu sa sličnim strukturnim karakteristikama, što opravdava njihovo zajedničko empirijsko analiziranje. U cilju procene uticaja poreza na dobit na budžetski deficit zemalja ovog regiona, definisana je linearna panel-regresiona specifikacija u kojoj porez na dobit predstavlja glavnu objašnjavajuću varijablu. Model uključuje i skup kontrolnih varijabli - realni rast BDP-a, državnu potrošnju i inflaciju - kako bi se izolovao neto efekat poreza na dobit na budžetski deficit. Specifikacija korišćenog modela izvedena je iz opšte formule linearne regresije (Gujarti i Porter, 2009), uz prilagođavanje empirijskom cilju istraživanja. Na osnovu toga, primenjenu regresionu jednačinu možemo predstaviti na sledeći način:

$$BS_{it} = \alpha + \beta_1 PND_{it} + \beta_2 BDP_RAST_{it} + \beta_3 DP_{it} + \beta_4 INFLACIJA_{it} + \varepsilon_{it}$$

gde BS označava budžetski saldo (izražen u procentu BDP-a), PND predstavlja udeo poreza na dobit u BDP-u, BDP_RAST stopu realnog rasta BDP-a, DP državnu potrošnju izraženu kao procenat BDP-a, dok INFLACIJA meri promenu prosečne godišnje potrošačke cene. Parametar α predstavlja konstantni član, dok koeficijenti β_1 – β_4 odražavaju efekte svake objašnjavajuće varijable na budžetski saldo. Simbol ε_{it} označava stohastički član koji obuhvata sve neobuhvaćene faktore koji utiču na fiskalni ishod. Ovakva specifikacija omogućava da se kvantitativno proceni uloga poreza na dobit, uz kontrolisanje makroekonomskih i fiskalnih uslova koji istovremeno utiču na kretanje budžetskog deficita.

Svi podaci korišćeni u empirijskoj analizi prikupljeni su iz zvaničnih međunarodnih i nacionalnih statističkih izvora. Podaci o budžetskom saldu, realnom rastu BDP-a, državnoj potrošnji i inflaciji preuzeti su iz baze Međunarodnog monetarnog fonda (IMF, 2025), putem platforme World Economic Outlook Datamapper, koja obezbeđuje uporedive makroekonomske pokazatelje za posmatrane zemlje. Podaci o porezu na dobit prikupljeni su sa zvaničnih sajtova ministarstava finansija posmatranih zemalja, nakon čega su ponderisani vrednošću BDP-a (u tekućim cenama) iz iste IMF-ove baze kako bi se dobio udeo poreza na dobit u BDP-u².

2

https://www.imf.org/external/datamapper/GGXCNL_G01_GDP_PT@FM/SRB/MNE/MKD/BIH/ALB

https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/SRB/MNE/MKD/BIH/ALB

https://www.imf.org/external/datamapper/GGR_G01_GDP_PT@FM/SRB/MNE/MKD/BIH/ALB

<https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/SRB/MNE/MKD/BIH/ALB>

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d>

<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee>

<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713>

Ovakav pristup omogućava visok stepen uporedivosti, dostupnosti i pouzdanosti korišćenih serija.

Deskriptivna statistika panela

Deskriptivna statistika prikazuje osnovne karakteristike panel-podataka za posmatrani period i omogućava preliminarni uvid u varijabilnost ključnih makroekonomskih pokazatelja uključenih u model. Prikazane vrednosti ukazuju na očekivane razlike između zemalja i kroz vreme, čime se potvrđuje da panel poseduje dovoljnu dinamiku za sprovođenje regresione analize. Posebno je važna uloga zavisne varijable (budžetskog salda) i glavne objašnjavajuće varijable (poreza na dobit), dok kontrolne varijable pokazuju širok raspon vrednosti koje odražavaju heterogenost fiskalnih i makroekonomskih uslova u regionu.

Tabela 1

Deskriptivna statistika panel-podataka (2008–2024.)

Varijabla	Prosek	Min	Max	Stan. dev.
Budžetski saldo	-3,09	-10,20	2,53	2,41
Porez na dobit	1,62	0,65	2,90	0,52
Realni rast BDP	2,48	-15,30	13,00	3,55
Državna potrošnja	35,78	23,70	48,80	6,83
Inflacija	3,40	-1,60	14,20	3,74

Izvor: prikaz autora na osnovu statističkog softvera Gretl.

Tabela 1 ukazuje na umerenu, ali stabilnu fiskalnu dinamiku u zemljama Zapadnog Balkana tokom posmatranog perioda. Budžetski saldo u proseku iznosi –3,09% BDP-

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2>

<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034>

<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcaf>

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

<https://www.cbbh.ba/>

<https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

<https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8->

[%d0%b8%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/](https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/)

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/> <https://financa.gov.al/buxheti-nevite/>

a, uz znatne oscilacije od $-10,20\%$ do $2,53\%$, što potvrđuje učestalo prisustvo fiskalnih deficita, ali i povremene epizode suficita. Udeo poreza na dobit kreće se između $0,65\%$ i $2,90\%$ BDP-a, sa prosečnih $1,62\%$, što odražava relativno skromnu, ali konzistentnu prihodnu komponentu fiskalnog sistema regiona. Realni rast BDP-a pokazuje širok raspon, od dubokog pada od $-15,30\%$ do snažnog rasta od 13% , što ukazuje na izraženu pro-cikličnu volatilnost karakterističnu za male otvorene ekonomije. Državna potrošnja, sa prosekom od $35,78\%$ BDP-a, pokazuje stabilno, ali visoko učešće u ekonomskoj aktivnosti, uz varijacije od $23,70\%$ do $48,80\%$. Inflacija je u proseku umerena ($3,40\%$), ali sa rasponom od $-1,60\%$ do $14,20\%$ što ukazuje na heterogene inflatorne pritiske među zemljama i kroz vreme. Sintetički posmatrano, skup statistika potvrđuje adekvatnu varijabilnost podataka, što je neophodno za sprovođenje pouzdane panel regresione analize.

Dijagnostička analiza i izbor adekvatnog regresionog modela

Kako bi se obezbedila pouzdanost procene uticaja poreza na dobit na volumen budžetskog deficita, prvi korak u sprovedenom istraživanju predstavlja ispitivanje stacionarnosti vremenskih serija u panelu. U skaldu sa ekonometrijskom praksom, stacionarnost je proverena primenom testova za identifikacija jediničnog korena u serijama, i to: Levin-Lin-Chu (LLC), Kwiatkowski–Phillips–Schmidt–Shin (KPSS) i Augmented Dickey-Fuller (ADF-GLS) testovima. Rezultati sprovedenih testova prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2

Prikaz rezultata sprovedenih testova stacioniranosti vremenskih serija

Varijabla	LLC	KPSS	ADF-GLS	Konačni status serije
Budžetski deficit	Granično stacionirana, $z = -2.67$ $p = 0.0038$	Većinski stacionirana, jedinice 2 i 3 granične	Stacionirana, svi Choi meta-testovi: $p < 0.01$	Stacionirana uz mala odstupanja
Porez na dobit	Nestacionirana, $z = 0.44$ $p = 0.6695$	Stacionirana, $p > 0.10$ za sve jedinice	Stacionirana, svi Choi meta-testovi: $p < 0.01$	Stacionirana prema KPSS i ADF-GLS
Realni rast BDP	Nestacionirana, $z = 0.82$ $p = 0.2049$	Stacionirana, $p > 0.10$ za sve jedinice	Stacionirana, svi Choi meta-testovi: $p < 0.01$	Stacionirana prema KPSS i ADF-GLS
Državna potrošnja	Granično stacionirana, $z = -1,89$ $p = 0,0293$	Većinski stacionirana, jedinice 1 i 4 rizične	Stacionirana, svi Choi meta-testovi: $p < 0.01$	Uglavnom stacionirana, blago nestabilnija od ostalih

Inflacija	Nestacionirana, $z = 0.03$ $p = 0.5132$	Većinski stacionirane, samo jedinica 3 granična	Stacionirana, svi Choi meta- testovi: $p < 0.01$	Stacionirana prema KPSS i ADF-GLS
-----------	---	--	---	---

Izvor: prikaz autora na osnovu statističkog softvera Gretl.

Na osnovu priloženih rezultata, može se zaključiti da vremenske serije imaju stabilno stacionarno ponašanje, što potvrđuju KPSS i ADF-GLS testovi kod svih varijabli, dok je LLC test bio konzervativniji i nije potvrdio stacionarnost za porez na dobit, realni rast BDP-a i inflaciju. Ipak, usaglašenost druga dva testa i odsustvo jasne izolovanosti jediničnog korena u serijama, upućuju na stacionarnu prihvatljivost panela, što otvara mogućnost primene regresionih modela (Pooled OLS, REM i FEM) bez diferenciranja. Drugim rečima, individualne devijacije u pojedinim varijablama nisu dovoljne da bi promenile agregatni zaključak.

Izbor najadekvatnijeg modela za interpretaciju rezultata sproveden je na osnovu F, LM Breusch-Pagan i Hausman testova. F-test je iskorišćen za odabir između modela običnih najmanjih kvadrata (Pooled OLS) i modela sa fiksnim efektima (FEM), dok je LM Breusch-Pagan test iskorišćen za potvrdu opravdanosti primene modela sa slučajnim efektima (REM) u odnosu na Pooled OLS. U slučaju da primena panela bude opravdana kroz oba prethodna testa, Hausman testom se utvrđuje da li su specifične karakteristike zemalja, koje su konstantne kroz vreme, dovoljno izražene da opravdaju primenu FEM modela ili je REM dovoljan. Rezultati sprovedenih testova dati su u Tabeli 3.

Tabela 3

Rezultati testova za ocenu adekvatnosti regresionog modela

Test	Statistika	p-vrednost	Tumačenje
F-test (OLS vs FEM)	1,84	0,13	OLS je bolji
LM Breusch-Pagan (OLS vs REM)	0,50	0,48	OLS je bolji
Hausman (REM vs FEM)	2,69	0,61	REM je bolji

Izvor: prikaz autora na osnovu statističkog softvera Gretl.

Na osnovu sprovedenih testova nije utvrđena statistička opravdanost prelaska na panel-modele sa slučajnim i fiksnim efektima, pa je Pooled OLS model procenjen kao najadekvatnija opcija. Hausman test je formalno potvrdio da ne postoje značajne razlike između slučajnih i fiksnih efekata, ali s obzirom da su prethodna dva testa (F i LM Breusch-Pagan) potvrdila da panel efektni nisu neophodni, ovaj test se može zanemariti.

Konačno, u istraživanju su sprovedeni i dijagnostički testovi na autokorelaciju, heteroskedastičnost i multikolinearnost regresora u modelu. Odsustvo autokorelacije je potvrđeno primenom Wooldridge testa (p -vrednost = 0,27), dok je prisustvo heteroskedastičnosti odbačeno primenom White testa (p -vrednost = 0,12). Multikolinearnost regresora je ispitana primenom Variance Inflation Factor-a (VIF), pri čemu je u obzir uzeta granična vrednost 10 kao kriterijum indikacije potencijalnog

problema multikolinearnosti. Kako su dobijene vrednosti približne minimalnoj vrednosti od 1 (VIF maksimum = 1,071), pretpostavka o prisustvu problema multikolinearnosti je odbačena.

Tabela 4

Dijagnostički testovi na autokorelaciju, heteroskedastičnost i multikolinearnost regresora

Test	Statistika	p-vrednost	Zaključak
Wooldridge test	1,29	0,27	Nema autokorelacije
White test	20,20	0,12	Nema heteroskedastičnosti
Variance Inflation Factor	VIFmax = 1,071	/	Nema multikolinearnosti

Izvor: prikaz autora na osnovu statističkog softvera Gretl.

Sveukupno posmatrano, sprovedeni testovi potvrđuju da analizirani panel ispunjava ključne ekonometrijske pretpostavke za primenu modela običnih najmanjih kvadrata. Stacionarnost varijabli potvrđena je u većini testiranih slučajeva, dok su F-test i LM Breusch–Pagan test ukazali na to da panel efekti nisu statistički opravdani. Hausman test dodatno je potvrdio da ne postoje značajne razlike između fiksnih i slučajnih efekata, čime je odluka o izboru Pooled OLS modela dodatno osnažena. Dijagnostički testovi pokazali su odsustvo autokorelacije, heteroskedastičnosti i multikolinearnosti, što upućuje na to da procenjeni parametri modela imaju stabilna i pouzdana svojstva. Na osnovu svega navedenog, Pooled OLS predstavlja metodološki najadekvatniji i statistički konzistentan pristup za analizu uticaja poreza na dobit na budžetski deficit u zemljama Zapadnog Balkana.

Rezultati ekonometrijskog istraživanja

U skladu sa prethodno sprovedenim testovima, Pooled OLS model je identifikovan kao metodološki najadekvatniji pristup za analizu determinanti budžetskog deficita. Ipak, radi potpunije interpretacije i uporednog sagledavanja stabilnosti procena, u nastavku su prikazani i rezultati modela sa slučajnim (REM) i fiksnim efektima (FEM). Uključivanje ovih modela, iako statistički neopravdano prema F i LM testovima, omogućava proveru konzistentnosti koeficijenata i uvida u to da li specifične karakteristike zemalja utiču na smer i veličinu procenjenih efekata. Prikaz triju modelskih specifikacija u jedinstvenom okviru doprinosi robusnosti nalaza i daje jasniju sliku o tome kako različite pretpostavke o panel-strukturi utiču na interpretaciju uticaja poreza na dobit na budžetski deficit.

Tabela 5

Uporedni prikaz rezultata Pooled OLS, REM i FEM modela

Varijabla	OLS (koef.)	OLS (p-vred.)	REM (koef.)	REM (p-vred.)	FEM (koef.)	FEM (p-vred.)
Konst.	-8,71	0,000	-8,67	0,000	-8,65	0,000

Porez na dobit	0,92	0,04	0,96	0,03	0,97	0,03
Realni rast BDP	0,31	0,000	0,31	0,000	0,30	0,000
Državna potrošnja	0,10	0,003	0,10	0,002	0,10	0,004
Inflacija	-0,09	0,16	-0,07	0,28	-0,06	0,37
R ²	0,32					
Adj. R ²	0,28					

Izvor: prikaz autora na osnovu statističkog softvera Gretl.

Rezultati uporedne regresione analize pokazuju da modeli Pooled OLS, REM i FEM daju gotovo identične procene parametara, što upućuje na visoku stabilnost i konzistentnost koeficijenata bez obzira na pretpostavke o panel-strukturi. Objasnjena varijansa iznosi $R^2 = 0,32$ (Adj. $R^2 = 0,28$), što je tipično za makroekonomske panel modele i ukazuje da izabrani regresori daju umereni doprinos objašnjenju varijacije budžetskog deficita. Koeficijenti poreza na dobit, rasta BDP-a i državne potrošnje statistički su značajni i zadržavaju sličan intenzitet u svim specifikacijama, dok inflacija dosledno pokazuje negativan, ali statistički neznačajan uticaj. Stabilnost parametara kroz modele potvrđuje nalaze dijagnostičkih testova prema kojima panel efekti nisu statistički opravdani, pa se OLS model može smatrati metodološki adekvatnom i efikasnom specifikacijom za dalje analize.

Pored standardnih OLS procena, u nastavku će biti prikazan i model sa robusnim standardnim greškama klasterizovanim na nivou zemlje, radi dodatne provere stabilnosti parametara u panelu male dimenzije. Kako dijagnostički testovi nisu ukazali na narušavanje ključnih pretpostavki OLS-a, rezultati sa robusnim greškama služe isključivo kao dopunska potvrda konzistentnosti nalaza.

Tabela 6

Pooled OLS sa robusnim standardnim greškama (klaster: zemlja)

Varijabla	Koeficijent	p-vrednost
Konst.	-8,71	0,004
Porez na dobit	0,92	0,09
Realni rast BDP	0,31	0,02
Državna potrošnja	0,10	0,04
Inflacija	-0,09	0,05

Izvor: prikaz autora na osnovu statističkog softvera Gretl.

Uvođenje robusnih standardnih grešaka dodatno potvrđuje stabilnost i pouzdanost procenjenih parametara u osnovnom OLS modelu. Iako klasterizacija na nivou zemlje ne menja smer ni veličinu koeficijenata u odnosu na standardne OLS procene, korekcija standardnih grešaka blago utiče na nivo statističke značajnosti pojedinih regresora, pri čemu se ključne varijable – realni rast BDP-a i državna potrošnja – i dalje izdvajaju kao statistički značajne determinante budžetskog deficita. Porez na dobit zadržava pozitivan koeficijent i graničnu značajnost, dok inflacija ostaje slab i statistički marginalan faktor, što je u skladu sa nalazima prethodnih modela.

Doslednost rezultata kroz standardni i robusni OLS ukazuje da procene nisu osetljive na eventualna odstupanja u varijansi ili serijskoj korelisanosti reziduala unutar zemalja, čime se dodatno potvrđuje ekonometrijska stabilnost osnovne specifikacije.

EKONOMSKA INTERPRETACIJA REZULTATA I DISKUSIJA

Pozitivan i statistički značajan koeficijent poreza na dobit znači da veće učešće prihoda od ovog poreza u BDP-u poboljšava budžetski bilans, odnosno povećava suficit ili smanjuje deficit. Ovakav nalaz je ekonomski intuitivan: snažniji priliv prihoda od poreza na dobit direktno jača prihodnu stranu budžeta i obezbeđuje dodatni fiskalni prostor bez potrebe za dodatnim zaduživanjem ili rezovima rashoda. U kontekstu zemalja Zapadnog Balkana, gde je poreska baza relativno uska, a oslonjenost na indirektno poreze visoka, identifikovani efekat poreza na dobit ukazuje da ovaj instrument može igrati značajnu ulogu u konsolidaciji javnih finansija.

Takođe, realni rast BDP-a pokazuje pozitivan i visoko značajan uticaj na budžetski bilans, što znači da snažniji privredni rast doprinosi poboljšanju fiskalne pozicije. Ovakav rezultat je u potpunosti u skladu sa ekonomskom logikom i ukazuje da u uslovima jače ekonomske aktivnosti dolazi do rasta poreskih prihoda - kako kroz veću zaposlenost i potrošnju, tako i kroz veće profite preduzeća - čime se rasterećuje budžet i smanjuje potreba za dodatnim zaduživanjem. Kvantitativno, procenjeni koeficijent od oko 0,31 implicira da bi povećanje realnog rasta BDP-a za 1 procentni poen dovelo do smanjenja budžetskog deficita za približno 0,31 procentnih poena. Ovaj efekat ukazuje na relativno snažnu reakciju fiskalne pozicije na promene u privrednoj aktivnosti i potvrđuje značaj održivog i inkluzivnog rasta kao osnovnog preduslova stabilnih javnih finansija.

Državna potrošnja pokazuje pozitivan i statistički značajan uticaj na budžetski bilans, što znači da povećanje konsolidovanih rashoda opšte države za jedan procentni poen BDP-a dovodi do poboljšanja bilansa za oko 0,1 procentni poen BDP-a. Iako ovakav rezultat deluje kontrainuitivno iz perspektive standardne fiskalne teorije, on odražava specifičnosti rashodne strukture i načina formiranja budžetskih pozicija u zemljama Zapadnog Balkana. U posmatranom periodu, veći državni rashodi su često bili povezani sa povećanim javnim investicijama, povlačenjem međunarodnih grantova i ubrzanjem ekonomskih aktivnosti, što je istovremeno generisalo rast poreskih prihoda i poboljšanje fiskalnog salda. Drugim rečima, povećanje državne potrošnje u ovim ekonomijama imalo je karakter razvoja i ekspanzije, a ne čisto potrošačke ekspanzije, pa je pozitivni efekat rashoda na bilans posredovan jačom ekonomskom aktivnošću i prihodno-fiskalnim efektima koji su nadmašili troškovnu komponentu. Time rezultat ukazuje da rashodna politika regiona, u određenim periodima, može imati pro-razvojni i fiskalno potporni karakter, posebno kada je usmerena na produktivne izdatke koji generišu dodatne izvore prihoda.

Konačno, inflacija pokazuje negativan, ali u većini modela statistički neznačajan koeficijent, što znači da u posmatranom periodu nije imala jasnu niti stabilnu ulogu u formiranju budžetskog bilansa. Iako se u modelu sa robusnim standardnim greškama pojavljuje granična statistička značajnost, ovaj efekat nije potvrđen u standardnom OLS-u, REM-u niti FEM-u, pa se ne može smatrati konzistentnom determinantom

fiskalne pozicije. Iako bi viša inflacija teorijski mogla delimično umanjiti realni teret javnog duga i nominalno povećati poreske prihode, u zemljama Zapadnog Balkana ti efekti nisu bili dovoljno snažni ili dovoljno stabilni da bi se kvantitativno potvrdili. Time se potvrđuje da je fiskalna pozicija regiona pre svega određena realnim rastom i dinamikom rashoda, dok je uloga inflacije u fiskalnom prilagođavanju ograničena i nestabilna.

ZAKLJUČAK

Analiza sprovedena u ovom radu ukazuje da porez na dobit preduzeća ima značajan i merljiv uticaj na tokove budžetskog deficita u zemljama Zapadnog Balkana. Empirijski rezultati potvrđuju da povećanje udela prihoda od poreza na dobit preduzeća u BDP-u doprinosi smanjenju budžetskog deficita ili povećanju suficita, što upućuje na to da porez na dobit može predstavljati efikasan instrument fiskalne konsolidacije kada je poreska baza dovoljno stabilna (OECD, 2025).

Međutim, strukturne karakteristike regiona – među kojima su uska poreska baza, visoka zavisnost od cikličnih tržišnih aktivnosti i oscilacije u profitabilnosti preduzeća – predstavljaju izazov za oslanjanje na porez na dobit kao dugoročno stabilan izvor javnih prihoda. Dodatno, globalne promene u međunarodnom sistemu korporativnog oporezivanja, posebno inicijative koje se odnose na harmonizaciju efektivnih poreskih stopa, mogu dodatno smanjiti prihodni potencijal poreza na dobit u manjim ekonomijama (IMF, 2023).

Ukupno posmatrano, rezultati ukazuju da porez na dobit preduzeća može imati važnu stabilizacionu ulogu, ali samo ako je deo šire fiskalne strategije koja uključuje diversifikaciju poreskih izvora i jačanje institucionalnih kapaciteta poreske administracije. Prekomerno oslanjanje na porez na dobit preduzeća nosi rizik fiskalne ranjivosti, što je vidljivo i u iskustvima drugih zemalja koje su se suočavale sa naglim padom prihoda usled globalnih šokova (Webber, 2024).

LITERATURA

1. Alesina, A., Perotti, R. (1995). Fiscal expansions and adjustments in OECD countries. *Economic Policy*.
2. Barro, R. (1979). On the determination of the public debt. *Journal of Political Economy*.
3. Blanchard, O. (1990). Suggestions for a new set of fiscal indicators. OECD.
4. Blanchard, O., Perotti, R. (2002). An empirical characterization of the dynamic effects of changes in government spending and taxes. *Quarterly Journal of Economics*.
5. Đurović-Todorović, J., Đorđević, M., Krstić, M. (2020). Analiza uticaja poreza na dobit pravnih lica na bruto domaći proizvod na primeru Republike Srbije. *Časopis „Ekonomске Teme“*. Vol. 58, No. 3, str. 311–326. Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, Niš.
6. European Commission (2019). *Fiscal Sustainability Report*.
7. Fatás, A., Mihov, I. (2003). The case for restricting fiscal policy discretion. *Quarterly Journal of Economics*.
8. IMF (2021). *Fiscal Monitor*. International Monetary Fund.

9. IMF (2023). Western Balkans Regional Economic Report. International Monetary Fund.
10. IMF (2025). World Economic Outlook Database. International Monetary Fund.
11. Musgrave, R. A., Musgrave, P. B. (1989). Public Finance in Theory and Practice. McGraw-Hill.
12. OECD (2020). Corporate Tax Statistics. Organisation for Economic Co-operation and Development.
13. OECD. (2025). Revenue Statistics 2025. Organisation for Economic Co-operation and Development.
14. Stiglitz, J. E., Rosengard, J. (2015). Economics of the Public Sector. W.W. Norton.
15. Webber, J. (2024). Ireland urged to set aside more of its corporate tax windfall. The Financial Times Ltd. Dostupno na: https://www.ft.com/content/90be464b-44c9-4223-8690-a7066828177f?utm_source Pristupljeno: 11.05.2025. godine.
16. World Bank (2022). Western Balkans Regular Economic Report.
17. Wyplosz, C. (2019). Fiscal rules: Theoretical issues and historical experiences. CEPR Discussion Paper.

SUMMARY

This paper analyzes the role of corporate income tax as a key explanatory variable in shaping budget deficit dynamics in the Western Balkan countries. By employing panel regression analysis across multiple countries and time periods, the study captures both cross-sectional and temporal variations in fiscal performance. The empirical model incorporates a set of control variables that are commonly associated with fiscal outcomes, including real GDP growth, government expenditures, and inflation, in order to isolate the specific contribution of corporate income tax revenues to overall budgetary balance. The findings suggest that an increase in the share of corporate income tax revenues relative to GDP exerts a statistically significant and positive effect on the fiscal balance, implying that higher corporate tax intake is associated with reduced budget deficits or improved surpluses. This relationship highlights the importance of corporate taxation as a potentially effective tool for fiscal consolidation, particularly in periods of economic expansion when corporate profits, and thus tax bases, tend to rise. However, the results also point to important structural limitations. Corporate income tax revenues are inherently sensitive to business cycle fluctuations, profit shifting, and external economic shocks, making them a relatively volatile source of public income. This volatility is especially pronounced in smaller, open, and transitional economies such as those in the Western Balkans, where tax bases are narrower and more exposed to changes in foreign investment, trade flows, and global economic conditions.

ECONOMIC ASPECTS OF SUSTAINABLE AGRICULTURE AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

Enis Ujkanović

University of Novi Pazar
Novi Pazar, Serbia

e.ujkanovic@uninp.edu.rs, <https://orcid.org/0009-0005-4302-4402>

Suad Bećirović

University of Novi Pazar
Novi Pazar, Serbia

s.becirovic@uninp.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0002-9704-5664>

Ibro Skenderović

University of Novi Pazar
Novi Pazar, Serbia

i.skenderovic@uninp.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0002-8746-2093>

Jasmina Kurpejović

University of Novi Pazar
Novi Pazar, Serbia

jasmina.kurpejovic@uninp.edu.rs, <https://orcid.org/0009-0001-6271-7942>

Abstract

This paper explores the economic aspects of sustainable agriculture and its impact on environmental protection. It analyzes the economic benefits and costs of sustainable agricultural practices, including agroecological methods, organic farming, and smart agricultural technologies. Additionally, it discusses the policies and subsidies that support sustainable agriculture, as well as the challenges and opportunities for the future. Sustainable agriculture can provide economic benefits, reduce environmental impact, and improve the social sustainability of rural communities. Sustainable agriculture represents a key strategy for achieving ecological, economic, and social sustainability. In recent decades, conventional agricultural practices have led to soil degradation, reduced biodiversity, and water pollution, creating a need for more sustainable approaches. Reducing the negative impact on the environment, increasing efficiency, and conserving natural resources, aimed at environmental preservation, are encompassed by sustainable agriculture. Agriculture is essential for the survival and well-being of the human population, but it faces serious challenges that threaten its sustainability. The implementation of sustainable agricultural practices, such as organic farming, precision agriculture, and agroecology, can significantly contribute to resource conservation and increased productivity. Future efforts should focus on education, research, and policy that support these practices in order to ensure food security and environmental preservation.

Keywords: sustainable agriculture; economic aspects; environmental protection; agroecology; economic development.

EKONOMSKI ASPEKTI ODRŽIVE POLJOPRIVREDE I ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Apstrakt

U ovom radu se istražuju ekonomski aspekti održive poljoprivrede i njen uticaj na zaštitu životne sredine. Analiziraju se ekonomske koristi i troškovi održivih poljoprivrednih praksi, uključujući agroekološke metode, organske farme i pametne poljoprivredne tehnologije. Pored toga, diskutuje se o politikama i subvencijama koje podržavaju održivu poljoprivredu, kao i o izazovima i mogućnostima za budućnost. Održiva poljoprivreda može pružiti ekonomske koristi, smanjiti uticaj na životnu sredinu i unaprijediti socijalnu održivost ruralnih zajednica. Održiva poljoprivreda predstavlja ključnu strategiju za postizanje ekološke, ekonomske i socijalne održivosti. U posljednjih nekoliko decenija, konvencionalne poljoprivredne prakse dovele su do degradacije zemljišta, smanjenja biodiverziteta i zagađenja vode, što je stvorilo potrebu za održivijim pristupima. Smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu, povećanje efikasnosti i očuvanje prirodnih resursa koje imaju za cilj očuvanje životne sredine obuhvata održiva poljoprivreda. Poljoprivreda je od suštinske važnosti za opstanak i blagostanje ljudske populacije, ali se suočava sa ozbiljnim izazovima koji ugrožavaju njenu održivost. Implementacija održivih poljoprivrednih praksi, kao što su organska poljoprivreda, precizna poljoprivreda i agroekologija, može značajno doprinijeti očuvanju resursa i povećanju produktivnosti. Budući napori treba da se fokusiraju na edukaciju, istraživanje i politiku koja podržava ove prakse, kako bi se osigurala sigurnost hrane i očuvanje životne sredine.

Ključne riječi: održiva poljoprivreda, ekonomski aspekti, zaštita životne sredine, agroekologija, ekonomski razvoj.

INTRODUCTION

Household economic resilience is increasingly In the first half of the twentieth century, humans introduced the use of pesticides, mineral fertilizers, and high-yielding plant genotypes in agriculture, and began using heavy machinery for land cultivation. The number of hungry people decreased, but humanity faced a serious environmental crisis. Agriculture, as a fundamental human activity, has a significant impact on the environment. This paper identifies the main challenges and offers possible solutions for sustainable agricultural practices.

Sustainable agriculture represents an approach aimed at balancing the need to increase agricultural production with the preservation of natural resources and environmental protection. It involves practices that reduce negative impacts on ecosystems, improve soil fertility, and increase resource use efficiency. The economics of sustainable agriculture and environmental protection focus on long-term economic benefits and challenges related to the implementation of sustainable practices.

Agriculture is an ecologically sensitive part of the economy, and environmental protection issues gradually gained importance, first during the 1930s crisis, when soil erosion became a major problem, and later, in the 1960s, when the excessive use of pesticides and air pollution were highlighted. Environmental protection within the EU's Common Agricultural Policy (CAP) has gained increasing significance in the last two decades, as CAP has shifted from a sector-oriented policy to one with a regional approach to integrated rural development. The latest CAP reform in 2013 places even greater emphasis on environmental protection through "green" direct

payments, which account for 30% of national funds and are intended for producers who implement practices aimed at climate change and environmental protection. Regarding rural development policy in the 2014-2020 period, the budget framework has allocated funding at a similar level, with a portion of the funds directed toward the protection of agro-environments and supporting the development of organic farming. Environmental protection policy in Serbian agriculture has not received adequate attention, and the fact that Serbia has committed to EU integration means that pre-accession negotiations necessitate greater focus on agro-environmental protection. The legacy of the pre-transition period and inadequate agro-environmental protection policies during the transition period have resulted in Serbia lacking adequate agro-ecological measures. Therefore, Serbia needs to make the best use of the funds available from the IPARD program, as their proper utilization can have a positive impact on the agro-environment.

AGRICULTURE AND THE ENVIRONMENT

Agriculture is a fundamental activity that provides food for the growing global population, but it also has a significant impact on the environment. From land and water use to greenhouse gas emissions, agriculture can substantially contribute to ecosystem degradation. Unsustainable practices often lead to biodiversity loss, pollution, and climate change, even though the goal of agriculture is food production and maintaining economic development.

Although the global population growth rate has been declining since the 1970s, the overall increase in the number of people still means an annual growth of over 60 million people, and it is projected that by 2025, the population will rise to around 8 billion people (Brown, 2004). The implications of this projected population increase will be seen in the growing demand for food, and with further economic development, there will also be a permanent rise in food demand per capita.

The rapid growth in food production occurred as a result of the technical and technological progress in agriculture following the "Green Revolution." However, the "Green Revolution" did not come without certain negative ecological effects, primarily related to the depletion of basic natural resources, such as land and water.

In fact, high yields in plants are easily achieved by using mineral fertilizers and herbicides, which inevitably leads to soil pollution and increased plant susceptibility, while also requiring additional amounts of chemical inputs. Richard Merrill presented this accompanying phenomenon of the "Green Revolution" through the concept of a constantly rotating wheel, illustrating the dependence of agriculture on chemical inputs (Image 1) (Merrill, 1976).

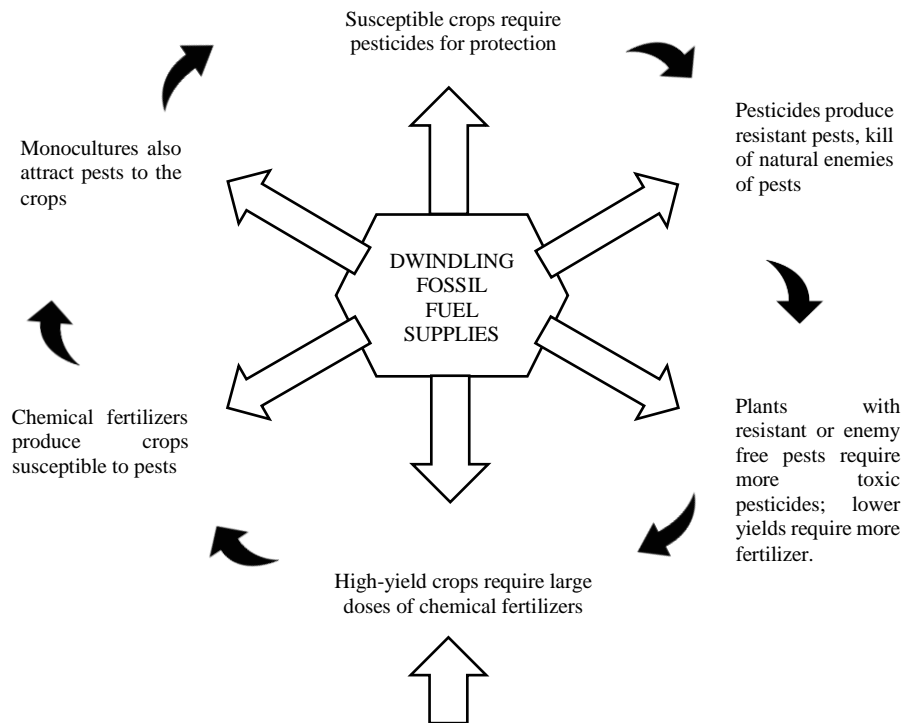

Image 1.

The treadmill of chemical dependence, fostered by the high-energy technologies of modern agriculture and nurtured by a series of ecological backlashes

Due to the increasing production orientation toward monoculture in certain areas, enabled by the use of large quantities of chemical agents, soil quality is declining. This, in turn, causes crops to become more susceptible to pest attacks and plant diseases. This, again, requires the use of even greater quantities of pesticides and fungicides to maintain a certain level of production... And so, the cycle continues. (Adapted from the article "Toward a Self-sustaining Agriculture," printed in Richard Merrill, "Radical Agriculture", pp. 303.).

PROBLEM OF SOIL EROSION AND DEGRADATION

Soil degradation is a significant issue in Serbia, especially in regions with intensive agricultural production. Erosion, soil fertility reduction, and soil compaction are the most common problems (Bogdanović et al., 2015). Intensive agricultural practices, including desertification, erosion, and reduced fertility, can lead to soil degradation. The excessive use of chemical fertilizers and monocultures can deplete the soil and reduce its ability to support plant growth. Soil erosion caused by unsustainable farming practices can also contribute to water ecosystem pollution and decrease

agricultural productivity. According to a United Nations report, around 24 billion tons of fertile soil are lost each year due to erosion.

Image 2.
Soil Erosion

Soil erosion is the process of removing the topsoil due to the action of water, wind, or human activities. Unsustainable agricultural practices such as intensive tillage, inadequate soil protection from erosion, and improper use of chemicals can lead to soil degradation (Harris, 2020). This reduces soil fertility and its ability to support long-term agricultural production.

Soil erosion results in the movement of soil by the action of water and wind and can cause various problems, such as increased agricultural production costs due to lower soil productivity and external costs related to sedimentation, as recent studies show that external costs (loss of recreational value, damage to lakes and water habitats, disruption of water transport systems, growing water treatment costs for the population and industry) are higher than costs on the farm itself (Harris, 2020).

When discussing measures that policymakers can implement to prevent erosion, these typically involve education and technical assistance, primarily from agricultural advisory services. Some proposed solutions include establishing perennial vegetation, building windbreaks, and using land cultivation methods that do not cause serious erosion problems. In some countries, there have been cases where land prone to erosion is withdrawn from production.

PROBLEMS WITH PESTICIDE USE

Pesticides are widely used in agriculture to control pests and plant diseases. However, their excessive use can have negative consequences on the environment. Pesticides can contaminate water sources, soil, and negatively affect non-target organisms, including beneficial insects, birds, and aquatic life. Long-term exposure to pesticides can lead to biomagnification and bioaccumulation in the food chain, posing a risk to

human health. Pesticides have been shown to decrease bee populations, which directly affects plant pollination.

Image 3.
Use of pesticides

The use of pesticides is a widespread practice in modern agriculture, aiming to protect crops from pests, diseases, and weeds. While pesticides play a crucial role in increasing yields and reducing losses, their use carries significant risks to the environment and human health (Smith & Jones, 2020). This paper analyzes the key issues related to pesticide use, including ecological consequences, impacts on human health, and alternative methods that could reduce dependence on chemicals.

While pesticides (herbicides, insecticides, and fungicides) have contributed to the rapid growth of food production, they also have numerous negative effects on the environment and human health, as they are present in food, water, and air. Research shows that pesticides can cause cancer, central nervous system disorders, and, importantly, long-term negative health effects. National policies should regulate the registration of pesticides and their expiration dates, as well as determine the maximum acceptable level of pesticide residues. Based on pesticide toxicity, tolerance levels, and proper pesticide waiting periods should be defined. Newer approaches to this issue suggest conditioning government support to farmers who reduce pesticide use or imposing taxes on pesticide use to make it less economically viable in the short term.

The challenges associated with pesticide use represent a significant issue for modern agriculture, with far-reaching consequences for the environment and human health. Effectively reducing pesticide use requires a multidisciplinary approach, including education, regulation, and the development of sustainable practices such as Integrated Pest Management (IPM) and organic farming. Future efforts should focus on promoting alternatives that can reduce the harmful effects of pesticides while maintaining agricultural efficiency.

SUSTAINABLE AGRICULTURE

Sustainable agriculture is defined as a system of managing agriculture that is environmentally friendly, economically viable, and socially just. Key principles include the conservation of biodiversity, improvement of soil and water quality, reduction of chemical use, and increased resource efficiency. Agricultural practices have a significant impact on ecosystems and biodiversity. Conventional agricultural methods often lead to soil degradation, water pollution, and biodiversity loss. Sustainable agriculture, on the other hand, utilizes practices such as crop rotation, agroforestry, organic farming methods, and conservation agriculture, which help conserve natural resources.

Image 4
Organic Farming

Sustainable agriculture represents a crucial strategy for ensuring long-term food security, preserving natural resources, and reducing negative environmental impacts. While there are challenges in implementing sustainable practices, their benefits make them indispensable for the future of global agriculture. Support through education, research, and policy can significantly contribute to the spread of sustainable agricultural systems and achieving sustainable development goals. Sustainable agriculture emphasizes the conservation of natural resources, minimizing environmental impacts, and promoting social and economic sustainability. This approach is becoming increasingly important in the context of a growing global population, climate change, and limited resources. Sustainable agriculture is based on principles that include ecosystem protection, biodiversity conservation, and increased resource-use efficiency (Pretty et al., 2018).

Considering the growing problems caused by the negative impacts of agriculture on the environment, analyst Lester Brown (2004) argues that ecological limits have

already been reached and that this will prevent further rapid expansion of agricultural production. While his predictions that the first decades of the 21st century would resemble the previous four decades have not materialized, it is possible that they have only been postponed, and we may expect them in the coming decades.

Due to the negative effects of agriculture on the environment, there is an increasing need to incorporate environmental protection programs into agricultural and rural development policies. Numerous organized attempts to address this problem include (European Commission, 2023): the Declaration on Environment and Development (Rio Declaration), Agenda 21 (Program for the 21st Century), the Convention on Climate Change, the Convention on Biological Diversity, and Principles for the Management, Protection, and Sustainable Development of All Types of Forests.

Sustainable agriculture involves combining elements of traditional and modern techniques, with an emphasis on maximizing the use of renewable resources. Additionally, it focuses on crop rotation, intercropping of different types of crops on the same land, efficient irrigation, minimal tillage techniques, and integrated pest management. The open question remains whether this form of agriculture can yield comparable or even equal results to those obtained with intensive inputs, but it is certain that the environmental impact of these new techniques is less harmful.

EU AGRO-ECOLOGICAL POLICY

As the Common Agricultural Policy (CAP) of the European Union represents a complex policy for managing agriculture and rural development in the EU, it is the first and rare policy through which member states have transferred their sovereignty to joint bodies. The CAP has a history of nearly sixty years, characterized in its first three decades by price supports and stability, and since the late 1990s, it has undergone numerous changes in defining its original objectives, along with permanent adjustments in agricultural and rural development policies. Interest in agro-ecological policy within the CAP began growing in the early 1980s when various negative aspects of agricultural production started to become apparent.

Initially, the CAP, defined by the 1957 Treaty of Rome, did not focus much on agro-ecological policies. However, concrete steps to raise ecological awareness among farmers began in 1985 with the adoption of the document "The Future of the Common Agricultural Policy" (Perspectives for the Common Agricultural Policy), which led to the "Green Paper" reform. This reform aimed to reduce production in sectors with significant surpluses, provide more effective support for small and medium-sized farmers, while protecting the agro-environment and promoting sustainable rural development. The focus shifted to controlling agricultural processes harmful to the environment and compensating farmers for using environmentally friendly production methods.

About thirty years after the formulation of the CAP, the largest and most comprehensive reform, known as the MacSharry reform of 1992, was implemented. One of the causes of this reform was the negative environmental impact caused by the link between agricultural support and production volume (Lovre, 2013). This reform introduced a new dimension to agriculture, positioning it as a promoter of rural development and an environmental steward. Significant funds for rural development

were allocated, and measures for structural adjustment, such as early retirement and afforestation of agricultural land, were introduced.

The 1999 CAP reform, known as Agenda 2000, gave much more emphasis to agro-ecological measures under the rural development policy. Agenda 2000 introduced a new legislative framework for CAP, which incorporated a second pillar – rural development policy. This reform increased funds for environmental protection and introduced cross-compliance, requiring farmers to protect the environment as a condition for receiving subsidies. This reform also emphasized animal welfare, consumer interests regarding food quality and safety, and the multifunctionality of agriculture, which now played roles beyond food production, such as rural development, public health, and environmental protection.

The 2003 CAP reform strengthened environmental protection standards, food quality and safety, and animal welfare. Emphasis was placed on maintaining land in good agricultural and environmental condition, with penalties and reductions in support for farmers who failed to meet these requirements. This concept of cross-compliance was further enhanced in the rural development measures and additional funds available through modulation.

The environmental protection policy for agriculture, based on the type of compensation and activities it covers, can be classified into three groups. However, the question arises about the boundary between measures that require compensation and those considered good agricultural practices:

Good agricultural practice – legal regulations in the field of environmental protection that agricultural producers must comply with, and for which no compensation is provided;

Other mandatory activities – activities regulated by legal provisions, which go beyond good agricultural practices, and for which compensation is provided based on opportunity costs;

Agro-environmental programs – implemented on a voluntary basis, with compensation exceeding opportunity costs.

With the definition of the EU's rural policy for the period starting in 2007, environmental protection became part of the second pillar, covering measures for sustainable resource management. These measures include various direct payments that cover additional costs or lost income from production, as well as better management of natural resources, the environment, and higher animal welfare, or for farming in Less Favored Areas (LFA). Member states define their priorities within this pillar, in line with EU guidelines, while taking into account national priorities and specifics during the programming of national rural development strategies. Activities funded under this pillar should clearly target priorities such as combating climate change, improving biodiversity and water quality, and reducing the risks from natural disasters.

For the 2007-2013 rural development program, agro-environmental measures of EU member states were linked with EU policies in areas such as the environment, biodiversity of agricultural land and landscapes, water, and climate change. The budget allocated for agro-environmental measures during this period was significantly increased to around 20 billion euros, which represents 22% of rural development funds (European Commission, 2023).

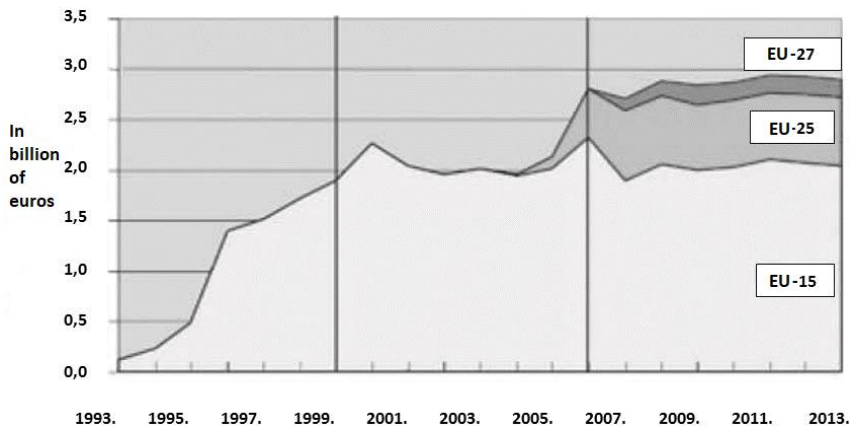

Image 5.

Payments for agro-environmental measures in the EU from 1993 to 2013.

Changes in the CAP mechanisms after 2013 were largely a result of the economic crisis, with environmental protection and natural resource issues, as well as disparities between European rural regions, becoming more prominent. The ecological challenges facing the new CAP reform primarily relate to resource efficiency, soil and water quality, and potential threats to habitats and biodiversity. The 2014-2020 CAP reform is based on the principle of "public money for public goods," meaning that agricultural producers contributing to environmental preservation are rewarded (Matthews, 2023). This reform also introduced a rebalancing of payments between the two CAP pillars, redirecting funds from the first pillar towards rural development. Between 2014-2020, CAP instruments will be combined to contribute to greater sustainability. One such instrument, cross-compliance, will be simplified but will insist on increased responsibility for farmers to manage their farms in a sustainable way in order to receive direct support. A new component introduced in 2015 is "greening," which adds to basic payments and rewards farmers who adopt environmentally friendly practices that do not lead to negative climate impacts. These payments can account for up to 30% of the funds for that year, and there are three "greening" schemes: maintaining permanent pastures, crop diversification, and maintaining areas of ecological importance. Crop diversification requires producers with more than 10 hectares of arable land to grow at least two crops, and those with more than 30 hectares must grow at least three crops. The main crop can occupy no more than 75% of their arable land, and two main crops can occupy up to 95%.

The Current CAP 2023-27 focuses on sustainability by strengthening environmental standards and offering farmers more voluntary eco-schemes and rural development

incentives to adopt greener practices. In order to ensure better sustainability, at least 35% of the rural development funds are directed towards agro-environmental measures to support climate, biodiversity, environment, and animal welfare, or projects related to investments in innovative measures that contribute to environmental preservation (Matthews, 2023).

CONCLUSION

Sustainable agriculture offers numerous economic benefits and can significantly contribute to environmental protection. However, success depends on the integration of technological innovations, supportive policies, and farmer education. Further research is needed to better understand the long-term economic impacts of various sustainable practices. Agriculture has a significant impact on the environment, but there are many ways to reduce this impact through sustainable practices and innovations. Organic and regenerative agriculture, precision farming, Integrated Pest Management (IPM), and agroforestry are key strategies that can help preserve natural resources and reduce pollution. Collaboration between governments, industry, farmers, and consumers is needed to encourage sustainable practices and ensure the future of agriculture that aligns with environmental conservation.

The negative consequences of agricultural modernization in the last century have imposed the need to focus attention on agro-environmental protection. The Common Agricultural Policy (CAP) of the European Union has seen a trend towards increased legal regulation related to environmental protection measures in agriculture. Support for the implementation of ecologically friendly methods in agricultural production was introduced with the MacSharry reform, and with Agenda 2000, environmental protection became a component of rural development. The CAP reforms of 2003 and 2008 placed even greater emphasis on agro-environmental protection and sustainable agriculture, and since 2013, direct payments have been directed towards "greening." The new reform also aims for crop diversification on farms, with at least 30% of rural development funds allocated to agro-environmental measures, organic production support, and innovative environmental protection measures.

Inadequate agro-environmental protection in Serbia is the result of insufficiently adequate policies in this area, as well as the regulations that have followed them. In recent years, funding for sustainable rural development aimed at environmental protection has been insufficient, with funds mainly allocated towards organic production development and the preservation of genetic resources. In the direction of EU harmonization, agro-environmental protection programs should be linked to income support for farmers. Access to IPARD funds and renewed economic growth were expected to lead to more significant funds being allocated to environmental protection in agriculture starting in 2017. However, due to various administrative barriers, this has not yet happened to a sufficient extent. Agro-environmental policy should be designed according to specific national, regional, and local needs, which requires strengthening the administrative capacity in the implementation and monitoring of environmental protection legislation.

The economic aspects of sustainable agriculture and environmental protection play a crucial role in the successful transition to sustainable agricultural production systems.

While sustainable agriculture offers numerous economic benefits, including cost reduction, increased resilience, and access to new markets, there are also significant challenges in implementation, such as high initial costs and market risks. Through a combination of financial support, education, ecological taxes and incentives, as well as support for market mechanisms, it is possible to improve the economic sustainability of agricultural systems and contribute to environmental protection.

ABBREVIATIONS

The following abbreviations are used in this manuscript:

CAP Common Agricultural Policy

IPM Integrated Pest Management

LFA Less Favored Areas

REFERENCES

1. Bogdanov, N., & Ševarlić, M. (2021). *Agricultural economics*. Belgrade: Faculty of Agriculture.
2. Bogdanović, D., Šeremešić, S., & Cvijanović, G. (2015). Soil erosion and degradation of agricultural land in Serbia. *Poljoprivredne aktuelnosti*, 18(2), 45–56.
3. Brown, L. (2004). *Outgrowing the Earth: The food security challenge in an age of falling water tables and rising temperatures*. New York: Norton.
4. European Commission. (2023). *Overview of CAP reform 2014–2020*. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf
5. Harris, J. (2020). *Environmental and natural resource economics* (2nd ed.). Belgrade: Data Status.
6. Lal, R. (2020). Soil degradation as a reason for inadequate human nutrition. *Food Security*, 12, 45–57. <https://doi.org/10.1007/s12571-019-00998-z>
7. Lovre, K. (2013). Policy of support to agriculture and rural development. In D. Skoric et al. (Eds.), *Agri-food sector in Serbia – State and challenges* (pp. 233–258). Belgrade: SANU.
8. Matthews, A. (2023). *Greening CAP payments*. Dublin: Institute of International and European Affairs.
9. Merrill, R. (1976). *Radical agriculture*. New York: Harper Colophon Books.
10. Pretty, J., et al. (2018). Global assessment of agricultural system redesign for sustainable intensification. *Nature Sustainability*, 1, 441–446. <https://doi.org/10.1038/s41893-018-0114-0>
11. Smith, J., & Jones, M. (2020). The role of pesticides in modern agriculture. *Global Food Security*, 8(1), 101–110.

REZIME

Ovaj rad naglašava značaj održive poljoprivrede kao ključnog pristupa u savremenoj poljoprivrednoj praksi, sa potencijalom da uskladi ekonomski rast i očuvanje životne sredine. Analizirani su ekonomski aspekti održive poljoprivrede, uključujući troškove

i koristi primjene praksi kao što su organska proizvodnja, agroekologija i pametne poljoprivredne tehnologije. Rezultati pokazuju da, uprkos početnim izazovima, održiva poljoprivreda pruža dugoročne ekonomske i ekološke koristi, uključujući smanjenje zagađenja, očuvanje biodiverziteta i povećanje efikasnosti korišćenja resursa. Pregled politika Evropske unije i međunarodnih inicijativa pokazuje da postojeći okviri pružaju značajnu podršku razvoju održivih poljoprivrednih sistema. Politike koje uključuju subvencije za ekološki prihvatljive prakse, kao i mjere unakrsne usklađenosti koje povezuju poljoprivrednu podršku sa obavezama zaštite životne sredine, predstavljaju važne korake ka integraciji principa održivosti u poljoprivrednu proizvodnju. Međutim, Srbija se suočava sa značajnim izazovima u primjeni ovih praksi, zbog nedovoljno razvijenih agroekoloških mjera i slabije razvijenih politika zaštite životne sredine. Radi unapređenja održivosti poljoprivredne proizvodnje, preporučuje se bolje korišćenje IPARD fondova, jačanje edukacije poljoprivrednika i unapređenje primjene zakonskih okvira koji podstiču ekološki prihvatljive prakse. Zaključno, održiva poljoprivreda ne doprinosi samo očuvanju prirodnih resursa i smanjenju negativnih uticaja na životnu sredinu, već ima i potencijal da unaprijedi ekonomski razvoj i društvenu održivost ruralnih zajednica. Kontinuirana istraživanja, edukacija i prilagođavanje politika ključni su za širenje održivih praksi i obezbjeđivanje dugoročne prehrambene sigurnosti i zaštite životne sredine.

ANALIZA BUDŽETSKIH RESURSA U CILJU OPTIMALNOG FINANSIRANJA RAZVOJA I UVOĐENJA KOMANDNO – INFORMACIONOG SISTEMA U VOJSCI SRBIJE

Dragan Stanković

Univerzitet odbrane, Vojna akademija
Beograd, Srbija

stankovic.dragann@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0002-7351-243X>

Tamara Gajić

Univerzitet odbrane, Vojna akademija
Beograd, Srbija

gajictamara@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-4386-5608>

Nenad Stajković

Univerzitet odbrane, Vojna akademija
Beograd, Srbija

stajkovic.nenad.sky@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8451-4235>

Emilija Đorđević

Univerzitet odbrane, Vojna akademija
Beograd, Srbija

emche2290@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-4944-5244>

Mile Anđelić

Univerzitet odbrane, Vojna akademija
Beograd, Srbija

milebandjelic@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0000-7431-3307>

Apstrakt

Cilj ovog rada je da pruži analizu budžetskih sredstava Ministarstva odbrane i Vojske Srbije, kako bi se utvrdili odnosi između direktnih i indirektnih korisnika, kao i učešće različitih sektora unutar Vojske. Savremeni međunarodni odnosi uslovljavaju rastuće zahteve odbrambenih funkcija države. Sa druge strane prisutne su ograničene materijalne i finansijske mogućnosti, naročito u zemaljama sa nižim bruto društvenim proizvodom. Na osnovu tih analiza, a imajući u vidu rastući značaj informacija, ne samo u odbrambene svrhe, već uopšte u savremenim uslovima života i rada, ocenjuje se mesto komandno – informacionih sistema u Vojski Srbije. Usmeravanje jednog takvog sistema u državnoj upravi zahteva određene resurse. Svaka država mora da pronađe ravnotežu između ekonomskih mogućnosti i potreba za efikasnom i efektivnom odbranom, kako bi na najbolji način iskoristila raspoložive resurse. Savremeni međunarodni odnosi danas imaju veliki uticaj i izazivaju sve veće zahteve odbrambenih funkcija države. Zbog značaja komandno-informacionih sistema u savremenom sistemu odbrane, možemo reći da je to neophodnost, a ne mogućnost.

Ključne reči: sistem odbrane, Ministarstvo odbrane i Vojska Srbije, budžet, komandno-informacioni sistem

BUDGET RESOURCES ANALYSIS WITH THE GOAL OF OPTIMAL FINANCING OF THE DEVELOPMENT AND INTRODUCTION OF THE COMMAND - INFORMATION SYSTEM IN THE SERBIAN ARMY

Abstract

The primary goal of this paper is to analyze the budgets of the Ministry of Defence and the Serbian Armed Forces, which can determine the relationships between direct and indirect beneficiaries as well as the participation between sectors within the Armed Forces. Contemporary international relations condition the growing demands of the state's defense functions. On the other hand, there are limited material and financial opportunities, especially in countries with a lower gross social product. Based on these analyses, and bearing in mind the growing importance of information, not only for defense purposes, but in general in modern living and working conditions, the place of command and information systems in the Serbian Armed Forces is evaluated. Directing such a system in state administration requires certain resources. Every country needs to find a balance between economic opportunities and the need for efficient and effective defence in order to make the best use of available resources. Nowadays, modern international relations have big impact and cause growing demands of the state's defence functions. Due to importance of the command and information system in the modern defence system, we can say that it is a necessity, not a possibility.

Keywords: defense system, Ministry of Defense and the Serbian Armed Forces, budget, command and information system

UVOD

U većini država, izdvajanja za potrebe odbrane predstavljaju značajan deo javnih rashoda. Ova sredstva uglavnom imaju specifičnu namenu jer su namenjena zaštiti nacionalne bezbednosti, dok se deo vojnih istraživanja može primeniti i u civilnom sektoru, omogućavajući saradnju sa privatnim kompanijama. Veličina bruto društvenog proizvoda, kao pokazatelj ukupne ekonomske aktivnosti zemlje, direktno utiče na mogućnosti finansiranja sistema odbrane.

Do oktobra 2012. godine, prihodi ostvareni kroz prodaju robe i pružanje usluga u okviru organizacionih jedinica Ministarstva odbrane i Vojske Srbije tretirani su kao sopstveni prihodi, što je predstavljalo poseban izvor finansiranja. Ovim sredstvima je Ministarstvo delimično pokrивao svoje rashode. Međutim, izmenama budžetskog režima, ovi prihodi su uključeni u opšti budžetski prihod, čime je ukinuta mogućnost direktnog korišćenja tih sredstava za finansiranje sopstvenih potreba, što je umanjilo značajan izvor prihoda za Ministarstvo i Vojsku Srbije. Zakon o budžetskom sistemu iz 2009. godine doneo je značajne izmene u načinu finansiranja Ministarstva odbrane i Vojske Srbije, omogućivši od 2014. godine da određeni prihodi ostvareni kroz interne aktivnosti ove institucije zadrže status sopstvenih prihoda. Ova promena omogućava njihovu upotrebu za finansiranje specifičnih rashoda unutar sistema odbrane, čime je delimično ublažen negativni efekat ranijih budžetskih restrikcija. Iako su ove izmene donele određena poboljšanja, izazov u vezi sa održivim finansiranjem Ministarstva i dalje postoji. Pravo na zadržavanje sopstvenih prihoda dodeljeno je određenim jedinicama koje se bave specijalizovanim aktivnostima, kao

što su istraživanje, razvoj, modernizacija, remont, proizvodnja, kontrola kvaliteta naoružanja i vojne opreme, kao i obavljanje meteoroloških delatnosti. I pored ublažavanja negativnih efekata, i dalje postoje izazovi u finansiranju ovih sektora, posebno u odnosu među sektorima Vojske Srbije. Stoga je dugoročno planiranje ključno za obezbeđivanje stabilnih finansijskih izvora za Ministarstvo odbrane, jer je razvoj odbrambenog sistema nemoguće ostvariti u kratkom vremenskom periodu. U analizama finansiranja sistema odbrane navedeno je da bi izdvajanje oko 2% BDP-a moglo obezbediti kapacitete neophodne za odgovor na savremene bezbednosne izazove, kao što su geopolitičke promene u regionu, pritisci na politiku neutralnosti zemlje i aktuelne međunarodne krize. Za ostvarenje ovih ciljeva potrebno je ulaganje u opremu, komandno-informacione sisteme i obrazovanje, kako bi se održale i unapredile operativne sposobnosti Vojske Srbije. Značajan izvor prihoda mogu biti prinadležnosti koje vojnoprivredni, vojnozdravstveni, vojnoobrazovni, vojni naučnoistraživački i drugi organizacioni delovi Ministarstva odbrane i Vojske Srbije mogu ostvariti na domaćem i stranom tržištu, kroz upošljavanje viškova i dodatno angažovanje svojih kapaciteta. Nedovoljno finansiranje vojne bezbednosti zemlje može dovesti do potencijalnih pretnji i izazova koji mogu ugroziti efikasnost sistema odbrane Republike Srbije.

Značaj istraživanja predstavlja pitanje trajnog karaktera i od izuzetnog značaja za sistem odbrane u celini, te je neophodno permanentno istraživati predmetnu oblast i sistematski analizirati različite mogućnosti. Istraživanje i uvođenje komandno-informacionih sistema imaju značaj u uslovima stalne promene operativnog okruženja, donoseći novine u funkcionalnosti sistema. Naučni značaj istraživanja ogleda se u unapređenju teorijskih saznanja, ali i u praktičnoj primeni u oblasti planiranja, organizovanja i upotrebe snaga i sredstava. Društveni značaj istraživanja ogleda se u sistematizaciji dosadašnjih saznanja i iskustava u vezi sa mogućnostima informacionih sistema, kao i u propisivanju taktika, tehnika i procedura koje bi se ugradile u postojeća doktrinarna dokumenta, kao i u izradu novih pravila i uputstava. Time bi se unapredile operativne i funkcionalne sposobnosti Vojske Srbije, kao i povećao stepen bezbednosti celokupnog društvenog uređenja Republike Srbije kroz korišćenje savremenih komandno-informacionih sistema.

Naučni cilj istraživanja se ogleda u deskripciji modela distribucije budžetskih sredstava sa ciljem implementacije savremenih komandno-informacionih sistema. Sistematizovana znanja bi se kasnije upotrebila za dogradnju postojećih doktrinarnih dokumenata i izradu novog okvira kojim bi se propisao način upotrebe savremenih komandno-informacionih sistema. Društveni cilj istraživanja ogleda se u tome što bi sistematizacijom i implementacijom znanja o načinu planiranja, organizovanja, a na kraju i samog angažovanja snaga i sredstava, bila povećana uspešnost izvršavanja zadataka, što bi značajno unapredilo sistem bezbednosti Republike Srbije. Time bi se, indirektno, unapredila i bezbednost građana Republike Srbije, kako u miru, tako i u ratnim i vanrednim situacijama. Pored toga, ovo istraživanje može doprineti utemeljenju eventualnih izmena u taktici upotrebe snaga, kao i iniciranju donošenja odluka u vezi sa potrebama koje bi efikasnije odgovarale savremenim izazovima, rizicima i pretnjama po bezbednost Republike Srbije.

Poseban značaj za ovo istraživanje ima izbor metoda. Priroda i složenost istraživačkog problema zahtevaju primenu više metoda. U našem istraživanju primenjene su sve osnovne metode naučnog saznanja i istraživanja.

Iz grupe opštenaučnih metoda istraživanja, kao primarna metoda, primenjena je hipotetičko-deduktivna metoda. Cilj primene ove metode je da se, putem preispitivanja dosadašnjih saznanja o modelima distribucije budžetskih sredstava, pronađe najpogodniji način za usmeravanje budžetskih sredstava, s ciljem implementacije savremenih komandno-informacionih sistema.

Iz grupe metoda za prikupljanje podataka, primenjena je metoda analize sadržaja dokumenata.

FINANSIRANJE VOJSKE REPUBLIKE SRBIJE

Prema Zakonu o budžetskom sistemu (2009), proces finansiranja obuhvata obezbeđivanje sredstava i njihovu raspodelu za specifične namene. Prihodi i rashodi predstavljaju ključne komponente finansijske delatnosti i osnovne instrumente budžetske politike, gde su rashodi direktno povezani sa ostvarenjima prihoda. Rashodi ne mogu biti realizovani bez prethodnog obezbeđivanja adekvatnih sredstava. Takođe, viši prihodi omogućavaju veće rashode, dok održavanje rashoda na planiranom nivou zahteva odgovarajuće prihode. Suprotno, rashodi su determinisani mogućnostima ostvarivanja prihoda, što znači da smanjenje prihoda utiče na mogućnost finansiranja rashoda.

Zoran Vasić (2014) naglašava da u zemljama sa većim mogućnostima ostvarivanja prihoda postoji potencijal za povećanje sredstava koja se mogu usmeriti na javne potrebe. Evropska unija za zemlje članice i zemlje kandidate propisuje da budžetski deficit ne sme premašiti 3%, dok je za Srbiju nivo zaduženosti u odnosu na bruto društveni proizvod postavljen na 45%.

Teorija i praksa savremenih država prepoznaju različite institucije javnih finansija kao što su budžet, budžetski fondovi, finansijski planovi i programi, koji omogućavaju stabilno finansiranje državnih potreba. Budžet je osnovni instrument za prikupljanje javnih prihoda i finansiranje javnih rashoda, a u nekim zemljama i jedini takav instrument.

Budžet Republike Srbije

Zakoni koji uređuju budžet Republike Srbije za 2021. i 2022. godinu definišu ključne prihode i rashode, kao i specifične izdatke vezane za finansiranje državnih obaveza. Ovi propisi detaljno regulišu način sprovođenja budžetskih operacija, pravila zaduživanja u cilju pokrivanja deficita i realizacije određenih projekata, izdavanje garancija, upravljanje dugom države, korišćenje međunarodnih donacija i povoljnijih kredita, kao i prenos prihoda nastalih prodajom dobara i usluga koje pružaju korisnici budžeta. Takođe, regulisano je pravo i odgovornost korisnika budžetskih sredstava. U skladu sa Zakonom o budžetskom sistemu Republike Srbije (2009), koji je više puta menjan i dopunjavan, definisani su procesi planiranja, pripreme, donošenja i izvršenja budžeta na republičkom nivou. Ovaj normativni okvir ima za cilj da obezbedi odgovorno i transparentno upravljanje javnim sredstvima i optimalno korišćenje raspoloživih resursa.

Budžet Republike Srbije predstavlja ključni finansijski dokument države, koji omogućava realizaciju različitih ciljeva planiranih za period od jedne godine. Njegove osnovne funkcije uključuju političku, plansku, pravnu, ekonomsku, finansijsku i kontrolnu dimenziju. Svaka od ovih funkcija doprinosi efikasnom upravljanju javnim resursima i ostvarivanju javnih politika. Narodna skupština Republike Srbije donosi budžet prema zakonodavnim procedurama predviđenim Zakonom o budžetskom sistemu (2009), uz poštovanje zakonskih rokova, obično krajem tekuće godine za narednu. Budžet služi kao okvir za planiranje prihoda i rashoda, a njegovo izvršenje se procenjuje i kontroliše na kraju budžetskog perioda. Prema odredbama Zakona koji reguliše budžetski sistem Republike Srbije iz 2009. godine, kao i njegovim izmenama i dopunama iz 2024. godine, budžetski rashodi i izdaci se definišu prema specifičnim ciljevima predviđenim u budžetu i iskazuju se kroz ukupno ostvarene iznose. Vlada Republike Srbije ima pravo da upravlja budžetskim sredstvima tokom tekuće godine, pri čemu sredstva namenjena za sufinansiranje projekata Evropske unije mogu biti preneti u narednu godinu u skladu sa finansijskim dogovorima između Vlade i Evropske unije. Korisnici budžetskih sredstava mogu sticati obaveze i koristiti sredstva u okviru aproprijacija predviđenih za određene namene. Za razliku od budžetskih rashoda, ostvarivanje prihoda nije strogo ograničeno unapred projektovanim iznosima. Takođe, zakon omogućava investiranje sopstvenih prihoda (prihoda koji budžetski korisnici ostvaruju kroz prodaju svojih usluga ili dobara) uz saglasnost nadležnih organa vlasti. Ministar zadužen za finansije detaljnije definiše postupak izveštavanja o korišćenju sredstava“ ostvarenih od sopstvenih prihoda.

Prema Zakonu o budžetskom sistemu Republike Srbije (2009), kao i njegovim izmenama i dopunama, svi poslovni događaji i transakcije, uključujući prihode, rashode, kao i promene u imovini, obavezama i kapitalu, moraju biti zabeleženi u glavnoj knjizi trezora. Ovaj proces usklađen je sa kontnim planom koji je razvijen na osnovu sistema jedinstvene budžetske klasifikacije. Ovaj zakonski okvir obezbeđuje preciznost i transparentnost u poslovanju sa javnim sredstvima.

Pravilnik koji reguliše standardni klasifikacioni okvir i kontni plan za budžetski sistem Republike Srbije detaljno definiše budžetsku klasifikaciju koja obuhvata različite kategorije kao što su ekonomska klasifikacija prihoda, rashodi i izdaci, zajedno sa organizacionom i funkcionalnom klasifikacijom, kao i klasifikacijom prema izvorima finansiranja, detaljno su definisani Pravilnikom o standardnom klasifikacionom okviru i kontnom planu za budžetski sistem Republike Srbije (2016). Ovaj pravilnik takođe predviđa raspodelu rashoda i izdataka među korisnicima budžetskih sredstava, uz jasno definisane aproprijacije, što omogućava efikasno upravljanje javnim resursima. Na ovaj način, zakonodavni okvir Republike Srbije obezbeđuje pravilan i efikasan način poslovanja u okviru budžetskog sistema, u skladu sa međunarodnim standardima i najboljim praksama.

Prihodi i primanja budžeta

Saša Trandafilović i Milena Knežević (2013) ističu da, osim sredstava koja se ostvaruju kroz planirane rashode u budžetu, država može ostvariti prihode i korišćenjem javnih sredstava, kao i kroz prihode ostvarene prodajom nefinansijske imovine. Prema odredbama Zakona koji reguliše budžetski sistem Republike Srbije iz

2009. godine, prihodi koji nastaju od upotrebe javnih sredstava obuhvataju sledeće kategorije:

- Prihode od kamata,
- Prihode ostvarene od zakupa i davanja u korišćenje nepokretnosti i pokretnih stvari u državnom vlasništvu,
- Prihode koji nastaju od pružanja usluga korisnicima javnih sredstava kroz ugovorne odnose sa fizičkim i pravnim licima.

Takođe, Zakon predviđa da prihodi od prodaje nefinansijske imovine uključuju:

- Prihode od prodaje nepokretnosti i pokretnih stvari u vlasništvu države,
- Prihode ostvarene prodajom drugih osnovnih sredstava.

Struktura budžeta

Prema Zakonu o budžetskom sistemu Republike Srbije (2009), budžet se sastoji od opšteg i posebnog dela, uz detaljno obrazloženje. Ovaj zakon precizira da opšti deo budžeta uključuje razne stavke kao što su:

1. Račun prihoda i rashoda, kao i procene neto nabavke nefinansijske imovine, uz eventualni suficit ili deficit,
2. Ukupni fiskalni suficit ili deficit koji ukazuje na stanje državnih finansija,
3. Planiranje izvora za pokriće deficita, zajedno sa klasifikacijom izvora po vrstama,
4. Pregled sredstava koja se očekuju iz evropskih fondova,
5. Procena potrebnih finansijskih sredstava za sprovođenje pomoći iz EU,
6. Predlog za novim zaduženjem ili razduženjem, kako bi se pokrili finansijski izazovi tokom godine.

U cilju ilustracije finansijske strukture Republike Srbije, analiza ključnih budžetskih parametara za 2021. i 2022. godinu omogućava uvid u različite aspekte budžetskog poslovanja. Ovi parametri obuhvataju prihode od prodaje nefinansijske imovine, rashode, fiskalne deficite, kao i sredstva koja se ostvaruju iz zaduživanja i prodaje finansijske imovine.

Za 2021. godinu, ukupni prihodi od prodaje nefinansijske imovine iznosili su 1.488,45 milijardi dinara, dok su u 2022. godini ostvareni prihodi od 1.709,54 milijardi dinara. S obzirom na rashode, za nabavku nefinansijske imovine, iznos za 2021. godinu bio je 1.765,98 milijardi dinara, a za 2022. godinu 1.817,28 milijardi dinara.

Budžetski deficit, koji predstavlja razliku između prihoda i rashoda, u 2021. godini iznosio je -277,53 milijardi dinara, dok je u 2022. godini deficit smanjen na -107,74 milijardi dinara. Za otplatu duga, iznos iz 2021. godine bio je 8,23 milijardi dinara, dok je u 2022. godini porastao na 18,20 milijardi dinara. Takođe, rashodi za nabavku finansijske imovine su značajno porasli, sa 18,74 milijardi dinara u 2021. godini na 153,16 milijardi dinara u 2022. godini.

U vezi sa finansiranjem, primanja od zaduživanja i prodaje finansijske imovine za 2021. godinu iznosila su 707,90 milijardi dinara, dok su u 2022. godini porasla na 756,60 milijardi dinara. Neto finansiranje, koje predstavlja razliku između novih

zaduživanja i otplate, u 2021. godini bilo je 304,50 milijardi dinara, dok je u 2022. godini smanjeno na 279,10 milijardi dinara. Ovi podaci ukazuju na dinamiku finansijskog poslovanja Republike Srbije, kao i na promene u fiskalnoj politici tokom dvogodišnjeg perioda.

Podaci iz Zakona o budžetu Republike Srbije za 2021. i 2022. godinu omogućavaju detaljan uvid u fiskalnu politiku, koja je oblikovana kako bi se obezbedilo optimalno upravljanje javnim sredstvima u skladu sa propisanim normama i strategijama.

Prema odredbama Zakona o budžetskom sistemu (2009), poseban deo budžeta obuhvata detaljne finansijske planove za direktne korisnike budžetskih sredstava, koji uključuju rashode i izdatke. Ovaj deo budžeta razrađuje se u skladu sa ekonomskim, funkcionalnim i programskim klasifikacijama, kao i izvorima finansiranja.

Zakonom o budžetskom sistemu (2009) predviđeno je da se planovi direktnih korisnika usklade sa širim fiskalnim ciljevima i politikama koje država sprovodi u određenim sektorima. Ovaj deo je ključan za ostvarivanje specifičnih ciljeva u okviru javnih politika, jer omogućava precizno usmeravanje sredstava za oblast od interesa.

U slučaju povećanja rashoda ili smanjenja prihoda tokom godine, neophodno je izvršiti rebalans budžeta kako bi se očuvala fiskalna ravnoteža. Ovaj postupak podrazumeva modifikaciju finansijskog plana s ciljem stabilizacije budžeta, uz neophodne korekcije koje omogućavaju usklađivanje prihoda sa rashodima.

Izvršenje budžeta

Prema Pravilniku o izvršenju budžeta Republike Srbije (2024), korisnici budžetskih sredstava imaju obavezu da realizuju plaćanja u skladu sa iznosima rashoda i izdataka koji su unapred utvrđeni u okviru predviđenih kvota za određeni vremenski period. Ukoliko tokom godine dođe do promene obima poslovanja ili ovlašćenja korisnika budžetskih sredstava, visina aproprijacija predviđenih za te aktivnosti može se povećati ili smanjiti. Direktni korisnici budžetskih sredstava, uz saglasnost ministra, mogu jednom godišnje preusmeriti do 10% aproprijacije sa jednog rashoda ili izdatka na drugi, dok preusmeravanje iz drugih izvora nije ograničeno.

Zakon o budžetskom sistemu Republike Srbije (2009) precizira da se obaveze koje nisu izvršene tokom budžetske godine prenose u narednu godinu i izvršavaju se iz odobrenih aproprijacija za tu godinu. Ipak, ukoliko iznos preuzetih obaveza premašuje sredstva predviđena budžetom, te obaveze ne mogu biti izvršene na teret računa trezora Republike Srbije. Ova odredba osigurava usklađenost sa fiskalnim planom i stabilnost javnih finansija.

Standardni klasifikacioni okvir

Pravilnik koji definiše standardni klasifikacioni okvir i kontni plan za budžetski sistem Republike Srbije, usvojen 2016. godine, pruža osnovne smernice za organizaciju i evidenciju finansijskih operacija koje vrše korisnici budžetskih sredstava. Ovaj pravilnik se primenjuje prilikom izrade budžetskih i finansijskih planova, kao i za izveštavanje o izvršenju budžeta. Takođe, on omogućava vođenje evidencije o svim izdancima koji nastaju u vezi sa budžetom i finansijskim planovima.

Prema ovom pravilniku, programska klasifikacija je osmišljena tako da omogućava praćenje prihoda i rashoda koji su povezani sa konkretnim zadacima i aktivnostima korisnika budžetskih sredstava. Ovaj sistem klasifikacije pruža osnovu za efikasno

upravljanje sredstvima i omogućava ostvarivanje strateških ciljeva na različitim nivoima vlasti. Takođe, funkcionalna klasifikacija razdvaja rashode prema njihovoj funkciji, nezavisno od toga koja organizacija realizuje određene aktivnosti, te ih svrstava u odgovarajuće kategorije, grupe i klase, čime omogućava precizno praćenje upotrebe sredstava.

Pravilnik koji reguliše standardni klasifikacioni okvir i kontni plan za budžetski sistem (2016) detaljno definiše kategorije koje su relevantne za oblasti poput odbrane. Na primer, Kategorija 2, koja se odnosi na odbranu, uključuje grupe kao što su „Vojna odbrana” (21), „Civilna odbrana” (22), „Vojna pomoć inostranstvu” (23), „Odbrana - istraživanje i razvoj” (24) i „Odbrana neklasifikovana na drugom mestu” (25). Unutar grupe 21 - Vojna odbrana, nalazi se klasa 210, koja se bavi vojnim odbranama na kopnu, moru i vazduhu, dok grupa 25 obuhvata poslove i usluge koji nisu klasifikovani u druge grupe, ali se odnose na administraciju, izradu i sprovođenje zakona i drugih aktivnosti u oblasti odbrane.

Korišćenje ovih klasifikacija omogućava precizno praćenje i analizu rashoda na svim nivoima budžetskog sistema, a posebno u sektoru odbrane, što je ključno za efikasno upravljanje državnim sredstvima.

RASHODI BUDŽETA RS ZA POTREBE MINISTARSTVA ODBRANE

Ministarstvo odbrane Republike Srbije najveći deo svojih aktivnosti finansira iz budžeta Republike Srbije, dok dodatne izvore finansiranja čine prodaja nefinansijske imovine, sopstveni prihodi, donacije međunarodnih organizacija i dobrovoljni transferi od fizičkih i pravnih lica. Analizom raspodeljenih i utrošenih sredstava Ministarstva odbrane u 2021. i 2022. godini dolazi se do sledećih zaključaka:

U 2021. godini ukupni rashodi budžeta Republike Srbije iznosili su 1.766 milijardi dinara, dok su u 2022. godini porasli na 1.817 milijardi dinara, što predstavlja povećanje od 2,9%. Opšti prihodi Ministarstva odbrane u 2022. godini smanjeni su za 11,1%, sa 149,08 milijardi dinara u 2021. godini na 132,5 milijardi dinara u 2022. godini. Kada je reč o utrošenim sredstvima, Ministarstvo odbrane je u 2022. godini iskoristilo samo 3,49% ukupnih rashoda budžeta Republike Srbije, dok je u 2021. godini taj udeo iznosio 8,43%. Razlika između planiranih i utrošenih sredstava između ove dve godine iznosi 85,5 milijardi dinara, što predstavlja smanjenje od 52,1% u odnosu na odobrena sredstva za 2022. godinu.

Ovi podaci ukazuju na značajnu promenu u realizaciji budžetskih sredstava Ministarstva odbrane, što može biti rezultat različitih faktora, uključujući promenjene potrebe za finansiranjem određenih aktivnosti ili kašnjenje u realizaciji planiranih projekata (Zakon o budžetu Republike Srbije za 2021. i 2022. godinu; Ministarstvo odbrane Republike Srbije, 2025.).

Finansiranje Vojske Srbije

Prema Zakonu o odbrani iz 2007. godine, Vojska Srbije se opisuje kao „organizovana oružana snaga, odgovorna za sprovođenje borbenih operacija, kao i drugih oblika oružanog suprotstavljanja, sa nadležnošću koja je definisana Ustavom i zakonima”. Zvanični portal Vojske Srbije ističe da „Vojska Srbije ima zadatak da štiti zemlju od spoljnih pretnji i da izvršava različite misije i zadatke u skladu sa Ustavom, zakonom

i međunarodnim pravom koji regulišu upotrebu sile” (Vojska Srbije, 2025). Finansijska sredstva za rad Vojske Srbije uglavnom se obezbeđuju iz državnog budžeta. Takođe, dodatna sredstva dolaze iz različitih izvora, kao što su prodaja nepokretnosti, prodaja proizvedenih sredstava, uslužne delatnosti, dobrovoljni transferi od fizičkih i pravnih lica, kao i donacije međunarodnih organizacija. U Informatoru o radu Ministarstva odbrane Republike Srbije predstavljena su raspoloživa i utrošena sredstva za finansiranje Vojske Srbije u 2021. i 2022. godini, a ti podaci su prikazani u Tabeli 1.

Tabela 1.

Raspoređena i utrošena sredstva za finansiranje vs u 2021. i 2022. godini

Konto	Opis	(2021.g.) Odobrena aproprijacija u 000 din. i %	(2021.g.) Izvršeni rashodi i izdaci u 000 din. i %	(2022.g.) Odobrena aproprijacija u 000 din. i %	(2022.g.) Izvršeni rashodi i izdaci u 000 din. i %
	Rashodi i zadaci	156.677.446- 100,00	155.095.523 - 98,99	135.790.581 - 100,00	63.890.828 -47,05
411	zarade	34.644.419- 22,11	34.630.112- 22,33	37.622.979- 27,70	19.062.424 - 59,67
412	doprinosi za ob. soc. osiguranje	7.334.240- 4,68	7.327.115- 4,72	7.975.062- 5,87	3.925.898- 6,14
421	stalni trošak	4.537.564- 2,90	4.527.821- 2,92	4.500.299- 3,31	3.250.662- 5,09
423	usluge po ugovoru	1.158.124 - 0,74	1.131.498- 0,73	1.379.655- 1,02	594.698 - 0,93
425	tekuće popravke i održavanje	3.521.731- 2,25	3.487.777- 2,25	3.397.697- 2,50	930.990- 1,46
426	materijal	6.229.899- 3,97	6.201.002- 4,00	7.450.762- 5,49	3.076.898- 4,82
512	mašine i oprema	71.721.095- 45,78	71.303.504- 45,97	58.831.506- 43,33	24.698.787 - 38,66
515	nematerijal na imovina	64.239- 0,04	63.583- 0,04	69.308- 0,05	1.820 - 0,002

Izvor: Ministarstvo odbrane Republike Srbije, 2025.

Iako Vojska Srbije raspolaže značajnim potencijalom za finansiranje razvoja komandno-informacionih sistema (KIS), analiza budžetskih resursa za 2021. i 2022. godinu ukazuje na izazove u realizaciji odobrenih sredstava. Konkretno, administrativne i logističke prepreke dovele su do značajnog odstupanja stvarno utrošenih sredstava od planiranih iznosa u ključnim kategorijama, poput nabavke mašina i opreme, usluga po ugovoru, tekućeg održavanja i razvoja softverskih rešenja.

Za nabavku mašina i opreme, koja je ključna za implementaciju KIS, tokom 2022. godine odobreno je 58,83 milijarde dinara, dok je stvarno utrošeno samo 24,7 milijardi dinara, što predstavlja 42% planiranih sredstava. Slično, u oblasti usluga po ugovoru utrošeno je oko 43,1% odobrenih sredstava, što značajno usporava razvoj IT infrastrukture. Još izraženiji problem javlja se kod tekućih popravki i održavanja postojećih sistema, gde je realizovano samo 27,4% planiranih sredstava.

Posebno zabrinjava stanje u oblasti nematerijalne imovine, koja uključuje razvoj softverskih rešenja neophodnih za unapređenje KIS. Tokom 2022. godine iskorišćeno je samo 2,63% od planiranog budžeta, što ukazuje na ozbiljna kašnjenja u razvoju i implementaciji softverskih alata. S druge strane, gotovo trećina ukupno utrošenih sredstava (29,84%) tokom 2022. godine otišla je na zarade.

Ovi podaci jasno ukazuju na potrebu za unapređenjem administrativnih kapaciteta u realizaciji budžetskih sredstava, boljom koordinacijom u vezi sa nabavkom opreme i održavanjem sistema, kao i efikasnijim planiranjem i realizacijom investicija u IT infrastrukturu. Neophodno je poboljšati kontrolu potrošnje sredstava i definisati jasniju strategiju razvoja KIS, kako bi se obezbedilo optimalno korišćenje resursa u pravcu modernizacije i unapređenja operativnih sposobnosti Vojske Srbije.

Značaj komandno-informacionog sistema u Vojski Srbije

Informacija je skup podataka koje razmenjujemo sa okruženjem, prilagođavajući mu se i utičući na njega. Ima veoma značajnu ulogu kod automatskih sistema, u okviru kibernetike, jer je funkcionisanje sistema automatskog upravljanja povezano sa dobijanjem, prenosom i obradom informacija u sistemu odbrane svake države. Zbog svoje složenosti neophodno je njegovo praćenje kroz računovodstveno-finansijski sistem. Praćenje se ogleda u analiziranju prikupljenih i za potrebe analize sistematizovanih informacija, uzetih iz periodičnih izveštaja i ostalih evidencija, a u cilju izrade godišnjih, srednjoročnih i dugoročnih planova.

Radmila Jablan Stefanović i Blagoje Novičević (2012) ističu da računovodstveno-finansijski sistem realizuje svoje zadatke kroz tri funkcije:

- (1) planske funkcije koje obuhvataju izradu srednjoročnih programa razvoja, godišnjih planova, uspostavljanje i održavanje optimalne usklađenosti između ciljeva razvoja i raspoloživih budžetskih sredstava i sopstvenih prihoda;
- (2) finansijske funkcije koje obuhvataju pribavljanje, distribuciju i korišćenje novčanih sredstava za podmirenje potreba opremanja sistema odbrane, redovnu delatnost i posebne namene. Na osnovu analitičkih i sintetičkih evidencija, finansijska funkcija obezbeđuje i pruža iscrpne informacije organima komandovanja i rukovođenja, o stanju i kretanju novčanih sredstava i o ekonomiji trošenja po nosiocima.
- (3) kontrolne funkcije kojima se proverava namensko korišćenje sredstava odobrenih korisnicima u sistema odbrane.

Da bi ove tri funkcije računovodstveno-finansijskog sistema delovale i dobile svoje mesto u sistemu odbrane, mora se početi od pravovremenih, pouzdanih i potpunih

informacija, a sistem mora biti opremljen najsavremenijim sredstvima informatičke tehnologije.

Informacioni sistem mora obezbediti: prikupljanje, čuvanje, prenos, preračunavanje i analizu informacija za sve nosioce planiranja i korisnike u sistemu odbrane. Sve relevantne informacije (bilo iz okoline odbrambenog sistema ili unutar tog sistema) moraju biti dobijene pravovremeno i naći se na pravom mestu u određenim rokovima u kojima se odvijaju planske aktivnosti (utvrđene zakonima ili podzakonskim aktima). Kvalitet planskih odluka bitno je determinisan kvalitetom informacija na osnovu kojih se donose. Za planske odluke potrebne su informacije o realizovanju planskih zadataka ali i o budućem toku događaja.

Razvoj armija razvijenih zemalja pokazuje da su informacije i informacione tehnologije sve značajnije za sistem komandovanja i da od pravovremenosti i njihove valjanosti zavisi uspešnost komandovanja. Naravno, u takvim trendovima potrebno je tražiti mogućnosti da i informacioni sistem sistema odbrane Republike Srbije bude organizaciono postavljen i tehničko-tehnološki osposobljen da omogući odvijanje svih funkcija sistema odbrane. Za komandovanje, pored ostalih uslova, veoma su bitni obim i vrsta informacija koje organi komande koriste u procesu odlučivanja. Ovome treba dodati da savremeni uslovi nameću i zahteve za obezbeđenje blagovremenosti, sigurnosti i verodostojnosti, bezbednosti i brzine dobijanja i korišćenja informacija. Najčešće se informaciono obezbeđenje sistema komandovanja realizuje uvođenjem komandno – informacionih sistema (KIS) i automatizovanih informacionih sistema (AIS). Imajući ovo u vidu, potpuno je jasan pojam „informatički rat”. Naime, savremeno ratovanje ne podrazumeva angažovanje glomaznih, slabo pokretnih i ukopanih oružanih snaga, već sve veći akcenat stavlja na pokretljivost, savremeno naoružanje i raspoloživost svih potrebnih informacija o protivniku u realnom vremenu.

MOGUĆNOSTI RAZVOJA KOMANDNO – INFORMACIONIH SISTEMA ZA POTREBE MINISTARSTVA ODBRANE I VOJSKE SRBIJE

Analiza dostupnih izvora o budžetu Republike Srbije za 2021. i 2022. godinu, zajedno sa pregledom izdvojenih sredstava za sistem odbrane, ukazuje na potrebu za unapređenjem razvoja komandno-informacionih sistema, koji su od ključnog značaja za komandovanje. Odluke je potrebno donositi u što kraćoj vremenskoj diskrepanci. Ista zahteva i adekvatne informacije kako bi komandant postupio u skladu sa svojim nadležnostima. Neurošena sredstva iz budžeta namenjena za Ministarstvo odbrane i Vojsku Srbije je moguće preraspodeliti za potrebe informatičkog kadra koji bi se bavio razvojem komandno – informacionih sistema. To je veliki izazov za sistem odbrane koji bi morao da obezbedi da se ta sredstva adekvatno i uspešno upotrebe. Cilj razvoja istih je da se napreduje u trci sa drugim državama koje se nalaze daleko ispred nas. Razvoj informatičke službe kroz obrazovanje kadra, specijalizovane kurseve i zapošljavanje novih pripadnika, bilo u uniformi ili u civilu, predstavlja važan potencijal za unapređenje komandno-informacionih sistema. Takav pristup omogućava efikasnije korišćenje finansijskih sredstava i smanjuje rizik od njihovog neiskorišćenja.

ZAKLJUČAK

Na osnovu Zakona o budžetskom sistemu (2009) sistem odbrane ostvaruje prihode iz budžetskih sredstava predviđenih zakonom. Visina ovih sredstava mogla bi biti veća ukoliko bi sistem odbrane imao mogućnost da zadrži i koristi naplaćene prihode. Na taj način, dodatna finansijska sredstva omogućila bi unapređenje odbrambenih kapaciteta i modernizaciju sistema. Ovakav pristup ne treba shvatiti kao pretvaranje Vojske Srbije u profitni centar, već kao stvaranje uslova za optimalno korišćenje ograničenih resursa. Suština je da bi slobodni kapaciteti, kako materijalni, tako i ljudski, koji se ne koriste u potpunosti za izvršavanje zadataka proisteklih iz misija i nadležnosti Ministarstva odbrane i Vojske Srbije, trebalo da se iskoriste za generisanje prihoda, čime bi se obezbedila dodatna finansijska sredstva. Ta sredstva ne bi trebalo koristiti na zarade i pripadajuće doprinose za zaposlene, već na uvođenje savremenih sredstava informatike čije bi korišćenje pružalo pravovremene, pouzdane i potpune informacije organima komandovanja i rukovođenja. Svakako, savremeni sistemi ne bi mogli da daju očekivane rezultate bez obučanih kadrova, tako da je sa razvojem materijalne osnove, neophodno i permanentno obučavanje kadrova.

U sistemu odbrane svi podsistemi su podjednako značajni sa stanovišta odbrane. Brži razvoj jednog podsistema na račun drugih mogao bi imati ozbiljne posledice. Zbog toga je neophodno da se za potrebe usavršavanja sistema odbrane ima u vidu svaki njegov pojedinačni deo. Sa druge strane, kvalitetne odluke mogu donositi samo oni koji raspolažu kvalitetnim informacijama i to ne samo informacijama o nekom delu sistema, već o sistemu u celini i o njegovom okruženju. Za pripremu, donošenje i sprovođenje odluka u takvim uslovima, potrebna je velika količina informacija koje se mogu prikupiti, klasifikovati, obraditi i isporučiti samo zahvaljujući najsavremenijim informatičkim sredstvima. Dakle, izgradnja i razvijanje celovitog sistema odbrane na naučnim dostignućima zahteva izgradnju i razvijanje jedinstvenog integralnog visoko automatizovanog komandnog – informacionog sistema koji bi bio u stanju da zadovolji potrebe svih korisnika, bez čekanja i bez obzira na udaljenost, u upotrebljivom obliku.

LITERATURA

1. Kostić, R., Knežević, M., & Lepojević, M. (2017). Struktura rashoda za finansiranje odbrane Republike Srbije. Pregledni rad, 172-175.
2. Ministarstvo odbrane Republike Srbije. (2025). Informator o radu Ministarstva odbrane Republike Srbije. Preuzeto 13. marta 2025. sa https://www.mod.gov.rs/multimedia/dodaci/pregled_rasporedjenih_i_utrosenih_sredstava_u_2021_1724155649.pdf
3. Pravilnik o izvršenju budžeta Republike Srbije. (2024). „Sl. glasnik RS”, br. 103/2024.
4. Pravilnik o standardnom klasifikacionom okviru i kontom planu za budžetski sistem. (2016). „Sl. glasnik RS”, br. 16/2016, 49/2016, 107/2016, 46/2017, 114/2017, 20/2018, 36/2018, 93/2018, 104/2018, 14/2019, 33/2019, 68/2019, 84/2019, 151/2020, 19/2021, 66/2021, 130/2021, 144/2022, 26/2023, 83/2023, 118/2023, 105/2024 i 12/2025.

5. Radmila Jablan Stefanović, R., & Novićević, B. (2012). Flexibly designed cost accounting information system – Reliable support to modern company management. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 9(1), 53-66.
6. Stoilkov V., Ivanova B. (2017). Finansiranje Ministarstva odbrane i Vojske Srbije sopstvenim prihodima, Originalni naučni rad, 119 – 130.
7. Trandafilović, S., Knežević, M. (2013). Finansiranje sistema odbrane i programsko budžetiranje, Medija centar „Obrana”, Beograd.
8. Vasić, Z. (2014). Poreski postupak. Visoka škola za ekonomiju i upravu, Beograd.
9. Vojska Srbije. (2025). Vojska Srbije. Preuzeto 13. marta 2025. sa https://www.vs.rs/sr_cyr/jedinice/vojska-srbije.
10. Zakon o budžetskom sistemu (2009). „Sl. glasnik RS”, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019, 72/2019, 149/2020, 118/2021, 138/2022, 118/2021 - dr. zakon, 92/2023 i 94/2024.
11. Zakon o budžetu Republike Srbije za 2021. godinu. (2020). „Sl. glasnik RS”, br. 149/2020, 40/2021 i 100/2021.
12. Zakon o budžetu Republike Srbije za 2022. godinu. (2021). „Sl. glasnik RS”, br. 110/2021 i 125/2022.
13. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetskom sistemu. (2024). „Sl. glasnik RS”, br. 94/2024.
14. Zakon o odbrani. (2007). „Sl. glasnik RS”, br. 116/2007, 88/2009, 88/2009 - dr. zakon, 104/2009 - dr. zakon, 10/2015 i 36/2018.

SUMMARY

The primary objective of this paper is to conduct a comprehensive analysis of the budgets of the Ministry of Defence and the Serbian Armed Forces, with the aim of identifying the relationships between direct and indirect budget beneficiaries, as well as the distribution and participation of financial resources among different sectors within the Armed Forces. Such an analysis provides valuable insight into the internal structure of defense financing and enables a clearer understanding of how resources are allocated in accordance with strategic priorities and operational needs. Contemporary international relations are characterized by increasing complexity, uncertainty, and security challenges, which in turn impose growing demands on the defense functions of the state. These demands include not only traditional military preparedness but also the ability to respond to hybrid threats, cyber risks, and other non-conventional forms of security challenges. At the same time, most countries face significant constraints in terms of available material and financial resources. This creates a persistent tension between the need to strengthen defense capabilities and the limitations imposed by economic realities. Within this context, the paper places particular emphasis on the role and significance of command and information systems in the Serbian Armed Forces. In modern conditions, information has become a critical strategic resource, not only in defense but also in broader social, economic, and technological spheres. Efficient command and information systems enable timely decision-making, improved coordination, and enhanced operational effectiveness, making them an essential component of contemporary military organizations.

INSTITUTIONALISATION OF ISLAMIC BANKING IN SERBIA

Almir Pramenković

Faculty of Islamic Studies

Novi Pazar, Serbia

almirpramenkovic@gmail.com, 0000-0002-9640-1583

Omran Nezar

Faculty of Islamic Studies

Novi Pazar, Serbia

nezaromran5@gmail.com, 0009-0006-7031-439X

Misala Pramenković

Faculty of Islamic Studies

Novi Pazar, Serbia

misalapramenkovic2014@gmail.com

Abstract

This paper investigates the possibilities of institutionalizing Islamic banking in Serbia. The research offers a rationale based on needs and an explanation for the establishment of Islamic banking in Serbia and the Sandžak region. In addition, this study attempts to explain how the basic economic laws of supply and demand can affect conditions and provide commercial and rational justifications for establishing the option of Islamic banking. There are currently no Islamic banking and related financial industries in Serbia, but the previously poor socio-political-economic situation has improved somewhat since 2001, when democratic openings and wider political participation allowed new political groups to take the lead. In addition, Muslims are in fact demanding substantial changes that will affect the socio-economic development of Muslim minorities in Serbia. In this regard, the research will offer an important contribution to finding an original solution for religious communities in order to achieve their economic sustainability and achieve full social inclusion. The case study aimed to analyze observations of questionnaire participants in addition to collecting artefacts and texts, to evaluate and optimally utilize this data. Results have clearly shown readiness and willingness of questionnaire participants that Islamic banking is welcome enterprise in Serbia and Sandžak.

Keywords: Islamic banking, founding, conventional banking, obstacles, opportunities, Sharia'h, Serbia

INSTITUCIONALIZACIJA ISLAMSKOG BANKARSTVA U SRBIJI

Apstrakt

Ovaj rad istražuje mogućnosti institucionalizacije islamskog bankarstva u Srbiji. Istraživanje nudi obrazloženje zasnovano na potrebama, kao i objašnjenje za uspostavljanje islamskog bankarstva u Srbiji i regionu Sandžaka. Pored toga, ova studija pokušava da objasni kako osnovni ekonomski zakoni ponude i tražnje mogu uticati na uslove i pružiti komercijalna i

racionalna opravdanja za uvođenje islamskog bankarstva. Trenutno u Srbiji ne postoje islamsko bankarstvo niti srodne finansijske industrije, ali se prethodno nepovoljna društveno-političko-ekonomska situacija donekle poboljšala od 2001. godine, kada su demokratske promene i šire političko učesće omogućili novim političkim grupama da preuzmu vodeću ulogu. Takođe, muslimani u Srbiji zahtevaju značajne promene koje će uticati na socio-ekonomski razvoj muslimanskih manjina. U tom smislu, istraživanje će pružiti važan doprinos pronalazenju originalnog rešenja za verske zajednice kako bi ostvarile ekonomsku održivost i postigle punu društvenu uključenost. Studija slučaja imala je za cilj da analizira zapažanja učesnika ankete, uz prikupljanje relevantnih materijala i tekstova, kako bi se ovi podaci adekvatno procenili i optimalno iskoristili. Rezultati su jasno pokazali spremnost i volju učesnika ankete da prihvate islamsko bankarstvo kao poželjnu delatnost u Srbiji i Sandžaku.

Ključne riječi: Islamsko bankarstvo, osnivanje, konvencionalno bankarstvo, prepreke, mogućnosti, Šariat, Srbija.

INTRODUCTION

This study explores the potential introduction of Islamic banking in Serbia, with particular emphasis on the Sandžak region. During the 1990s and 2000s, many Serbian citizens migrated to Bosnia and Herzegovina as well as other European countries in search of employment and improved living conditions. According to the 2011 census, Serbia's Muslim population numbered 278,212, representing 4.2% of the national total. We argue that the establishment of Islamic banking could complement the conventional financial system and enhance financial inclusion among Muslims. The highest concentrations of Muslims in Serbia are found in the towns of Novi Pazar, Tutin, and Sjenica in Sandžak, as well as in Preševo and Bujanovac in the Preševo Valley.³ It is evident that most Muslims in Serbia possess a strong understanding of Islamic principles and jurisprudence, particularly the prohibition of usury (interest). As Islamic consciousness continues to grow, economic exclusion has become a pressing issue, since many Muslims are reluctant to participate in interest-based financial institutions. More broadly, Serbia faces significant challenges in financial participation: a considerable portion of the population lacks savings accounts, and approximately 4.4 million people are considered at risk of economic exclusion. Vulnerable groups include low-income households, single individuals without pensions, and early school leavers who dropped out before the age of 16. These circumstances have limited access to financial assistance for those most in need, thereby constraining economic prosperity across large segments of society (Halilović, 2001).

Currently, Serbia lacks an Islamic banking and finance sector. However, the country's socio-political and economic conditions have improved since 2001, when democratic reforms and broader political participation allowed new leadership to emerge. At the same time, Muslim communities have increasingly called for meaningful changes that would influence their socio-economic development. The social and economic life of Muslims in Serbia is characterized by strong interconnections, with financial

³ 2022 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Републички завод за статистику, Beograd, 2023.

activities embedded in communal structures that help reduce problems of asymmetric information and moral hazard typically associated with financial intermediation. Against this backdrop, the present research seeks to contribute to identifying innovative solutions that enable faith-based communities to achieve economic sustainability and full social inclusion. In doing so, it also aims to expand knowledge on strategies to alleviate poverty and address social problems often linked to unlawful activities, which frequently stem from the exclusion of vulnerable groups.

The absence of Islamic banking in Serbia has worsened the financial and social conditions of Muslims in Sandžak, further marginalizing the region from national development agendas. This study, therefore, examines the possibility of establishing a legal framework that would permit the operation of Islamic financial instruments, thereby meeting the needs of Muslim communities and promoting their economic inclusion through human-centered development approaches. With these objectives in mind, the paper investigates whether the principles and mechanisms of Islamic commercial law can be integrated into Serbia's existing regulatory system, and whether sufficient motivation, interest, and readiness exist to embrace Islamic financial solutions.

Research Objectives

In line with the central research question and hypothesis, this study seeks to:

- Gauge public awareness and measure interest in the adoption of Islamic banking within Serbia, particularly in the Sandžak region.
- Examine the feasibility of establishing financial infrastructure aligned with Islamic principles, with the goal of enhancing the country's social and economic well-being.
- Evaluate Serbia's institutional and regulatory readiness to integrate Islamic banking practices.
- Highlight the potential benefits of Islamic banking as a tool for poverty reduction and as a driver of broader economic development.

LITERATURE REVIEW

The body of literature on Islamic finance is extensive, with numerous studies examining the rise and decline of Islamic economies across different countries and regions. However, relatively little attention has been devoted to exploring the prospects of introducing Islamic finance in nations where Muslims do not constitute the majority. Much of the existing scholarship tends to provide narrow solutions, focusing primarily on diversifying financial products to encourage engagement with Islamic finance, while paying limited attention to the broader human-centered developmental objectives emphasized by the Islamic moral economy. Asutay (2007, 2012) critiques this trend, noting that the transformation of Islamic banking into a conventional commercial model since the mid-1970s has produced remarkable financial success, but at the cost of neglecting the social and developmental aspirations central to the moral economy of Islam. Consequently, the mere formal introduction of Islamic finance, without embedding developmentalist goals that

address the needs of Muslim minorities, risks becoming superficial. This research therefore underscores the importance of establishing institutional frameworks that extend beyond mere Shariah compliance and profit maximization, aiming instead to fulfil the expectations of the Islamic moral economy and contribute to sustainable socio-economic development (Asutay, 2012).

Given Serbia's relatively small population, the establishment of a credit union has been proposed as a more suitable instrument of financial intermediation. Credit unions are well-recognized globally, serving as mechanisms to address issues of asymmetric information and moral hazard, while also providing essential financial support within smaller communities (Ahmed, 2018). However, the creation of a credit union based on Shari'ah principles has not yet been explored. As a country with a Muslim minority, Serbia has largely been overlooked in discussions about the potential of Islamic finance for socio-economic development. Asutay (2012) highlights that economic and social progress remains a difficult challenge across much of the Muslim world, particularly in non-Muslim majority contexts. While he acknowledges the importance of socio-economic advancement in Muslim societies, the neglect of Muslim minorities in Western countries is a recurring issue. For this reason, recognizing certain aspects of Shari'ah within Serbian law becomes crucial to the discussion. It is necessary to examine how the two legal systems – Islamic and Serbian – converge or diverge. Before considering the practical implementation of Islamic banking in Serbia, the feasibility of their coexistence must be assessed. Since Islamic banking is fundamentally rooted in Shari'ah principles, the absence of recognition of these principles within Serbia's judicial framework raises questions about its viability. Thus, it is essential to analyze the similarities and differences between Shari'ah and Serbian law: to what extent they align, and where they diverge. If the two systems share common ground on most relevant issues, then the application of Shari'ah principles in Islamic banking would face few obstacles in Serbia. Conversely, if incompatibilities exist and Serbian law fails to recognize the legitimacy of Islamic law, the challenge becomes how Islamic banking can be implemented in Western contexts such as Serbia. This raises the broader question of how a middle path might be forged – through solidarity and integration of diverse communities—without undermining the primacy of the Serbian legal system (Edge, 2008; Huntington, 1993).

A thorough examination of this issue requires exploring its origins and foundations, identifying points of divergence and convergence, and considering societal norms, harmonization, and the religious and legal dimensions of both systems. Since the debate centers on how Shari'ah law might be recognized and accommodated within Serbia's judicial framework, the discussion is limited to aspects relevant to enabling Islamic banking to develop without undermining the authority and supremacy of Serbian law. Despite the challenges outlined, there is considerable interest in Islamic banking, as many individuals express willingness to engage with institutions that operate according to Islamic principles. This market potential is largely driven by the avoidance of conventional savings accounts due to the prohibition of interest (Becirović, 2013). Islamic banking has grown into a global phenomenon since its emergence in the 1960s, yet within the former Yugoslav republics only two Islamic banks exist: Bosna Bank International (BBI), founded on October 19, 2000, in Bosnia

and Herzegovina, and the United Bank of Albania, formerly known as the Arab-Albanian Islamic Bank, registered in Tirana. Serbia, however, has no Islamic banks and no current plans to establish them. Nonetheless, ongoing discussions about investments from the United Arab Emirates suggest that this trend could shift (Sovilj, 2019). Moreover, recent economic and political developments in Serbia—such as Etihad’s acquisition of JAT and the Belgrade Waterfront project—indicate that Islamic banks are not entirely disconnected from Serbia’s financial landscape (Milenković, Vunjak, & Živkov, 2015).

The introduction of Islamic banks into Serbia’s domestic financial market would generate new capital inflows from multiple sources. To begin with, Islamic banks themselves would bring substantial funds required to establish operations. Since many of the largest Islamic banks are backed by oil magnates and leaders of economically powerful states, securing financial resources would not pose a challenge, provided Serbia creates conditions conducive to their effective functioning. In addition, the Muslim population, representing 3.1% (now 4.2%) of Serbia’s total population according to the 2011 census, constitutes a potential initial client base for Islamic banking (Lekpek, 2016). Distrust of conventional banks and the rejection of interest-based practices have led many Muslims with surplus funds to avoid depositing money in domestic institutions. A particularly important source of deposits would be Muslims working abroad, along with the remittances they send to relatives in Serbia, much of which currently remains outside the reach of local banks. Importantly, Islamic banks do not restrict services on religious or ethnic grounds, meaning they are accessible to non-Muslims as well, though Muslims are expected to form the majority of clients. Given the growing interest in Islamic banking, this study examines the feasibility of its application in Serbia, with particular attention to legal regulations. Because Islamic banking prohibits interest-based transactions, its financial instruments differ significantly from those of conventional banks. The absence of an appropriate legal framework has been a major obstacle to the expansion of Islamic banking and its entry into new markets (Becirović, 2014). Consequently, it is essential to assess the compatibility of Islamic banking practices with Serbian law in order to determine whether such institutions can operate in accordance with both Shari’ah principles and national regulations.

ANALYSIS OF THE SURVEY ON THE POTENTIAL ESTABLISHMENT OF ISLAMIC BANKING IN SERBIA AND SANDZAK

Research Methodology

This case study combined participant observation with the collection of artefacts and texts, applying a qualitative approach to evaluate and utilize the data effectively. In addition, 783 questionnaires were distributed to assess awareness of Islamic financing models, willingness to participate, and related issues. The survey was conducted between March 14 and March 21, 2021, across the Sandžak region (Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Nova Varoš, Prijepolje, Priboj) as well as in Belgrade, Novi Sad, and Subotica, where sizeable Muslim populations reside. Of the 783 questionnaires, 710 were deemed valid for analysis, yielding a 91% response rate, an exceptionally strong

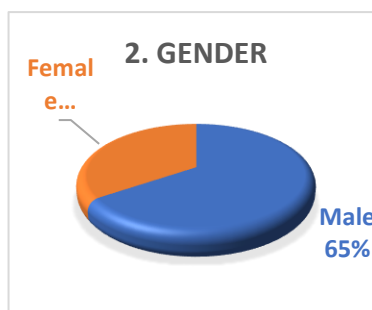
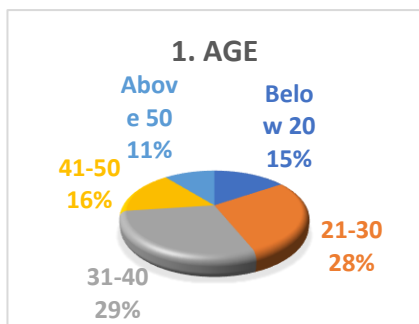
return for this study. The collected data will be processed and examined using quantitative methods.

The survey employed closed-ended questions, analyzed quantitatively rather than qualitatively. Variables were measured using Likert scales, a widely recognized survey instrument. Respondents evaluated items on either five- or seven-point scales. Two specific scales were applied: a five-point scale ranging from “Strongly Agree” to “Strongly Disagree,” and another ranging from “Not Familiar” to “Very Familiar.” The questionnaire was administered via the KwikSurveys platform over a two-week period and was structured into five categories. The first category gathered personal details, serving as guiding variables for subsequent analysis. The remaining categories addressed the core dimensions of the study: awareness of Islamic finance, standards of Islamic banking, perceptions of Islamic financing models, demand for such models, knowledge of sustainable development, and readiness to engage with Shari’ah-compliant financial practices.

Data analysis will be conducted using SPSS. Each questionnaire was coded and formatted for software compatibility. Two analytical approaches will be employed. The first is descriptive, presenting findings in a straightforward manner without excessive interpretation. The second involves inferential statistical analysis, including cross-tabulations to examine relationships between demographic variables (such as age and nationality) and survey responses. Trends will be tested against the null hypothesis, followed by concise commentary on the results. The final chapter will synthesize descriptive findings with statistical inferences, presenting a comprehensive analysis of the questionnaire data.

The Demographic Profile

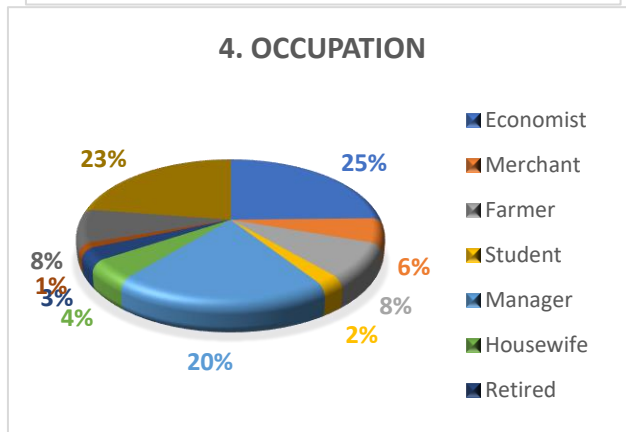
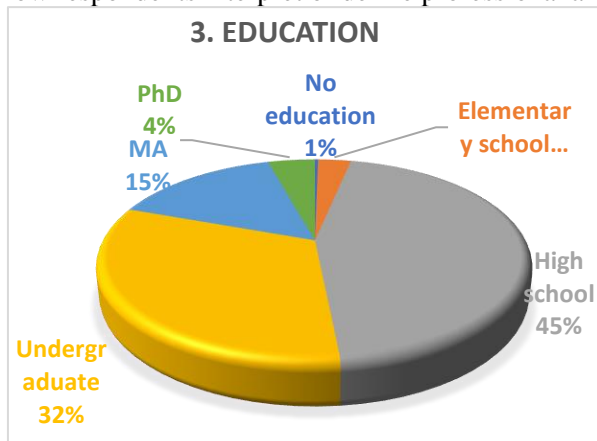
This section presents the demographic characteristics of the respondents, including age, profession, educational attainment, and place of birth. The majority of participants fall within the 20–40 age group, representing working individuals who are key contributors to the economic activity of both Serbia and the Sandžak region. Since the study partly seeks to evaluate the potential establishment of Islamic finance through profit-and-loss sharing models in these areas, the strong representation of respondents within this economically active age bracket is particularly encouraging.

The graphs illustrate the gender distribution of respondents, showing a clear imbalance, with men comprising 65% of the sample. This indicates a notable gender bias, as reaching female participants proved more challenging despite the survey being conducted nationwide.

Another distinguishing factor among the sample is educational attainment, which is often regarded in Islamic finance as a key determinant of awareness regarding its principles and mechanisms. The data revealed that none of the respondents lacked formal qualifications; 32% held undergraduate degrees, 45% had completed secondary education, 15% possessed master's degrees, and 4% held doctorates. These figures suggest that the respondents generally came from an educated background, albeit at varying levels.

When asked about their employment, profession, or occupation, responses were diverse, with no single category dominating. Given the relatively young age profile of the participants and their educational achievements, these results may raise questions about how respondents interpret or define professional and academic roles.

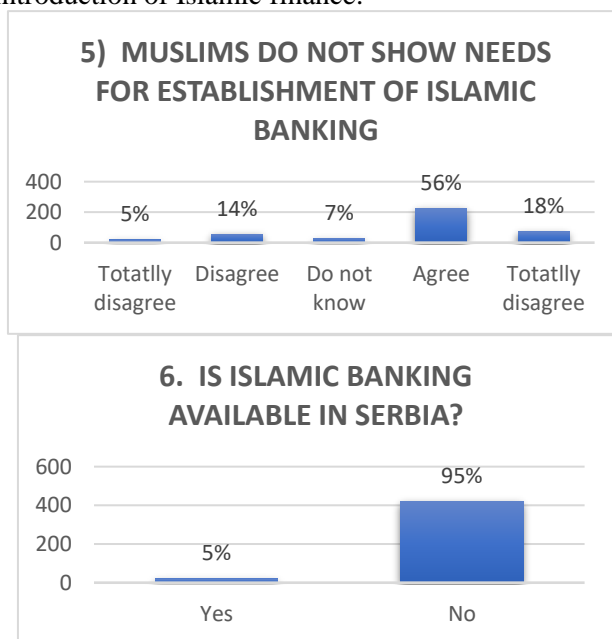

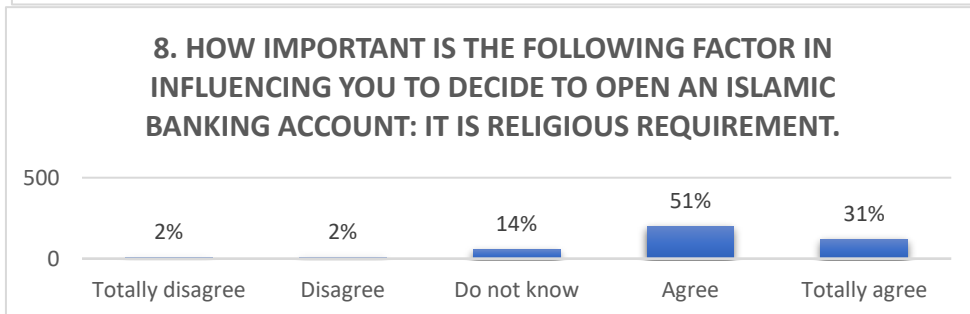
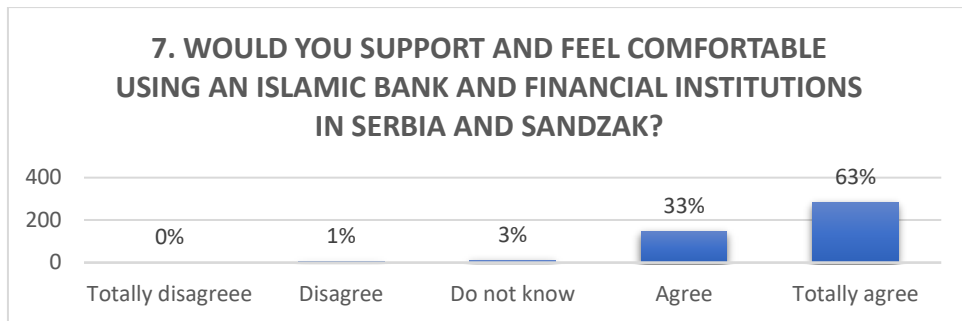
In Serbia, and particularly in the Sandžak region, most Muslims are employed by small-scale entrepreneurs who typically offer low wages. As a result, opportunities for individuals in Sandžak to access credit are further constrained by the suitability criteria applied within the banking sector. Since this survey also examines, among

other factors, the role of shared community bonds in shaping business relationships, these findings may prove significant in the later stages of the study.

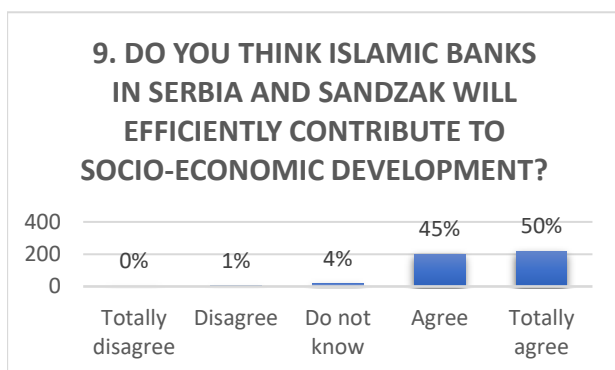
Islamic Moral Economy and Finance

This portion of the questionnaire examined Islamic moral economy and finance as a postmodern phenomenon developed to address the underdevelopment of Muslim communities. The survey results revealed a widespread lack of awareness of Islamic moral economy, a finding confirmed by the majority of respondents. Historically, the Sandžak region has concentrated on the survival of its Muslim population; however, recent political changes have shifted attention toward economic growth and development. In this context, Islamic moral economy is increasingly positioned as a potential driver of community advancement. Another notable outcome of the survey is that a significant majority of respondents (74%) indicated that they do not demand the immediate introduction of Islamic finance.

When asked whether they would use and support Islamic banking if it were available, an overwhelming 99% of respondents expressed agreement. The primary reason for this attitude was identified in Question 8, where 82% of participants stated that religion was the motivating factor for engaging with Islamic banking. Survey results further revealed that 95% of respondents were aware of the absence of Islamic banking in Serbia and the Sandžak region. Interestingly, 74% indicated that Muslims do not currently express a strong demand for establishing Islamic banks. Nonetheless, Question 7 highlighted that 96% of participants would feel more comfortable conducting financial transactions through an Islamic bank.

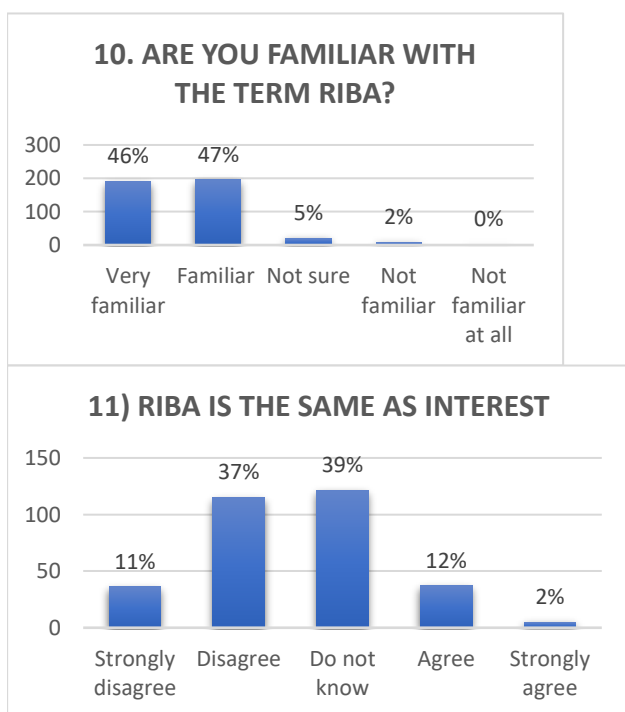
Survey results show that 95% of respondents expect Islamic banks to pursue developmental objectives that extend beyond mere Shari'ah compliance. These expectations include poverty reduction, environmentally sustainable economic practices, support for small businesses and start-ups, socially oriented projects,

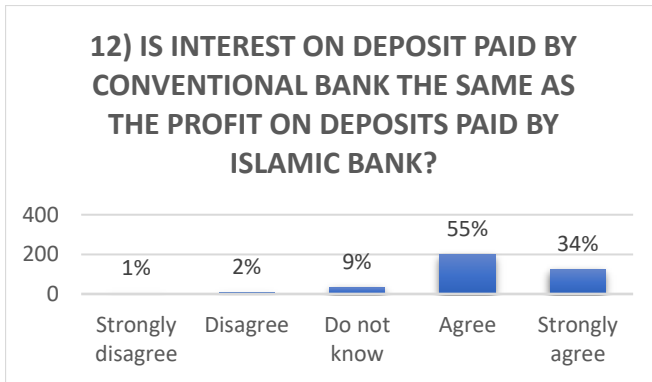
improved employment opportunities, women’s empowerment, and financing of social expenditures.

In essence, the establishment of Islamic banking in Serbia and the Sandžak region cannot be justified solely on the basis of religious law. Rather, it must also respond to the broader developmental aspirations of the Islamic moral economy, which emphasizes the impact of finance on human welfare. Thus, Shari’ah compliance in form alone would not meet the expectations of Muslims in Serbia and Sandžak unless it is accompanied by substantive measures that address social and economic outcomes.

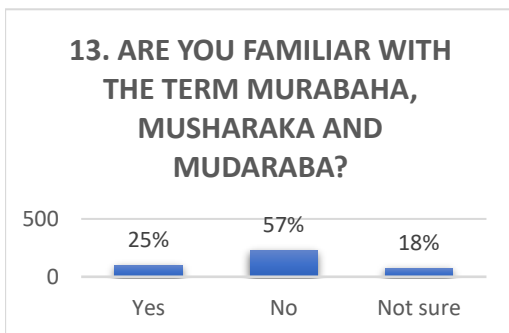
Perceptions of Islamic Financial Principles

The graph illustrates participants’ perceptions of Islamic principles that differentiate Islamic finance from conventional banking. When asked about the fundamental concept of riba (interest), 93% of respondents indicated familiarity with the term. However, when questioned whether the interest charged by banks is equivalent to riba, 48% stated it was not, while 39% admitted uncertainty. This discrepancy suggests that the initial high level of reported awareness does not accurately reflect the community’s understanding of one of the core principles of Islamic finance. Further, 89% of respondents agreed with the statement that deposit payments in conventional and Islamic banks are essentially the same. These contradictory findings reveal that community perceptions are heavily influenced by prevailing assumptions about the banking sector, rather than by substantive knowledge or education regarding Islamic financial principles.

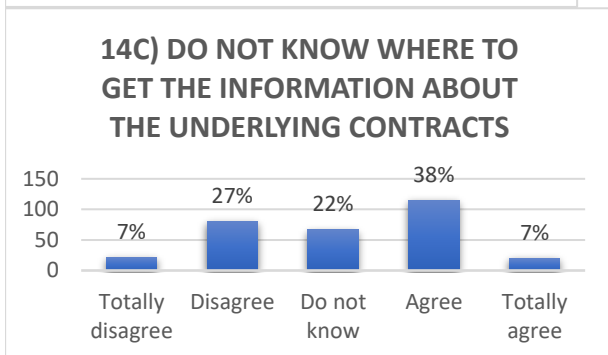
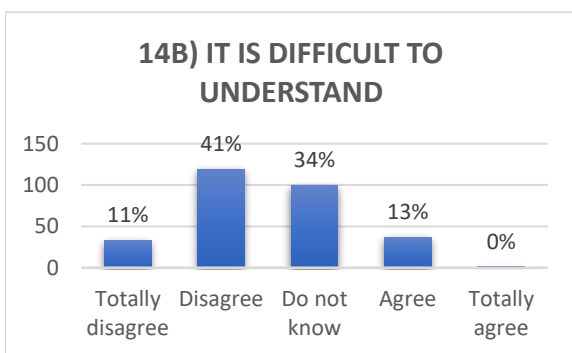
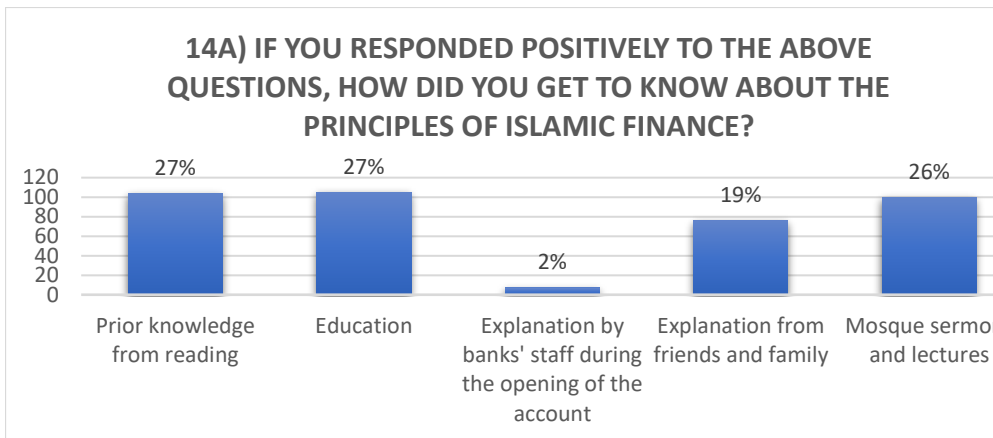

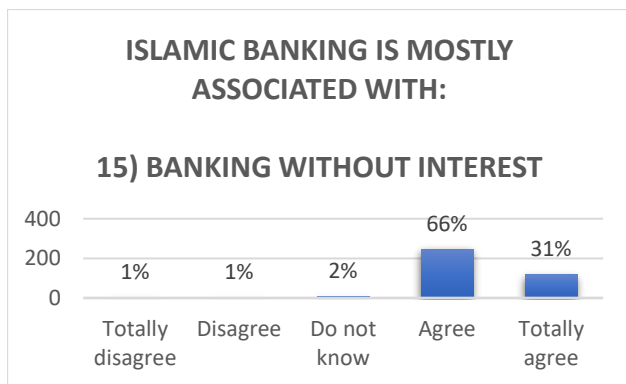
The graphs addressing financial contracts reveal that most respondents lack knowledge of their meaning or application in the context of Islamic financial arrangements. While there is a general interest in Islamic financial products, the specific details and structural mechanisms underpinning these contracts remain largely unfamiliar to participants.

The graphs shed light on the reasons behind the limited awareness and understanding of Islamic financial products. Respondents identified their main sources of knowledge as the internet (27%), university education (27%), family and friends (19%), and religious authorities (26%). Despite these channels, more than 80% of participants reported that Islamic finance concepts are difficult to grasp. In reality, many of these principles are relatively straightforward, suggesting that insufficient efforts have been made to raise awareness. Furthermore, 45% of respondents stated that they do not know where to access reliable information, indicating that limited material has been published in the Bosnian language to effectively inform and engage the community.

The graphs highlight participants' awareness of the role of Islamic banking. Question 15 emphasizes the removal of interest from the banking sector as a defining function, with 97% of respondents affirming this principle.

Readiness to Engage with Islamic Banking

There is evident concern regarding the level of understanding of Islamic financial principles and models, which stems not only from a general lack of awareness but also from the absence of Islamic banking institutions in Serbia. Without such institutions, the practical functioning of Islamic banks remains unfamiliar to most respondents. This explains why the majority of participants indicated that they do not know where to access information about Islamic finance contracts, as very little material has been published in local languages to raise awareness and provide guidance.

There appears to be a sense of idealized expectations surrounding Islamic banks, likely stemming from the fact that such institutions have not yet been established in Serbia, leaving respondents without a practical reference point for their performance. The final survey question, which asked participants whether they would be willing to engage with an Islamic bank, proved especially significant. A strong majority (90%) expressed readiness to do so, particularly for purposes such as investment opportunities, establishing or expanding entrepreneurial ventures, and purchasing homes. These areas of concern, as confirmed by the survey, are not adequately addressed by existing conventional banks.

From these findings, it can be concluded that most respondents are open to engaging with Islamic finance, whether through business partnerships or broader community involvement. However, this willingness is tempered by a notable lack of knowledge and awareness, which remains a key barrier to effective participation.

CONCLUSION

This final section summarizes the main findings of the study. The success of Islamic banking and finance has reached a global scale, with numerous institutions engaging daily in diverse transactional arrangements. The full or partial Islamization of conventional financial institutions has become common practice, with not only financial organizations but also regulatory authorities showing readiness to accommodate Islamic finance. Several European countries, including the United Kingdom and France, have even amended their legal frameworks to enable the establishment of Islamic financial institutions. Such legal and institutional reforms

have significantly contributed to the growth of Islamic finance by expanding liabilities (savings) and assets (investments), while also integrating members of communities who previously avoided participation in the financial system due to the absence of Shari'ah-compliant alternatives. Introducing Islamic finance as an alternative paradigm in Serbia and the Sandžak region is therefore expected to foster human-centered development by addressing the financial needs of local communities. The findings confirm that establishing Islamic financial institutions would meet the expectations of the Muslim community by embedding value-based approaches into economic activity. Potential institutions would respond to the religious and cultural needs of Muslims in Serbia and Sandžak, enabling them to participate as equal citizens in business and financial transactions aligned with their faith. This reflects a strong desire within the community to replace interest, speculation, and prohibited transactions with Shari'ah-compliant alternatives. The empirical findings derived from the questionnaires demonstrate that Muslims in Serbia and the Sandžak region strongly support the introduction of Islamic finance as an instrument of Islamic economics. Such a system is envisioned to promote socio-economic development and social justice by enhancing financial inclusion and diversification for both Muslims and non-Muslims in Serbia.

The research further indicates that Muslims prefer interest-free, Shari'ah-compliant transactions offered within Islamic institutional frameworks. Their choice to engage in Islamically valid financial dealings is shaped by religious norms embedded in Islamic ontology. Only under the principle of *darura* (necessity), in this case, the absence of Islamic finance, are Muslims permitted to use conventional banks. It is therefore unsurprising that survey participants expressed high expectations of Islamic finance in fulfilling the objectives of the Islamic moral economy.

Existing studies in Islamic finance emphasize the responsibility of Shari'ah scholars to educate Muslim communities and prepare them for engagement with Islamic banks. Awareness and communication of Islamic finance, as a subsystem of the Islamic moral economy, must be articulated not merely as a compliance movement but as a substantivist initiative aimed at empowerment and transformation, consistent with the Islahi axiom. Achieving these aspirations requires the establishment of supportive environments and regulatory frameworks, informed by institutional economics. This approach recognizes that: (i) culture shapes norms and values, (ii) values define institutional and regulatory settings, (iii) institutions determine organizational structures, and (iv) organizations facilitate appropriate transactions. Institutional economics thus provides a model for introducing new organizational structures, including Islamic finance. Additionally, the development of adequate resources to support this process was highlighted as essential.

The absence of strong Islamic leadership is regarded as a fundamental obstacle to the establishment of Islamic banking and finance. Interestingly, some Muslim-majority countries introduced Islamic financial institutions much later than certain European states. In the case of the Sandžak region, which forms part of Serbia, political capacity has developed over the past two decades, enabling the community to elect its own representatives to official institutions. However, due to a century of political marginalization, Sandžak initially prioritized issues of basic survival rather than Islamic finance. Looking ahead, it is anticipated that political and religious priorities

will increasingly shift toward entrepreneurship and financial needs in response to the expectations of the Muslim electorate.

The rationale for establishing Islamic finance is rooted in *maqasid Shari'ah* (the objectives of Islamic law), which translates Islamic axioms into practical mechanisms designed to create a paradigm shift in financial and economic dealings, ensuring they are conducted in a religious-ethical manner. The purpose of Islamic banking and finance extends beyond contractual capital transfers; it must also consider implications for welfare and socio-economic development.

Although the Serbian government has not actively promoted Islamic banking, some academic and media contributions have expressed support. Survey participants emphasized that influential figures in Serbia and Sandžak should prioritize efforts to establish Islamic banks or micro-credit institutions as an initial step, with further developments to follow in order to achieve full integration into the international financial system.

The findings of this research suggest that there is a viable market base for value-driven initiatives such as Islamic finance. Introducing Islamic banks and related institutions would likely strengthen trust and customer loyalty through religious bonds. Despite the challenges discussed, Islamic banking and finance in Serbia are expected to create new opportunities for marginalized members of society, thereby enhancing financial inclusion and contributing to economic growth. Moreover, Islamic banking is envisioned to play a significant social role within the framework of the Sustainable Development Goals (SDGs) by safeguarding land, labor, and capital from exploitative capitalist practices.

REFERENCES

1. Ahmed, H., (2002) Financing Micro enterprises: An Analytical Study of Islamic Microfinance Institutions, *Islamic Economic Studies*, 9 (2).
2. Anwar, M. and Saeed, M., (2017), Reorganization of Islamic banking: a new proposal, *American Journal of Islamic Social Sciences*, 4(2).
3. Archer, S., Karim, R.A.A., and Nienhaus, V., (2009), *Takaful Islamic Insurance – Concepts and Regulatory Issues*, Wiley, Singapore.
4. Asutay, M. (2010) *Islamic Banking and Finance and its Role in GCC-EU Relationship: Principles, Developments and the Bridge Role of Islamic Finance*, published in 'The EU and the GCC: Challenges and Prospects under the Swedish EU Presidency', (Eds) Christian Koch and Leif Stenberg, Gulf Research Centre, Dubai, UAE.
5. Asutay, M. and A.F. Harningtyas, (2015) Developing *Maqasid al-Shari'ah* Index to Evaluate Social Performance of Islamic Banks: A Conceptual and Empirical Attempt, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1 (1).
6. Asutay, M., (2007a) A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System, *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*.
7. Asutay, M., (2007b) Conceptualization of the Second Best Solution in Overcoming the Social Failure or Islamic Finance: Examining the Overpowering HomoisLAMICUS by Homoeconomicus, *IIUM Journal of Economics and Management*, 15 (2).

8. Asutay, M., (2010) Islamic Microfinance: Fulfilling Social and Developmental Expectations, In Finance (ed.), Islamic Finance: Instruments and Markets. London: Bloomsbury.
9. Asutay, M., (2012) Conceptualizing and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance, Asian and African Area Studies, 11 (2).
10. Asutay, M., (2013) Islamic Moral Economy as the Foundation of Islamic Finance, In V. Cattelan (ed.), Islamic Finance in Europe: Towards a Plural Financial System. Cheltenham: Edward Elgar.
11. Aziz, M.N. and Mohamad, O.B., (2016), Islamic social business to alleviate poverty and social inequality, International Journal of Social Economics, 43(6).
12. Bachiochi, P.D. and Weiner, S.P., (2012) Qualitative data collection and analysis, Handbook of research methods in industrial and organizational psychology.
13. Becirović, Suad, (2013) Analiza mogućnosti osnivanja islamske banke u sjevernom Sandžaku, u Ekonomski izazovi, godina 2, broj 4.
14. Becirovic, Suad, (2014) Pravni izazovi kod osnivanja islamskih banaka u Srbiji, u Pravne teme, godina 2, broj 3.
15. Bryman, A., (2004). (2nd Ed) Social Research Methods, Oxford University Press, New York.
16. Chapra, M. U., (1992) Islam and the Economic Challenge, Leicester, The Islamic Foundation / IIIT.
17. Cicourel, A., (2016) Method and measurement in sociology.
18. Edge, I., (2008) 'Does Islam fit with our law?' The Sunday Times, February 5, 2008, London.
19. El Qorchi, M., (2005) Islamic finance gears up. Finance and Development.
20. El-Ashker, A. and R. Wilson, (2006) Islamic Economics: A Short History, Leiden: Brill.
21. Ernst & Young Report, (2012) 'The World Islamic Banking Competitiveness Report', Available online at: <http://emergingmarkets.ey.com/wp-content/uploads/downloads/2012/03/>
22. Flick, U., (2015) Introducing research methodology: A beginner's guide to doing a research project, Sage.
23. Folkestad, B., (2008) Analysing interview data: Possibilities and challenges, Eurosphere online working paper series, Working Paper No.13, December, 2008.
24. Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, U.D. and Dewaard, P.J., (2016) Research methods in the social sciences, United States: W.H.Freeman & Co.
25. Hadzic, Fikret, (2005) Islamsko bankarstvo i ekonomski razvoj, Ekonomski fakultet, Sarajevo.
26. Hadzic, Mirosljub, (2009) Bankarstvo, Univerzitet Singidunum, Beograd.
27. Haji Mohammad, M.T.S., (2015), Theoretical and trustees' perspectives on the establishment of an Islamic social (Waqf) bank, Humanomics, 31(1).
28. Halilović, Alija, (2001) The identity card of Sandžak, SENT No. 7-8, Novi Pazar, November.
29. Har, K.Y., and Ta, H.P., (2000), A study of bank selection decisions in Singapore using the Analytical Hierarchy Process, International Journal of Bank Marketing, 18(4).
30. Hassan Farooqi, A., (2016), Islamic social capital and networking, Humanomics, 22(2).
31. Hinić, B., Šojic, M., (2014) '130 godina Narodne banke Srbije', u Časopis Bankarstvo, 1884-2014, Beograd, broj. 3.

32. Ikpeze, C.H., (2015) Data Collection and Analysis. In Teaching across Cultures, Sense Publishers, Rotterdam.
33. Inkpen, M.S., Lemmer, M., Fitzpatrick, N., Milan, D.C., Nichols, R.J., Long, N.J. and Albrecht, T., (2015) New insights into single-molecule junctions using a robust, unsupervised approach to data collection and analysis, *Journal of the American Chemical Society*, 137(31).
34. Iqbal, M. and Llewellyn, D.T. (Eds.) (2002), *Islamic banking and finance: new perspectives on profit-sharing and risk*, Cheltenham: Edward Elgar.
35. Iqbal, Z. and Mirakhor, A., (2007) *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*, John Wiley & Sons.
36. Iqbal, Z. and Mirakhor, A., (2009) *Uvod u islamske finansije: teorija i praksa*, Mate, Zagreb.
37. Jankovic, Slobodan M., (2016) *Dizajn istraživanja*, MEDRATR, Kragujevac.
38. Jovanovic, Nebojsa, (2017) "Islamsko bankarstvo prema EU (zapadnom) bankarstvu: nastanak i pravne osnove islamskog bankarstva", u *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom EU*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
39. Kerlinger, F. N., (1979) *Behavioural research: A conceptual approach*, New York, Holt, Rinehart, Kruger, F., Bader, S., Hein, A. and Kirste, T., 2017, November. A Virtual Research Environment to Support Remote Behaviour Monitoring from Data Collection to Analysis. In 2017 IEEE International Conference on Data Mining Workshops (ICDMW), IEEE.
40. Khairi, M.S. and Baridwan, Z., (2015) An empirical study on organizational acceptance accounting information systems in Sharia banking, *The International Journal of Accounting and Business Society*.
41. Lateh, N., Ismail, S., and Ariffin, N. M., (2009) Customers' perceptions on the objectives, characteristics and selection criteria of Islamic bank in Thailand, *Gadjah Mada International Journal of Business*, 11(2).
42. Lekpek, Ahmedin, (2016) "Islamsko bankarstvo u Srbiji: mogućnosti i prepreke", u *Novi vek političke ekonomije*, Univerzitet u Beogradu-Fakultet političkih nauka, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
43. Lewis, S., (2015) Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches, *Health promotion practice*, 16(4).
44. Marinkovic, Srdjan, (2013) *Islamsko nasuprot konvencionalnom bankarstvu: uporedna analiza aranžmana finansiranja*, Rad je deo istraživačkog projekta pod šifrom 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški prvaci ekonomskog razvoja i usklađivanja zahtevima EU), finansiranog od strane Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.
45. Mawdudi, A.A., (2011) *First Principles of Islamic Economics*, Leicester, The Islamic Foundation.
46. Meutia, I. i Febrianti, D., (2017), *Islamic Social Reporting in Islamic Banking: Stakeholders Theory Perspective*, U SHS Web of Conferences (Vol. 34). EDP Sciences.
47. Milenkovic I., Vunjak N., Zivkov D., (2015) Najznačajniji proizvodi i usluge islamskog bankarstva, u *Ekonomski pogledi*, vol. 17, broj 3.
48. Milovanović D., Nenadić N., Todorčić V., (2012) *Studija o unapređenju zakonodavnog procesa u Republici Srbiji*, GIZ, Beograd; član 72-a Zakona o Narodnoj banci Srbije.
49. Mumunovic, Saša i Ljubic, Marijana, (2012) "Zahtevi za adekvatnosti kapitala u konvencionalnom i islamskom bankarstvu i izazovi ekonomske krize", u *Megatrend revija*, Megatrend univerzitet, Beograd.

50. Nawaz, T. and Haniffa, R., (2017), Determinants of financial performance of Islamic banks: An intellectual capital perspective, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 8(2).
51. Neuman, W.L., (1994) *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*, Allyn and Bacon, Boston.
52. Palinkas, L.A., Horwitz, S.M., Green, C.A., Wisdom, J.P., Duan, N. and Hoagwood, K., (2015) Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research, *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5).
53. Racic, Željko, (2018) *Bankarstvo*, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad.
54. Sadr, K and Iqbal, Z. (2002) Choice between debt and equity contracts and asymmetrical information: some empirical evidence.
55. Saeed, S. and Shah, F.M., (2016), Impact of performance appraisal on employees motivation in Islamic banking, *Arabian Journal of Business and Management Review (Oman Chapter)*, 5(7).
56. Samra, E., (2016), *Corporate governance in Islamic financial institutions*.
57. Sećeragić, Bisera, (2009) Perception of the private business sector in Sandžak in the political and economic environment, *European Movement in Serbia, Local council in Novi Pazar, Serbia*.
58. Sešić, Bogdan, (1974) *Osnovi logike*, Naučnaknjiga, Beograd.
59. Shaban, M., Duygun, M. and Fry, J., (2016), SME's lending and Islamic finance. Is it a "win-win" situation?, *Economic Modelling*.
60. Sharif, R., (1996) *Guidelines to Islamic Economics: Nature, Concepts and Principles*, Dhaka: Bangladesh Institute for Islamic Thought.
61. Sindik, Joško, (2014) *Osnove istraživačkog rada u sestrinstvu*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik.
62. Sovilj, Ranko, (2019) *Pravni okvir poslovanja islamskih banaka – mogućnost primene bazelskih standarda*, projekat 179023 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
63. Štrbac, M., (2013) *Kontrolna funkcija Narodne banke Srbije sa posebnim osvrtom na pokazatelj adekvatnosti kapitala*, Univerzitet Singidunum, Beograd.
64. Sundararajan, V. & Errico, L., (2002) *Islamic Financial Institutions and Products in the Global Financial System: Key Issues in Risk Management and Risks Ahead*, IMF Working Paper WP/02/192.
65. Taylor, S.J., Bogdan, R. and DeVault, M., (2015) *Introduction to qualitative research methods: A guidebook and resource*, John Wiley & Sons.
66. *TheWorld-Islamic-Banking-Competitiveness-Report.pdf* Accessed Date: 12th April 2021.
67. Topoljak, Sulejman, (2015) *Islamsko bracno pravo*, El-Kelimeh, Novi Pazar.
68. Vaioleti, T.M., (2016) *Talanoa research methodology: A developing position on Pacific research*, *Waikato Journal of Education*, 12(1).

Websites

Source: Dubai Islamic Bank 2012. Condensed Interim Financial Information, Karachi, Pakistan.
<http://www.dibpak.com/Upload/3082012131341Financial%20Statement%20June%202012.pdf>. Accessed Date 11th March 2021.

REZIME

Ovaj rad se bavi istraživanjem mogućnosti institucionalizacije islamskog bankarstva u Srbiji. U radu se daje obrazloženje utemeljeno na potrebama za uspostavljanje islamskog bankarstva u Srbiji i Sandzaku. Osim toga, ova studija pokušava objasniti kako osnovni ekonomski zakoni ponude i potražnje mogu utjecati na okolnosti i dati komercijalna i racionalna opravdanja za uspostavljanje islamskog bankarstva. U Srbiji trenutno ne postoji islamsko bankarstvo i srodna financijska industrija. Dosadašnja loša društveno-političko-ekonomska situacija se donekle poboljšala od 2001. godine, kada su demokratsko otvaranje i šire političko sudjelovanje omogućili novim političkim skupinama da preuzmu vodstvo. Osim toga, muslimani zapravo traže suštinske promjene koje će utjecati na društveno-ekonomski razvoj muslimanskih manjina u Srbiji. U tom smislu, ovo istraživanje će dati važan doprinos pronalazenju originalnog rješenja za vjerske zajednice u cilju postizanja njihove ekonomske održivosti i potpune društvene uključenosti. Stoga, ovo će istraživanje doprinijeti širem saznanju o tome kako bolje pomoći ublažavanju siromaštva i ublažavanju društvenih bolesti uzrokovanih sudjelovanjem u ilegalnim aktivnostima, a koje su u velikom broju slučajeva rezultat socijalne i ekonomske isključenosti najranjivijih skupina u društvu. Dolazak islamskih banaka na bankarsko tržište Srbije omogućio bi povećan priljev financijskih sredstava u bankarski sektor Srbije iz više izvora. Prvo, islamske banke bi donijele značajna sredstva koja su im potrebna za pokretanje posla. S obzirom na to da su najveće islamske banke uglavnom u vlasništvu moćnih ljudi naftne industrije i ljudi koji vode iznimno moćne države, financijska sredstva Srbiji ne bi bila problem za stvaranje uvjeta za normalno funkcioniranje islamskih banaka. Drugo, značajan udio muslimanskog stanovništva za koji se pretpostavlja da je zainteresiran za razvoj islamskog bankarstva na državnom ekonomskom tržištu, koji u ukupnom stanovništvu Republike Srbije prema popisu stanovništva iz 2011. godine iznosio 3,1%, može biti značajna početna faza klijenata za Islamsku banku. Nedovoljno povjerenje u domaće banke i odbojnost prema kamatnom poslovanju doveli su do situacije da muslimansko stanovništvo s viškom sredstava izbjegava štednju u bankama. Najznačajniji deponenti islamskih banaka mogu biti muslimani koji žive i rade u inozemstvu, kao i njihova rodbina kojima šalju novac. Većina tog novca nedostupna je domaćim bankama. Nadalje, kako se politika islamskih banaka ne temelji na segregaciji stanovništva po vjerskoj ili rasnoj osnovi, islamske banke su dostupne i nemuslimanima, iako je realno očekivati da će najveći klijenti biti muslimani. Ova studija ima za cilj analizirati mišljenja učesnika upitnika uz usporedbu artefakata i tekstova, procijeniti i optimalno iskoristiti sve podatke. Upitnik je postavljen kako bi se procijenila svijest o islamskim modelima financiranja, spremnost za sudjelovanje i druga srodna pitanja. Rezultati su jasno pokazali spremnost i volju učesnika upitnika da je islamsko bankarstvo dobrodošlo u Srbiji i Sandžaku. Proces ulaska islamskih banaka na tržište nemuslimanskih zemalja, kao što je to slučaj sa Srbijom, treba organizirati na način da država, Islamska razvojna banka i moćna, međunarodno priznata islamska banka, budu nositelji ovog poduhvata i aktivno sudjeluju u tom poduhvatu. Bez zajedničkog djelovanja ovih entiteta, ulazak i djelovanje islamskih banaka u konvencionalne sustave nemuslimanskih zemalja može biti vrlo teško.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA EKONOMSKI IZAZOVI

- Miloš Milosavljević, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu, Srbija
- Svetlana Mihić, Fakultet za uporabne društvene studije, Slovenija
- Mirza Tihić, Whitman School of Management at Syracuse University, New York
- Medenica Mitrović Dijana, Fakultet za poslovni menadžment, Crna Gora
- Mešković Admir, Internacionalnu univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
- Ujkanović Enis, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Grgurec Iva, Fakultet organizacije i informatike, Hrvatska
- Ostojić Bojana, Univerzitet Edukons, Srbija
- Saračević Muzafer, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Okanović Milan, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu, Srbija
- Pilav Velić Amila, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
- Grgurević Nikša, Univerzitet Adriatik, Crna Gora
- Bećirović Suad, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Arsić Ljiljana, Univerzitet u Prištini, Srbija
- Meta Mehmed, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Novalija-Islambegović Selma, Univerzitet u Tuzli, Bosna i Hercegovina
- Blečić Miro, Univerzitet Mediteran, Crna Gora
- Bektović Džemil, Međunarodni balkanski univerzitet, Severna Makedonija
- Nedanovski Pece, Univerzitet Ćirilo i Metodije, Skoplje, Severna Makedonija
- Bušatlić Senad, Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
- Todosijević Radmilo, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
- Ljajić Samir, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Petres Tibor, Univerzitet Szeged, Mađarska
- Dobardžić Eldin, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Ljajić Amela, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Haris Zogić, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Samed Jukić, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

LIST OF REVIEWERS OF THE JOURNAL ECONOMIC CHALLENGES

- Milosavljević Miloš, Faculty of organisational sciences, University of Belgrade, Serbia
- Svetlana Mihić, School of Advanced Social Studies, Slovenia
- Mirza Tihic, Whitman School of Management at Syracuse University, New York
- Medenica Mitrović Dijana, Faculty of Business and Management, Montenegro
- Mešković Admir, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Ujkanović Enis, University of Novi Pazar, Serbia
- Grgurec Iva, Faculty of Organisation and Informatics, Croatia
- Ostojić Bojana, Educons University, Serbia
- Saračević Muzafer, University of Novi Pazar, Serbia
- Okanović Milan, Faculty of organisational sciences, University of Belgrade, Serbia
- Pilav Velić Amila, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Grgurević Nikša, Adriatik University, Montenegro
- Suad Bećirović, University of Novi Pazar, Serbia
- Arsić Ljiljana, University of Priština, Serbia
- Meta Mehmed, University of Novi Pazar, Serbia
- Novalija-Islambegović Selma, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina
- Blečić Miro, University Mediteran, Montenegro
- Bektović Džemil, International Balkan University, North Macedonia
- Nedanovski Pece, University Ss. Cyril and Methodius- Skopje, North Macedonia
- Bušatlić Senad, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Todosijević Radmilo, University of Novi Sad, Serbia
- Ljajić Samir, University of Novi Pazar, Serbia
- Petres Tibor, University of Szeged, Hungary
- Dobardžić Eldin, University of Novi Pazar, Serbia
- Ljajić Amela, University of Novi Pazar, Serbia
- Haris Zogić, University of Novi Pazar, Serbia
- Samed Jukić, University of Novi Pazar, Serbia

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Pri prijavi rada autori šalju dva posebna dokumenta:

1. **Naslovna strana** i 2. **Tekst rada**.

Naslovna strana treba da sadrži sljedeće informacije:

NAZIV RADA
(TIMES NEW ROMAN, FONT 13, BOLD, CENTRIRANO, VELIKA SLOVA)

Ime Autora (Times New Roman, font 10, bold, centrirano, velika i mala slova)
Institucija u kojoj je autor zaposlen (font 10, normal, centrirano, velika i mala slova)
Grad, zemlja (font 10, normal, centrirano, velika i mala slova)
E-mail (font 10, kurziv, centrirano, velika i mala slova)
ORCID (font 10, centrirano, kurziv)

Drugi dokument, koji sadrži tekst rada, treba formatirati na sljedeći način:

NAZIV RADA
(TIMES NEW ROMAN, FONT 13, BOLD, CENTRIRANO, VELIKA SLOVA)

Apstrakt

(Times New Roman font 10, obostrano poravnanje)
Apstrakt treba biti od 100 do 200 riječi.

Ključne riječi: (Times New Roman, font 10, bold, lijevo poravnanje)

TITLE OF THE PAPER
(TIMES NEW ROMAN, 13 POINT, BOLD, CENTRED, UPPER CASE)

Abstract

(Times New Roman 10-point, justified)
Abstract should be between 100 and 200 words

Keywords: (Times New Roman, 10-point, bold, alignment left)

NASLOVI (TIMES NEW ROMAN, FONT 12, BOLD, VELIKA SLOVA I OBOSTRANO PORAVNANJE)

Rad treba biti u formatu B5 (17,6 x 25.1cm). Margine: top – 2.5 cm; bottom – 2.5 cm; left – 2.5 cm; right – 2.5 cm. Tekst treba biti jediničnog proreda u jednoj koloni pisan fontom Times New Roman veličine 11. Rad treba biti obima od 7 do 14 stranica.

Podnaslovi (Times New Roman, font 11, normal, bold, lijevo poravnanje)

SLIKE I TABELE

Slike, tabele i grafikoni trebaju biti formatirani prema sljedećim uputstvima:

Sve tabele i slike treba numerisati arapskim brojevima;

Tabele i slike treba uvijek navoditi u tekstu numeričkim redoslijedom (tabele i slike zasebno numerisati).

Slike je potrebno slati u elektronskoj formi sa rezolucijom od najmanje 300 dpi. Ukoliko se koristi ilustracija iz štampanog izvora nužno je pismeno odobrenje vlasnika autorskih prava. Slike, tabele i grafikoni trebaju biti u sivoj/beloj/crnoj varijanti.

Broj tabele ili slike treba staviti u **Bold**, lijevo poravnanje, Times New Roman, font 10. (Na primjer: **Tabela #**, **Slika #**)

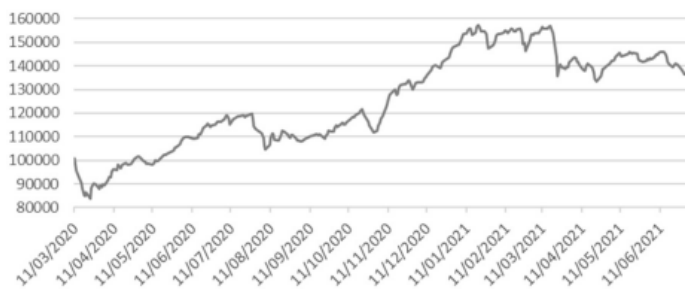
Za svaku tabelu i sliku navedite naslov koji objašnjava sadržaj.

Naslove treba staviti u *kurziv*, lijevo poravnanje, Times New Roman, font 10.

Ispod tabele/slike treba staviti *Izvor* ili *Napomena* (Times New Roman, 10), gdje će staviti izvor tabele/slike uz eventualna dodatna objašnjenja.

Slika 1

Trend berze u Turskoj XU100

Izvor: Kalkulacije autora

Tabela 1

Vrijednosti pseudokorelacijskih koeficijenata determinacije u izolovanom modelu predikcije percepcije kvaliteta nogometa

Model	-2 Log likelihood	Coxov & Snellov R ²	Nagelkerkeov R ²
1	37,039	0,071	0,129

Izvor: : Redžepagić, B., Plojović, Š., & Ujkanović, E. (2013). Mogućnosti tranzicijskog potencijala BH sporta kao i njegovog uspješnijeg povezivanja sa ukupnom bosanskohercegovačkom turističkom ponudom. *Ekonomski izazovi*, 2(4), 15-36. <https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1304015R>

CITIRANJE IZVORA

Citiranje izvora u tekstu je obavezno. Citati u tekstu trebaju biti obilježeni u APA stilu.

Molimo Vas ne koristite fusnote ili endnote za citiranje izvora⁴.

Citiranje u tekstu

Direktni citat

Citirani materijal treba reproducirati od riječi do riječi.

Uvijek navedite prezime autora, godinu izdanja i broj(eve) stranice.

Ako citirate izvor bez brojeva stranica, citirajte broj pasusa (Primjer: paragraf 4) ili druge informacije za identifikaciju (Primjer: Slajd 7, Tabela 2, odjeljak Rezultati).

Svoje podatke možete citirati kao dio rečenice (narativni citat) ili na kraju u zagradi (citat u zagradi).

Ako imate dva autora, pravilo je da koristite riječ 'i' za narativne citate; a '&' za citate u zagradama.

Ako imate tri ili više autora, koristite 'et al.' iza prezimena prvog autora.

Ako citirate izvore sa ugrađenim citatima, uključite ih u citat, ali ne morate citirati ugrađene citate na vašoj referentnoj stranici (samo izvor koji citirate).

Ako citirate materijal sa navodnicima, koristite dvostruke navodnike da biste označili citat i promijenite navodnike u navodnicima u jedan navodnik.

Primjer za narativni citat

Generalni citatni stil je:

Autor (godina) „citat“ (str. #).

Jedan autor: Meta (2015) kaže da „svaki od ovih izvora finansiranja ima svoje posebne karakteristike, svoje prednosti i nedostatke koje treba uvažavati pri njihovom alternativnom izboru.“ (str. 19)

Dva autora: Kalač i Jokić (2017) ističu da „izvestan broj najuspješnijih preduzetnika deo ostvarenih novčanih viškova koristi i za razne humanitarne i društveno korisne namene...“ (str. 73).

Tri ili više autora: Plojović et al. (2022) tvrde: „Resursi (ljudski, materijalni, finansijski) su potrebni za ostvarenje cilja. Npr. ako govorimo o softveru, pa kažemo ljudski resursi, oni su veoma povezani sa kompleksnošću projekta.“ (str. 3)

⁴ Fusnote se koriste za napomene, dopunska objašnjenja, obrazloženje, komentare (digresije) ili dodatno/bliže objašnjenje nekog pojma ili stava. Obično su prikazane ispod glavnog teksta odvojenog linijom u dnu stranice (podnožne napomene), obeležene numerički u glavnom tekstu i u napomeni, i najčešće manjim slovima i razmacima od glavnog teksta.

Primjer za citat u zgradama

Generalni citatni stil je:

„Citat“ (Autor, godina, str. #)

Jedan autor: „Svaki od ovih izvora finansiranja ima svoje posebne karakteristike, svoje prednosti i nedostatke koje treba uvažavati pri njihovom alternativnom izboru.” (Meta, 2015, str. 19)

Dva autora: „Izvestan broj najuspješnijih preduzetnika deo ostvarenih novčanih viškova koristi i za razne humanitarne i društveno korisne namene...” (Kalač & Jokić, 2017, str. 73).

Tri ili više autora: „Resursi (ljudski, materijalni, finansijski) su potrebni za ostvarenje cilja. Npr. ako govorimo o softveru, pa kažemo ljudski resursi, oni su veoma povezani sa kompleksnošću projekta.” (Plojović et al., 2022, str. 3).

Parafraziranje i rezimiranje

Parafraziranje je kada odlomak ili ideju iz drugog djela unesete u svoje riječi.

Parafrazirani odlomak je općenito kraći i sažetiji od originala.

Svoje podatke možete citirati kao dio rečenice (narativni citat) ili na kraju u zgradama (citat u zgradi).

Sažimanje je vrlo slično parafraziranju po tome što uključuje i prenošenje tuđih ideja u svoje riječi kako biste sažimali materijal.

Sažetak uključuje samo glavne tačke i/ili ideje u dužem odlomku ili cijelom djelu.

Ako imate dva ili više autora, koristite riječ 'i' za narativne citate i ampersand '&' za citate u zgradama.

Ako imate tri ili više autora, koristite 'et al.' iza prezimena prvog autora naznačeno ima dodatnih autora.

Uključujete samo autora/godinu iz članka koji sažimate. Ne morate uključiti brojeve stranica ili identifikaciju odjeljka.

Ako citirate više radova u zgradama, stavite citate abecednim redom odvojenim tačkom i zarezom.

Primjer za narativno parafraziranje

Generalni citatni stil je:

Autor (godina) rezime.

Jedan autor: Meta (2015) ističe da investiranje samo ima ekonomskog smisla, ako se na osnovu njega mogu ostvariti efekti.

Dva autora: Kalač i Jokić (2017) navode da se problem ne pojavljuje ukoliko je period lizinga identičan ili približno identičan ekonomskom i tehnološkom veku trajanja predmeta iznajmljivanja.

Tri ili više autora: Plojović et al. (2022) ističu da je komunikacija način prenošenja ideja od jednog subjekta do drugog.

Primjer za parafraziranje u zgradama

Generalni citatni stil je:

Rezime (Autor, godina)

Jedan autor: Investiranje samo ima ekonomskog smisla, ako se na osnovu njega mogu ostvariti efekti (Meta, 2015).

Dva autora: Problem se ne pojavljuje ukoliko je period lizinga identičan ili približno identičan ekonomskom i tehnološkom veku trajanja predmeta iznajmljivanja (Kalač & Jokić, 2017).

Tri ili više autora: Komunikacija je način prenošenja ideja od jednog subjekta do drugog. (Plojović et al., 2022).

Citiranje u literaturi

Numerisana lista izvora i literature (formatirana fontom Times New Roman, veličine 10-point, normal, obostrano poravnanje velika i mala slova) treba biti data na kraju rada na sljedeći način:

Knjiga (monografija)

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (godina). *Naslov knjige* (izdanje). Mjesto izdanja: Izdavač.

Jedan autor: Saračević, M. (2012). *Alati za interaktivnu nastavu matematike i e-učenje: praktikum za nastavnike i profesore matematike, informatike, tehničkog i informatičkog obrazovanja, fizike, hemije i profesore razredne nastave*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Više autora: Plojović, Š., Bušatlić, S., & Bećirović, S. (2022). *Upravljanje projektima: (sa primjerima iz IT industrije)*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.
Prevod djela: Spic, E. H. (2011). *Umetnost i psiha: studija o psihoanalizi i estetici*. (A. Nikšić, prev.). Clio.

Poglavlje u knjizi (monografiji)

Jedan urednik: Lamotte, J., & Smith, K. (2019). Play therapy. U: V. Carrion (ur.), *Assessing and treating youth exposed to traumatic stress* (pp. 129-140). Washington: American Psychiatric Association.

Više urednika: Islahi, A. A. (1996). Ekonomska misao Ibn al-Qayyima. U: Sadeq, A. M. & Ghazali, A. (ur.) *Pregled islamske ekonomske misli* (str. 300-321). Sarajevo: El Kalem.

Naučni rad (članak) u časopisu

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (godina). Naslov rada. *Naslov časopisa, godina* (broj izdanja), stranice. DOI.

Jedan autor: Bećirović, S. (2014). Švedska J.A.K. Banka - primjer alternativnom pristupu u bankarstvu. *Ekonomski izazovi*, 3(6), 71-91. DOI: [10.5937/EkoIzavov1406071B](https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1406071B)

Više autora: Džemić, K., Bihorac, A., & Fehratović, J. (2022). Totalitarni društveni sistem i misleći čovjek u savremenoj bosanskohercegovačkoj i srpskoj romanescnoj prozi. *Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost, Novi Pazar*, 21, 66-78. DOI: [10.5937/univmis2221066D](https://doi.org/10.5937/univmis2221066D)

Saopštenje u zborniku sa naučne konferencije

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (godina). Naslov rada. U: *Naslov konferencije* (stranice). Izdavač. DOI

Jedan autor: Cvetković, V. N. (2002). Institucije, država, identitet. U: *(Re)konstrukcija institucija: godinu dana tranzicije u Srbiji* (str. 27-42). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Više autora: Jovetić, S. i Janković, N. (2011). Značaj naučno-tehnološkog razvoja za društveno-ekonomski razvoj zemlje: statističko-ekonometrijski model. U: *Tehnologija, kultura i razvoj: tematski zbornik radova XVIII naučnog skupa međunarodnog značaja "Tehnologija, kultura i razvoj"* (str. 142-151). Beograd: Udruženje "Tehnologija i društvo".

Tekst preuzet sa interneta

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (Datum objavljivanja). *Naslov rada*. Ime internet stranice. Internet adresa.

Internet stranica sa autorom: Modestino, A. S. (26.07.2021.). *Diversifying the Dismal Science*. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/tackling-gender-and-racial-discrimination-within-economics-by-alicia-sasser-modestino-2021-07>

Internet stranica ustanove: World Health Organization. (24.04.2019.) *To grow up healthy, children need to sit less and play more*. <https://www.who.int/news-room/detail/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>

Internet stranica sa datumom preuzimanja: Univerzitet u Novom Pazaru (2024). *Naučni časopis*. 14.02.2024. sa [Publications of the University of Novi Pazar](https://www.unn.pazar.ba/publications)

Napomena: Datum preuzimanja generalno nije neophodan, osim kada se radi o enciklopedijskom unosu, gdje se sadržaj stranice može mijenjati.

BROJEVI STRANICA I ZAGLAVLJA

Molimo Vas nemojte koristiti brojeve stranica ili zaglavlja.

SUMMARY

Na kraju teksta neophodno je dati rezime (SUMMARY) članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice, ukoliko rad nije na engleskom jeziku. Ukoliko je rad na engleskom jeziku, rezime napisati na bosanskom ili srpskom jeziku.

TECHNICAL GUIDE FOR PAPER FORMATTING

Authors should submit two separate documents:

Title page and Article text.

Title page should contain the following information:

TITLE OF THE PAPER
(TIMES NEW ROMAN, 13 POINT, BOLD, CENTRED, UPPER CASE)

Name of the author(s) (Times New Roman, 10 point, bold, centred and Upper and lower case)

The institution where the author is affiliated (10 point, normal, centred and upper and lower case)

City, Country (10 point, normal, centred and upper and lower case)

E-mail (10 point, italic, centred and upper and lower case)

ORCID (10 point, italic, centred)

The second document should be formatted as follows:

TITLE OF THE PAPER
(TIMES NEW ROMAN, 13 POINT, BOLD, CENTRED, UPPER CASE)

Abstract

(Times New Roman 10-point, justified)

The abstract should contain 100 to 200 words.

Keywords: (Times New Roman, 10-point, bold, alignment left)

NAZIV RADA
(TIMES NEW ROMAN, FONT 13, BOLD, CENTRIRANO, VELIKA SLOVA)

Apstrakt

(Times New Roman 10-point, obostrano poravnanje)

Apstrakt treba sadržati od 100 do 200 riječi.

Ključne riječi: (Times New Roman, 10-point, bold, lijevo poravnanje)

TITLES (TIMES NEW ROMAN, 12 POINT, BOLD, UPPER CASE AND JUSTIFIED)

The paper should be in B5 format (17.6 x 25.1 cm). Margins: top – 2.5 cm; bottom – 2.5 cm; left – 2.5 cm; right – 2.5 cm. The text should be single-spaced in a single column, written in Times New Roman font, 11-point size. The paper should be between 7 to 14 pages in length.

Subtitles (Times New Roman, 11 point, normal, bold, alignment left)

FIGURES AND TABLES

Figures, tables and graphs should be formatted according to the following instructions:

All tables and figures should be numbered using Arabic numerals;

Tables and figures should always be referenced in the text in numerical order (tables and images should be numbered separately).

Figures need to be sent in electronic form with the resolution of at least 300 dpi. If illustration from printing source is used, written authorization by copy rights owner is necessary. Figures, tables and graphs should be in gray/white/black form.

The number of table or figure should be in **Bold**, left-aligned, in Times New Roman font, size 10. (For example: **Table #, Figure #**)

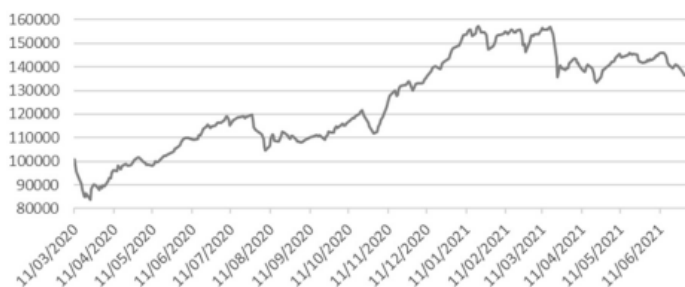
Provide a title for each table and figure that explains the content.

Titles should be in *Italics*, left-aligned, in Times New Roman font size 10.

Below the table/figure, include the *Source* or *Note* (Times New Roman, 10), where the source of the table/figure and any additional explanations should be provided.

Figure 1

Turkish Stock Market Trend XU100

Source: Authors' calculations

Table 1

Values of Pseudo-correlation Determination Coefficients in the Isolated Model of Predicting Perception of Football Quality

Model	-2 Log likelihood	Coxov & Snellov R ²	Nagelkerkeov R ²
1	37,039	0,071	0,129

Source: Redžepagić, B., Plojović, Š., & Ujkanović, E. (2013). Opportunities of transitional potential of BH sports and its more successful connection with the overall tourism offer of Bosnia and Herzegovina. *Economic Challenges*, 2(4), 15-36. <https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1304015R>

CITING SOURCES

In-text source citation is mandatory. Citations in the text should be marked in APA style.

Please do not use footnotes or endnotes for source citation.

In-text citations

Direct quotes

The quoted material should be produced verbatim.

Always include the author's last name, year of publication, and page number(s).

If quoting a source without page numbers, cite the paragraph number (e.g., paragraph 4) or other identifying information (e.g., Slide 7, Table 2, Results section).

You can cite your data as part of a sentence (narrative citation) or at the end in parentheses (parenthetical citation).

For two authors, use 'and' in narrative citations; and '&' in parenthesis.

For three or more authors, use 'et al.' after the first author's surname indicating additional authors.

When quoting sources with embedded quotes, include them in the quote, but you don't need to cite embedded quotes on your reference page (only the source you are citing).

When quoting material with quotes, use double quotes to mark the quote and change the quotes to a single quote.

Example of a narrative citation

The general citation style is:

Author (year) "quote" (p. #).

Single author: Meta (2015) says, "each of these funding sources has its own characteristics, advantages, and disadvantages that should be considered when choosing between them" (p. 19)

Two authors: Kalač and Jokić (2017) highlight that "a certain number of the most successful entrepreneurs use part of their achieved financial surpluses for various humanitarian and socially beneficial purposes..." (p. 73).

Three or more authors: Plojović et al. (2022) argue, "Resources (human, material, financial) are needed to achieve the goal. For example, if we talk about software and mention human resources, they are closely related to the complexity of the project" (p. 3).

Example of a parenthetical citation

The general citation style is:

"Quote" (Author, year, p. #)

Single author: "each of these funding sources has its own characteristics, advantages, and disadvantages that should be considered when choosing between them." (Meta, 2015, p. 19)

Two authors: "a certain number of the most successful entrepreneurs use part of their achieved financial surpluses for various humanitarian and socially beneficial purposes..." (Kalač & Jokić, 2017, p. 73).

Three or more authors: "Resources (human, material, financial) are needed to achieve the goal. For example, if we talk about software and mention human

resources, they are closely related to the complexity of the project.” (Plojović et al., 2022, p. 3).

Paraphrasing and summarizing

Paraphrasing is when you put a passage or idea from another work into your own words.

A paraphrased passage is generally shorter and more concise than the original.

You can cite your data as part of the sentence (narrative citation) or at the end in parentheses (parenthetical citation).

Summarizing is very similar to paraphrasing in that it also involves conveying someone else's ideas in your own words to condense the material.

A summary includes only the main points and/or ideas of a longer passage or entire work.

For two authors, use 'and' in narrative citations and the ampersand '&' for parenthetical citations.

For three or more authors, use 'et al.' after the first author's surname to indicate there are additional authors.

Include only the author/year from the article you are summarizing. You do not need to include page numbers or section identification.

If citing multiple works in parentheses, arrange the citations in alphabetical order separated by semicolons.

Example of narrative paraphrasing

The general citation style is:

Author (year) summary.

Single author: Meta (2015) emphasizes that investing only makes economic sense if it can achieve effects.

Two authors: Kalač and Jokić (2017) state that the problem does not arise if the lease period is identical or approximately identical to the economic and technological lifespan of the leased item.

Three or more authors: Plojović et al. (2022) emphasize that communication is the way ideas are transmitted from one subject to another.

Example of parenthetical paraphrasing

The general citation style is:

Summary (Author, year)

Single author: Investing only makes economic sense if it can achieve effects (Meta, 2015).

Two authors: The problem does not arise if the lease period is identical or approximately identical to the economic and technological lifespan of the leased item (Kalač & Jokić, 2017).

Three or more authors: Communication is the way ideas are transmitted from one subject to another. (Plojović et al., 2022).

Citing in bibliography

A numbered list of sources and literatura (formatted in Times New Roman font, 10-point, normal, justified, upper and lower case) should be provided at the end of the paper as follows:

Book (monograph)

The general format is: Surname of the author. Initials. (year). *Title of the book* (edition). City: Publisher.

Single author: Saračević, M. (2012). *Tools for Interactive Mathematics Teaching and E-Learning: A Handbook for Mathematics, Informatics, Technical and Informatics Education, Physics, Chemistry Teachers, and Primary School Teachers*. Novi Pazar: University of Novi Pazar.

Multiple authors: Plojović, Š., Bušatlić, S., & Bećirović, S. (2022). *Project Management: (with Examples from the IT Industry)*. Novi Pazar: University of Novi Pazar.

Translation: Spic, E. H. (2011). *Art and Psyche: A Study on Psychoanalysis and Aesthetics*. (A. Nikšić, Trans.). Clío.

Chapter of a book (monograph)

One editor: Lamotte, J., & Smith, K. (2019). Play therapy. In: V. Carrion (Ed.), *Assessing and treating youth exposed to traumatic stress* (pp. 129-140). Washington: American Psychiatric Association.

Multiple editors: Islahi, A. A. (1996). Economic thought of Ibn al-Qayyim. U: Sadeq, A. M. & Ghazali, A. (eds.) *Survey of Islamic Economic Thought* (pp. 300-321). Sarajevo: El Kalem.

Scientific paper (article) in a journal

The general format is as follows:

Author's last name, Initials. (Year). Title of the paper. *Title of the Journal*, Year (Issue number), pages. DOI.

Single autor: Bećirović, S. (2014). Swedish J.A.K. Bank - an example of an alternative approach in banking. *Economic challenges*, 3(6), 71-91. [DOI: 10.5937/EkoIzavov1406071B](https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1406071B)

Multiple authors: Džemić, K., Bihorac, A., & Fehratović, J. (2022). Totalitarian social system and the thinking individual in contemporary Bosnian-Herzegovinian

and Serbian novelistic prose.. *University thought – journal of science, culture and art, Novi Pazar, 21*, 66-78. [DOI10.5937/univmis2221066D](https://doi.org/10.5937/univmis2221066D)

Conference proceedings

The general format is as follows:

Author's last name, Initials. (year). Title of the paper. In: *Title of the conference* (pages). Publisher. DOI

Single author: Cvetković, V. N. (2002). Institutions, state, identity. In: *(Re)construction of institutions: one year of transition in Serbia* (pp. 27-42). Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory.

Multiple authors: Jovetić, S. and Janković, N. (2011). The importance of scientific-technological development for the socio-economic development of the country: a statistical-econometric model. In: *Technology, Culture, and Development: Thematic Collection of Papers from the XVIII International Scientific Conference "Technology, Culture, and Development"* (pp. 142-151). Belgrade: "Technology and Society" Association.

Text retrieved from the internet

The general format is as follows;

Surname of the author, Initials. (Publication date). *Title of the article*. Name of the website. URL.

Website with author: Modestino, A. S. (26.07.2021.). *Diversifying the Dismal Science*. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/tackling-gender-and-racial-discrimination-within-economics-by-alicia-sasser-modestino-2021-07>

Institution website: World Health Organization. (24.04.2019.) *To grow up healthy, children need to sit less and play more*. <https://www.who.int/news-room/detail/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>

Website with retrieval date: University of Novi Pazar (2024). *Scientific Journal*. Retrieved 14.02.2024. from [Publications of the University of Novi Pazar](https://www.univmis2221066d.com/)

Note: The retrieval date is not generally necessary, except for encyclopedic entries where page content can change.

PAGE NUMBERS AND HEADERS

Please do not use page numbers or headers.

REZIME

At the end of the text, it is necessary to provide a summary (REZIME) of the paper in Bosnian or Serbian language.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд
33

EKONOMSKI izazovi : časopis Departmana za ekonomske nauke Univerziteta u Novom Pazaru = Economic Challenges : journal of the Department of Economic Sciences University of Novi Pazar / glavni i odgovorni urednik Dženis Bajramović. - [Štampano izd.]. - God. 1, br. 1 (mart 2012)- . - Novi Pazar : Univerzitet u Novom Pazaru, 2012- (Kraljevo : Graficolor). - 25 cm
Tri puta godišnje. - Dostupno i na: <http://ei.uninp.edu.rs/> . -
Dostupno i na: <http://ei.uninp.edu.rs/index.php/arhiva> . -
Tekst na srp., bos. i engl. jeziku. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Ekonomski izazovi (Online) = ISSN 2560-4805
ISSN 2217-8821 = Ekonomski izazovi
COBISS.SR-ID 189878796